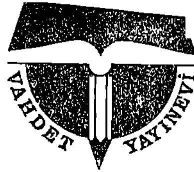
Yazan : **Abdulhay Leknevî**

Talik : **Abdulfettah Ebu Ğudde**

Dünden Bugüne İbadetlerde

BİD'AT

Tercüme : **Harun ÜNAL**

VAHDET YAYINEVİ
Çatalçeşme Sok İmamoğlu İş Hanı 1/4
Cağaloğlu — İSTANBUL

FATİH YAYINEVİ MATBAASI — 527 23 72
Alibaba Türbe Sok. No. 21/3 Nuruosmaniye
İstan — 1984

Vahdet Yayınları **No: 1**

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR

(CC) Cenab'ı Hakkın ismi anıldığı zaman ta'zim ve saygı maksadıyla söylenir. Celle Celalühü demektir.

(As. SAS): Salallallahü aleyhi ve Sellem veya Aleyhisselatü vesselâm, demektir. Peygamberimiz Efendimiz Hz. Muhammed (as)'in ismi anıldığında Allah (cc), onun ismini ve şerefini yüceltsin, mübarek kılsın, manasında yapılan bir niyaz ve duadır.

(Rr, r, rd): Radiyallahü anh. Allah rıza olsun demektir.

(rd. ha): Radiyallahü kadın için ayni manada.

(rh): Rahmetullahi aleyh. Allah rahmet eylesin, demektir.

(rd. huma): İkildir. Allah ikisinden razı olsun, manasında.

(rd. hum): Çoğuludur; Allah hepsinden razı olsun manasında.

(Hz.) Hazret, hazretleri, saygı ifadesidir.
(bkz.) Bakınız.

(age) Adı geçen eser.

(H.) Hadis.

(Md.): Madde.

(B.b.): Bab.

(K.): Kitap.

(M. rh): Müellif rahmetullahi aleyh.

İTHAF

Bu eserimi değerli kardeşim
Asım Dernek'e ithaf ediyorum.

بسم الله الرحمن الرحیم

۱۳۷۵

ÖNSÖZ

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

Alemlerin Rabbi Yüce Allah'a hamdederim. Peygamberimiz Hz. Muhammed (as) Efendimize, Temiz ve Pâk Ehli Beytine ve Ashabına salât ve selâm ederim.

Zaman zaman bid'atlerle ilgili olarak bazı sualler yönetilmekte, nelerin bid'at sayılıp nelerin sayılamıyacağı sorulmaktadır. Bu sorulara bir cevap teşkil eder ümidiyle elinizdeki bu eseri terceme etmeyi uygun bulduk.

Tercemesini sunacağımız eser, İmam Ebu'l-Hasenât Muhammed AbdulHayy el-Luknevî'nin eseridir. Eserin adı : «İKAMETU'L-HUCCATİ ALA ANNA'L İKSARE Fİ'T-TABBUDİ LEYSE Bİ BİD'ATİN» olup, manası: «Aşırı nafile ibadette bulunmak bid'at olmadığı hakkında delil ikamesi»dir.

Eserin talik ve tahkiki Abdulfettah Ebuğudde tarafından yapılmıştır. Bu eser tarafımızdan: «Dünden Bugüne İbadetlerde Bid'at» ismiyle tercemesi uygun görülmüştür.

Kitapta bid'at olan ve olmayan hususlar delillere dayandırılarak açıklanmıştır. Her hangi bir şüphe ve tereddüde yer bırakmamıştır.

Abdulfettah Ebuğudde zamanımız hanefî âlimlerindendir. Kendileri halen hayatta bulun-

maktadırlar. Bu zât erbabınca tanınır. Birçok eserlerin tahkik ve taliklerini yapmak suretiyle ilim erbabına büyük hizmetlerde bulunmuştur. Rabbim kendisine bu uğurda daha büyük hizmetler nasip eylesin.

Abdulfettah Ebuğudde bu eseri, İmam Leknevî'nin kitaplarını okumayı tavsiye ve teşvik eden tanınmış muhakkikler üstadı, Huccet, Muhaddis, Fakih, Usûl ve Kelâm âlimi, tarihçi, Münekkid İmam Muhammed ZAHıD el-KEVSERÎ'nin ruhuna hediye etmektedir. (Allah «cc» her iki âlime de rahmet eylesin. Ruhları için fatiha dileriz.)

Merhum Müellif, eserinde izlediği metoda göre, kendilerinden nakiller yapmış olduğu âlimlerin kısa biyoğrafilerini dip not halinde vermiş bulunmasıdır. Böylece o âlimleri de tanıma fırsatını bize vermiş bulunmaktadır.

Ayrıca dip notlarda verilen kitapları ve sayfalarını inceleme imkânımız bulunamadığından aynen almayı uygun bulduk. Ancak hadisleri «Mu'cemu'l-Müfehres li elfazi'l-Hadis»'e göre tesbit ederek dip nota aldık.

Konuya geçmeden önce, biz de merhum müellifimizin biyoğrafisini sizlere sunmak isteriz. Böylece diğer zevatın biyoğrafileri yanında müellifimizin de kim olduğu imkanı hasıl olmuş olur.

Tevfik ve Hidayet Allah'tandır.

Harun ÜNAL

ABDULHAYY LEKNEVÎ

«er-Raf'u ve't-Tekmil fi'l Cerhi ve't-fa'dil» adlı eserinden kısaltılarak.»

Merhum Müellif Leknevi kendi kalemiyle kendilerini şöylece tanıtıyorlar:

«Ben, Kavi olan Rabbimin mağfiretine ve rahmetine muhtaç bir kuluyum. Künyem Ebulhasenât'tır. Büluğ çağıma erince bu künyeyi babam bana verdi. Adım Abdul Hayy'dır. —Allah (cc) gizli ve açık bütün günahlarımı bağışlasın—. Babam bu ismi bana, ben henüz yedi günlük iken vermiş. Babamın Müderris olarak görev yaptığı BANDA kentinde H. 1264 yılında zilkade ayının bir Salı gününde doğmuşum.

Babam ise birçok tasniflerin sahibi bulunan Mevlânâ Muhammed Abdul Halim'dir. Kendisi 1285 H. yılında Hakk'ın rahmetine kavuştu. (rh) Soyu, Peygamberimiz Hz. Muhammed (as)'in mihmandarı ve büyük sahabi, Efendimiz Ebû Eyyüb Ansari'ye varmaktadır. Soyumuz İslâm âlimleri ile ün yapmıştır. Bu konuda geniş bilgiyi, «İnbau'l-Halân bi enbai Ulemai Hindûstân» adlı risalemde açıkladım. Dileyen oraya bakabilir.

Babalarımızdan bazıları Medine'i Tayyibe'den Herata nakletmişler. Buradan da sırasıyla Lahor'a Dehli'ye, Sihali'ye, geçmişlerdir.

Beş yaşında iken Kur'an hıfzına başladım.

Muhtelif hocalardan kur'an dersi aldım. Bu arada babamdan da Kur'an derslerini devam ettirdim. On yaşıma geldiğimde hıfzımı bitirdim. Hafızlığı bitirince adet üzere Hatimle Teravih namazı kıldırdım.

Onbir yaşımdan itibaren muhtelif birçok ilimlerin tahsiline giriştim. Sarf, Nahiv, Tefsir, Hadis, Fıkıh, Usûlü fıkıh, Maani, Beyan, Mantık, Hikmet, Tıp, Matematik ve hesap hatta astronomi gibi ilimlerle ilgilendim. Derslerimi başarıyla sürdürdüm.

Rabbim, tahsilime başladığımdan itibaren bana tahsil ve tedris sevgisini bağışladı. Küçük yaştan itibaren muhtelif ilimlere ait eserler yazmaya başladım. Sarf, Nahiv, Mantık, Hikmet, Münazara, Tarih, Fıkıh, Siyer, Hadis ve benzer ilimlere dair eserler verdim. Eserlerimin sayısı yüzü geçkindir. Rabbimin (cc) bana bu lutfundan ötürü kendisine çok çok şükrederim. Rabbimin bunların yanında bana daha birçok bağışları vardır.

Bunları şöylece sıralayabilirim:

1 — Rabbim (cc) benim kalbime ilim sevgisini atmıştır. Hatta babam, Haydar Abad'da adliye'de görevliyken vefat ettiğinde dostlarım ve sevenler, babamın yerine kaza makamına geçmemi istedikleri halde kabul etmedim. Azı çoğa tercih ettim. Dediklerimize Allah (cc) şahittir.

2 — Hadis ilmiyle ve Fıkhul Hadis ile Rabbim beni rızıklandırdı. Ayet ve hadiste delilini bulamadığım bir meseleye itimad etmem. Sahih ve

sarih hadise uymayan bir meseleyi terkederim. Bundan ötürü müctehidi mazur hatta me'cur (ecir kazanmış) zannederim. Ancak ben ortalığı birbirine karıştıran değil, herkesle aklı ölçüsünde konuşurum.

3 — Rabbim (cc), bana makuldan daha çok Menkul ile meşgul olmayı bağışladı. Menkul ilimlerde özellikle Hadis ve Fıkhul Hadiste taddığım lezzeti ve hazzı başka bir ilimde tadamadım.

4 — Rabbim, beni ifrat ve tefritten uzak bulundurmuş, orta yola sülûkü bana nasip buyurmuştur.

5 — Rabbim'in bana bağışlarından biri de gördüğüm sadık rüyalarımdır. Hiçbir hadise olmuş olmasınki rüyamda ya işaret yoluyla veya sarahat yoluyla haberdar olunurdum. Rüyamda Efendimiz Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. İbni Abbas, Hz. Fatıma, Hz. Aişe, Hz. Ummi Habibe ve Hz. Muaviyeyi ziyaretle şereflendim. (Allah hepsinden razı olsun).

İmam Malik, Şemsuddin Sahavi, Celaleddin Suyûti ve benzeri İmam ve Alimlerle mülaki olmayı Rabbim bana nasip etti. Adı geçen risalemde de anlattığım gibi bunlardan çok şeyler öğrendim.

6 — İki defa Hacca gitmeyi bana nasip eyledi.

7 — Birçok âlimlerden icazet almayı Rabbim bana bağışladı. Hanefi, Şafii ve Hanbeli Müftiler-

den icazetliyim. Bu âlimlerin isimleri adı geçen risalemde mevcuttur.»

Müellif H. 1304 yılında Rebiulevvel ayında vefat etmiş, seleflerinin kabristanına gömülmüştür. Her kesimden defin mahalline sayılamıyacak derecede kalabalık bir insan gurubu iştirak etmiştir. Üç defa cenaze namazı kılınmıştır. (Rahmetullahı aleyhi)

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

TAKDİM

Gerçek mânâda hamd Allah'adır. Salât ve selâm Efendimiz, Allah'ın Rasûlü Hz. Muhammed (as)'e...

Allah (cc), O'nun gece ve gündüz ibadetine önem gösteren ashabından, tabiîlerinden ve tabiîler tabiîninden razı olsun. Kıyamete kadar onlara en güzel bir şekilde uyanlardan hoşnud kalsın.

Bu kitap, İmam Abdul Hay el-Leknevi'nin teliflerindendir. Onu, siz okuyucularıma takdim ediyorum. Kendisinden istenilen faydanın sağlanabilmesi için, bu hizmette Rabbimin bana yardımcı olmasını dilerim.

Ben, elinizdeki bu eserde geçen bütün hadisleri kaynaklarıyla karşılaştırdım. Göstermiş olduğu nassları ve delilleri de yine kaynaklarına inmeye gayret gösterdim. Şayet kendisinden aktarmalar ve alıntılar yapılan bu eserler basılmış eserler ise, hepsine başvurdum. Böylece her hadisi ve delili kaynağına nisbet ettim.

Diğer taraftan kendimce gerekli gördüğüm yerlere dip notlar ilave ederek kısa açıklamalarda bulundum. Eserin sonuna da muhtelif fihristler ekledim ki, okuyucu istediğini kolayca bulabilsin.

Kitabımızın müellifi Abdul Hay Leknevi'nin,

eserinde izlediği güzel bir metodları vardır. O da kendisinden, eserine nakiller ve alıntılar yaptığı âlimlerin hal tercemelerini (biyoğrafilerini) kısaca vermesidir.

Allah (cc)'tan temennim, **İmam Ebu'l-Hasenât** Muhammed Abdul Hay, Leknevî'nin eserlerinden bizleri yararlanıp feyizlendirmesidir. Diğer eserlerini yaymayı, ilim erbabına sunmayı bizi muvaffak kılmayı dilerim, nezdi ilâhîsinde kabul etmesini niyaz ederim. Bizi, ehlimizi, zürriyetimizi, kardeşlerimizi, islâmımızı ve imanımızı muhafaza buyurmasını dilerim. Zira O'nun istediği ve bizden hoşnud olabileceği bir hayata ancak böylece kavuşabiliriz.

Bize, babalarımıza, hocalarımıza, müslüman erkek ve hanımlara rahmet temennimizdir. Çünkü O' erhamürrahimindir.

Abdülfettah Ebûğudde.
Halep

ABDÜLFETTAH EBUĞUDDE

Eserin talikçisi Muhterem Abdulfettah Ebu Ğudde hakkında biraz bilgi vermek istedik. Bu bilgiyi, Faruk Beşer tarafından «SABRIN SONU» adıyla tercemesi yapılan müellife ait kitaptan aktarmaya çalışacağız.

«Abdulfettah Ebu Ğudde, dini ilimlerde allâmeler yetiştirme bakımından çok münbit (bitek) bir beldede, Halep'te doğdu. Tahsilinin nüvesini oradan aldı. Feyiz-bahşa medrese eğitimini, bu ilimleri bir bakıma modern metodlarla vermeye çalışan el EZHER ÜNİVERSİTESİ ŞERİAT FAKÜLTE'sini de bitirmekle ikmal etti.

Mısır'da talebelik ve ilk araştırma yıllarının geçtiği bir altı yıldan sonra, memleketi olan Halep'e döndü. Orada bütün zamanlarını tedrise ve araştırmaya hasretti.

1376 hicride, Haccını ifa ederken, Mekke'i Mükerreme'de bile bu vasfı devam ediyor, Haremi Şerif'te ibadetle geçen saatlerinden arta kalan zamanını kütüphaneleri gezmek ve eski ulemayı ziyaret etmekle geçiriyordu. En değerli tahkikleri arasında sayılan Fethu Babi'l İnaye adlı eserin aslını işte bu ziyaretleri esnasında elde etmiştir ki,

bu, adı geçen kitabın mukaddimesinde naklettiği çok enteresan bir aramadan sonradır.

Bu arada Hindistan'ı, Pakistan'ı ve birçok Arap İslâm ülkesini gezdi. Oralarda bulunan ulema ile görüştü. Kütüphaneleri dolaştı. Sonra olanlar oldu. Suriye'yi küfür istila etti ve her büyük gibi o da öz yurdunu terk etmek zorunda kaldı.

Üstad şu anda Riyad Üniversitesi'nde hocalık vazifesini ifa ederken bir taraftan da ılmî konferanslarına ve araştırmalarına devam etmektedir.

Mısır'da kaldığı altı sene zarfında en çok ziyaret ettiği ve istifadede bulunduğu zatlar, Osmanlı Devleti Şeyhulislâm Vekillerinden Düzce'li Muhammed Zahid el Kevserî (v. 1952. rh) ile yine Osmanlı Şeyhulislâmlarından Mustafa Sabri Efendi (v. 1954. rh)'dir. Bilhassa Kevserî'den hemen hemen hiç ayrılmadığı için kendisini ona nisbet eder. Birçok tahkikleri onun tavsiyesiyle seçilmiş ve gerçekleşmiştir. Ondan sık sık «Muhterem ve Muhakkik Üstadım Kevserî...» diye bahseder. Kevserî kadar olmamakla beraber Mustafa Sabri Efendiyle de irtibat kurmuş ve Türkiye'den adeta kovulduğu için Mısır'a giden bu değerli allameden istifade etmesini bilmiştir.

Mısır'dan ayrılırken Mustafa Sabri Efendiyle vedalaştığında onun nendisine Vasılî'nin şu beyitlerini okuduğunu yazar :

«...dedi ve vedalaşmak üzere elini bana doğru uzattı»

«Ayrılık gömleği ise el uzatmamakta ısrar ediyor...»

«Ve... (Sen sağ mısın yoksa ölü mü?) diye sordu bana.»

Ben de :

«Ölmez ebediyyen artık, hicran günü ölmeyen»

Deyiverdim ona...»

Üstad Ebu Ğudde, kendisinin de ayni beyitleri, Hindistan ziyaretinde hava alanına kendisini uğurlamaya gelen ehli ilme okuduğunu söyler.

«Bu günün müslümanının şiddetle muhtaç olduğu şeylerden biri de ruhî gelişmeye önem vermek, dini anlamak ve yaşamaktır» diyen üstadı tanıtmaya çalıştığımız satırlarımızı, kendisinin de İmam İbnu Cevzîden naklen okuduğu şu dua ile bitiriyoruz.

«İlahî seni tanıtan ve senden haber veren bir dile azabetme!

Senin varlığına delâlet eden ilimlere bakan gözlere azabetme!

Senin hizmetinde koşan bir ayağı, Rasûlü'nün hadislerini yazan bir eli azabına hedef etme! Rabbim- İzzetin Hakkı için beni Cehenneme sokma. Zira erbabı, benim, senin dinini savunduğumu bilir.» Allahümme Amin. (Dua için bkz. İbnu'l Cevzî, Nakdu'l İlmi ve'l Ulemâ ev Telbîsu İblîs. Kur'an ve Hadise göre Bid'at, önsöz, s. 7. H. Ünal. Sabrın Sonu, s. 9 Trç Faruk Beşer).

Üstadın her biri diğerinden değerli olan telif ve tahkik eserlerinden bazıları şunlardır :

1 — er Raf'u ve't Tekmîl, Fi'l Cerhi ve't Ta'dîl (tahkik). Müellif, İ. A. Leknevî. (Kütüphanemde mevcuttur).

2 — Kaidetün fi'l Cerhi ve't Ta'dîl ve Kaidetün fi'l Müerrihîn. (Tahkik Müellif: Tacuddîn es Subkî.

3 — İkametü'l Huccati Ala enne'l İksare Fi't Tabbudi Leyse bi Bid'atin. (Tahkik). Müellif, Abdulhayy Leknevî. (Elinizdeki «Dünden Bugüne İbadetlerde Bid'at» isimli terceme).

4 — el Ecvibetu'l Fadıla Li'l Es'ileti'l Aşrati'l Kamile. (Hadis ilimlerine dair tahkik). Müellif: Leknevî.

5 — Risaletü'l Müsterşidîn. (Tasavvuf ve Ahlaka dair, tahkik). Müellif: İmam Muhasibî. (Kitaplığımda mevcuttur).

6 — et Tasrîhu Bima Tevatere Fî Nüzûli'l Mesîh. (Tahkik). Müellif: Enver Şah el Keşmîrî.

7 — el İhkâm fî Temyîzi'l Fetavâ Ani'l Ahkâm ve Tasarrufati'l Kadî ve'l İmam. (Tahkik) Müellif: el Karafî.

8 — Fethu Babi'l İnaye Bi Şerhi Kitabin' Nükaye. (Tahkik). Müellifi: Aliyyülkarî. (Hanefî fıkhına aittir. Tek cüzü kitaplığımda mevcuttur).

9 — el Menaru'l Münîf Fi's Sahihi ve'd Daîf. (Tahkik). Müellif: İbnu Kayyım el Cevziyye.

10 — el Masnû' fî Ma'rifeti Hadisi'l Mevzû. (Tahkik). Müellif: Aliyyü'lkarî.

11 — Fikhu ehli'l Irak ve Hadîsuhum (Tahkik). Müellif: Kevserî.

12 — Kavaid fî Ulûmi'l Hadîs (Tahkik). Müeellif: et Tehanevî (Kitaplığımda mevcuttur).

13 — Mes'eletü Halki'l Kur'an ve Eseruha fî Sufûfi'r Ruvati. ve'l Muhaddisîne ve Kütübi'l Cerhi ve't Ta'dîl. (Telif)

14 — Hulasatü't Tezhibi Tezhîbi'l Kemal fî Esmair Rical. (Geniş bir mukaddime ile tahkik). Müellif: Safiyyüddîn el Hazrecî.

15 — Safahatün min Sabri'l Ulemâ Ala Şedaidi'l ilmi ve't Tahsîl. (Telif bir eserdir. Faruk Beşer kardeşimiz tarafından tercemesi «Sabrın Sonu» adı ile yapılmıştır. Çok değerli bir eserdir.»

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

Müellifin Önsözü

Şükür sahibi kimselerin hamdi misali mübarek ve tertemiz bir hamd ile âlemlerin Rabbi Allah (cc)'a hamdederim.

Allah (cc)'tan başka ilah bulunmadığına şehadet ederim. O, bir tektir, eşi ve benzeri yoktur. Öyle bir şehadet ki, sonunda bizleri salihlerle birlikte bulunduracak, bizi mücahidlerle beraber Darusselâm'a (cennete) götürecek bir şehadet...

Efendimiz Muhammed (as)'in O'nun kulu ve Rasûlü olduğuna şehadet ederim ki, o, bütün mükelleflere imam ve âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir. Yeryüzü peygamberlerinin O, sonuncusudur.

Kıyamet gününe kadar devam edecek olan tertemiz, pâk ve nezih bir salât ile ona salât ve selâm ederim. Abidler meclislerinin büyükleri olan, cana yakın zahidler başkanları durumunda bulunan ehli beytine, ashabına, müctehid imamlardan, fakih ve mühaddislerden, salih ve ibadet erbabı kimselerden izinden gidenlere salât ve selâm olsun. Allah (cc) onlardan, bizlerden ve doğru yolda olanların hepsinden razı olsun.

Taşkın deniz ve sicim gibi yağmur misali ilim sahibi, menkul ve makul ilimlerde muhakkik, furû

ve usûl ilimlerinde müdekkik olan Mevlâna Hafız el Hac Abdulhalîm —Allah (cc) makamını cennet eylesin— oğlu Ebu'l-Hasenât Muhammed Abdul-Hayy el-Leknevî el Hanefî —Allah (cc), açık ve gizli günahlarını bağışlasın—, Kavi ve kadir olan Rabbinin affına sığınarak şöyle der :

— İlim alanında derin bir bilgiye sahip olduktan sonra ben, rical isimlerine ait ilimlerle (biyoğrafiye ait bilimlerle) uğraştım. Bu konuda derin araştırmalar yaptım. Kemal erbabının eserlerini inceden inceye gözden geçirdim.

Bu eserleri okumak ve incelemekten tek gayem vardı. O da, onlar gibi yaşamak ve onların ahlakıyla ahlaklanmak idi. Her bakımdan onlara benzemekti. Zira orta yolu bulmak istiyordum. Salihler misali salahı elde etmek. Nitekim şair şöyle seslenir :

Onlardan olmadığım halde salihleri severim.

Allah'ın beni salah ile rızıklandırmasını umarım.

Selefin aşırı mücahedelerine, gayretlerine muttali oldum. Onların hemen hemen bütün zamanlarını ibadetlerle geçirdiklerini müşahede ettim. Halefin de riyazetlerine vakıf oldum ki, bunlar fazla ibadetle en güzeli, en bol fazileti aramaktalar. Ben, bunun, insanları cennete ulaştıran doğru yol, sırati müstakim olduğunu sanıyordum.

Ancak Rabbimin fazlı sayesinde, hadis kitaplarını inceledim. En ince keşifle Nebevî haberlerin sırlarını öğrendim. Bundan dolayı durum bir hayli

değişti. Bu alanda bir hayli ilerledim. Bu esnada ibadette aşırı gitmeyi yasaklayan haberlere muttali olduğum gibi, tam bunun karşısında nafile ibadette aşırı gitmeyi gösteren eserlere, hadislere de vakıf oldum.

Bu defa benim kısır hatırıma şöyle bir şey arız oldu. Çünkü bu haberler ve eserler birbirleriyle çelişki arzeder mahiyette idi. «Ben, bu yasakları gösteren hadislerle şu büyüklerin ibadet konusundaki gayretlerini nasıl bağdaştırabilirdim. Bunlar arasında nasıl bir mutabakat ve uyum bulabilirdim» diye düşünmeye çalıştım. Çünkü fikrim âdeta allak bullak olmuştu.

Ancak ben, durmadım. Bu konuda derinlemesine bir araştırmaya giriştim. Eserler ve haberler hakkında düşüncemi ve fikrimi iyiden iyiye yordum. Muhakkik şarihlerin gerçekleştirdikleri tahkiklerini gereğince araştırdım. Bu arada fakihlerin ve muhaddislerin inceden inceye ortaya döktükleri gerçekleri gözden geçirdim.

Bu araştırmam esnasında karşıma, bu konulara ait haberlerin değişik olduğunu, rivayetlerin farklı olduğunu gördüm. Bu konuya ilişkin haberlerin kimisi nafile ibadetler konusunda fazla gayreti ve çabayı tavsiye ediyor, insanda bu kanaati doğuruyor. Kimi haberlerde orta yolu tavsiye ediyor. Ancak gördümki, bütün bunlar yerinde gelmiş olan haberlerdir. Her bir haber kendi yerinde geçerlidir. Meselâ nafile ibadetler konusunda fazla gayret göstermeyi tavsiye eden haberler ve hadisler, bunu yapabilen, buna güç yetirebilenler

içindir. Normal bir yolu izlemeyi tavsiye eden hadisler ise, daha fazla gücü olmayanlar içindir. Nitekim, araştırmalarım bana göstermiştir ki, söz sahibi islâm âlimlerinin bu konudaki görüş ve kanaatları bu merkezdedir.

Ben, tam böyle bir kanaate sahip olmuşken, birinin şöyle bir sözü kulağıma çalındı :

«Bütün bir geceyi ihya ederek ibadetle geçirmek, bir rekatta Kur'an'ı Kerim'i okuyup hatmetmek, bir gecede bin rekat namaz kılmak gibi bu ve benzeri, imamlardan nakledilen ifadeler bid'attır, her bid'at ise dalalettir.»

Bu sözün karşısında şaşırıp kaldım. Söyleyene dedim ki, «Sen, şu mücahidlerin ve gayret erbabının bütün zamanlarını Allah'a ibadetle geçirenleri görüyor musun? Onlar arasında sahabî olanlar var, Ta'biînden olanlar mevcut. Muhaddisler bulunmaktadır. Evet, senin ifadene göre bunlar da bid'at sahibi kimseler midir?» Dedi ki :

«Bu konuda yasak olduğuna dair haberler mevcuttur. Hem bu haber ve hadisler sahih kitaplar da rivayet edilmiştir.» Ben de kendisine şu cevabı verdim :

«Bu ifade, görüşü kısır olup, düşüncesi lafızların dış görünüşüne takılan dar kafalı kimselerin ifadesidir. Senin kulağına hiç mi çalınmadı, üç dönemde işlenen şeyler bid'at değildir. Bunun için

Kur'an, Sünnet, İcma ve Kıyasta bir delil yoktur. Yani bunun bid'at olduğunu bu dönemde bu dört esastan kendileri bir delil gösteremezler. Bu dediklerin o üç mübarek dönemde vardı. Buna güç yetirenlerin, şer'î nassların delaleti ile kendilerine cevaz olduğu gibi, hatta bunun müstahab olduğuna bile delâlet bulunmaktadır.»

Bu defa şöyle konuştu :

«O dönem âlimlerinden bazıları bunun bid'at olduğunu açıklamışlardır. O âlimlerin sözleriyse *itkan* erbabınca kabul gören ifadelerdir. «Bu sefer kendisine şu karşılığı verdim :

«Eğer konu, senin söylediğin gibiyse mutlaka bunda bir yanılma veya yanlış anlaşılma söz konusudur. Onlar yasaklamayla ilgili hadisleri ya tam olarak anlayamamışlardır veya karıştırmışlardır. Şeriatın diğer asıllarına her halde dikkatlerini çevirememişlerdir. Bu itibarla onlar, bu durumda mazur sayılabilirler. Hatta kendileri bundan dolayı ecir bile alabilirler. Halbuki önceki muhaddis ve fakihlerin önde gelenleri bunun caiz olduğunu açıklamışlardır. Onların bu konudaki sözlerine nasıl olur da itibar olunmaz.»

Bu defa sözü söyleyen kişi kafasını önüne eğdi ve düşünmeye başladı. Söylediklerinde şaşkınlığa düşünce yığılıp kaldı.

Ancak bu ifade yani: «İbadette aşırı gitmek bid'attır.» İfadesi, kulağımı iyiden iyiye tırmaladı. Huzursuz oldum. Çünkü bilen-bilmeyen herkes tarafından ele alınıp konuşulmaktadır. Bu konuda sesler yükselmektedir. İbadetler konusunda gayretli zevattan nakledilen riyazetlerin çokluğu «Fena bir bid'attır» gibi sözler[1], hem selefi hem de halefi kötülemeye neden oluyor. Halbuki bu kimselerin çoğu birçok derece ve manevi mevki sahibidirler. Ben, bu ve benzeri yanlış düşünceleri kesinlikle red ettim. Tezekkür meclislerinde Hakk ve orta olan yolu gerçekleştirdim.

Ayrıca bu konuda bir kitap yazmayı düşündüm. İstedim ki, daha önce benzeriyle kimse beni geçmiş olmasın. Fakat bu arada benim bir meşguliyetim bulunmakta idi. Ben, «Şerh'ul-Vikaye»nin şerhini yazmaktaydım ki, ismi şöyledir: «es-Siâye fî keşfi mâ fî şerhi'l-Vikaye». «Bu, gayet geniş bir şerhtir. Başka bir esere ihtiyaç duyurmayacak anlamda bir eserdir. Her konuda âlimlerin mezheplerini tafsilatlı olarak kapsamaktadır. Her birinin ayrı ayrı delillerini de göstermektedir. Lehte ve aleyh-

---

1) Biz aslında «fena bid'at» diye bir ayırıma taraftar değiliz. Yani bid'atleri iyi ve kötü (Hasene ve Kabiha) ayırımına tabi tutmak gerçek bir tasnif değildir. Fakat merhum müellifin ifadelerini aynen muhafazaya çalıştığımız için bu ifadeyi kullandık. (Fazla bilgi için bkz. Kur'an ve Hadise göre Bid'at.

te ne gibi sual ve cevap var ise hepsini içermektedir»[2].

İşte bu eser üzerindeki çalışmam, yüce tevcih erbabının bu konuda bir eser yazma isteklerini engelliyordu. Çünkü onlar ısrarla benden böyle bir eser talebediyorlardı.

Bu ısrarlar karşısında, fazla tahammül edemedim. Adı geçen «SİAYE» isimli eserimin telif zamanından kısarak bu kitabın telifine giriştim. Her konuyu ve esası delile dayandırmak, mukaddimeleri de âlimlerden nakiller yaparak pekiştirmek istedim. Kitabı öyle bir isimle adlandırdım ki, bir adresi arayan kimsenin ona bakar bakmaz, eliyle koymuş gibi bulmasını istedim. Bunun için de kitabın ismini

«AŞIRI NAFİLE İBADET BİD'AT DEĞİLDİR»

koydum. Bu öyle bir lakâbtır ki, «Abidlerin, art niyetli kimselere karşı zaferidir.»

Bundan yararlanmak isteyenlerden temennim, bunu insafla okumaları, hile ve desiseye başvur-

---

2) Bu kitap, gerçekten müellifimizin söylediği gibi, hatta dediğinden daha değerlidir. Üstünlük, tahkik ve tedkik, konuya hakimiyet gibi her yönden müstesna bir eserdir. Bunu ölmez eserler arasına girmesini istediğinden ölümünden önce bitirmek istemeye çalışmış, fakat ömrü vefa etmemiştir. Sadece bu eserinin Taharet Kitabı bahsi ile, Salat Kitabının büyük bir bölümünü yazabilmiştir. Bu eser yaklaşık (1000) sayfa tutarında iki cilt halinde h. 1306 yılında Hindistan da, Mustafaî matbaasında basılmıştır. Bu kitap eksikliğinin yanında, kütüphanede bulundurulması büyük bir fetih, ona bakmak ise daimî bir nimettir.

A. Ebûğudde.

mamalarıdır. Eğer görüşleriyle bir terslik meydana getiriyorsa bunu hemen ilk planda reddetmeyip, onu doğru bir teraziye vurduktan sonra kararını vermelidir. Zira böyle davranmak, şairin haklarında şiir söylediği şu kimselerin durumuna düşmemek demektir.

Hased ve zulüm maksadıyla onu çekemeyenler Hesna'nın yüzüne: o ne çirkindir, dediler,

Gence hased ettiler, çünkü onun gayretine ulaşamadılar. Toplum ise ona düşman ve hasımdırlar.

Allah (cc)'tan tazarru sahibi kimselerin dileğiyle isteğim, bu eserden herkesi faydalandırmasıdır. Rızasına uygun kabul buyurmasıdır. Ayakları hata ve kaymaktan koruması, kalemlerimi yanılmadan ve eksikliklerden muhafaza buyurmasıdır.
Merhum müellifimizin doğum ve ölüm tarihi şöyledir: (H. 1264- 1304) Allah rahmet eylesin.

Bu risale Dört Bölüm ve bir hatimeden meydana gelmektedir.

Birinci Bölüm :

Sahabenin, Tabiînin ve tabiîler tabiîninin yaptıkları şeylerin, onlar tarafından bir tepki görmeyip zamanlarında işlenen fiillerin bid'at olmadıkları konusunu işlemektedir.

İkinci Bölüm :

Bir gurup mücahid ve abidlerden de bir cemaatin yaptıkları işler konusunu işlemektedir.

Üçüncü Bölüm :

Gücü nisbetinde ibadette bulunmanın bid'at olmadığının isbatı hakkında.

Dördüncü Bölüm:

Men eden, yasaklayan hadislerle, şeriat imamlarının riyazatı arasında mutabakatın sağlanması konusu.

Hatime :

Teravih namazında bir gecede Kur'ân'ı Kerim'i hatmetmenin hükmü konusu.

Elinizdeki eser bu konuları gayet etraflıca işlemektedir. Bugüne kadar bu mevzuda ileri sürülen tenkitlerin de bir cevabı mahiyetini taşımaktadır.

DÜNDEN BUGÜNE İBADETLERDE BİD'AT

BİRİNCİ BÖLÜM

Sahabenin (ra), Tabiînin ve tabiînden sonra gelen üçüncü kuşağın ki, Tebei tabiîndirler, kendi zamanlarında işledikleri şeyler, yine başkaları tarafından işlendiği halde kendilerince tepkiyle karşılanmayan fiil ve davranışlar, şariin, bizleri yaklaşmaktan menettiği bid'atler içerisinde değildir.

Muhakkik Sa'dettin Taftazânî (rh)[3], «Şerhu'l-Makasıd»ında şöyle söylüyor: «Gerek Matürîdîlerin gerekse Eş'arîlerin muhakkikleri, birbirlerini bid'at ve dalalet ile nisbet etmiş değillerdir[4]. Ancak batıl ve mutaassıp mezhepler bunun dışındadırlar. Bunlar çoğu zaman fer'î meselelerde bile birbirlerini bid'at ve dalalet ile itham ederek ihtilafa düşmüşlerdir.

---

3) Sa'dettin Taftazânî, Mes'ûd b. Ömer b. Abdullah'tır. Değerli ve sayılı âlimlerden ve imamlardandır. İmam Süyûti, «Buğyetü'l-Vuât fî Tabakati'n-Nuhât» isimli kitabında Taftazani hakkında şunları yazıyor: «Nahiv, Sarf, Maanî, Beyan Bedi ve Mantık gibi ilimlerde söz sahibidir, şafiî mezhebine mensuptur.»

İbnu Hacer Askalanî de hakkında şunları yazıyor: «H. 712 yılında dünyaya geldi. Kutbuddin ve Adududdîn'den ders almıştır. Birçok ilimlerde ün kazanmış, şöhreti birçok bölgelere yayılmıştır. 791 h. yılında Semerkant'ta vefat etmiştir.» Onun şafiî olduğu gayet açıktır. Onun şafiî âlimleri arasında yer aldığını Kefevî, «A'lamu'l-Ahyar» isimli eserde açıkladığı gibi, «Keşfu'z-Zunûn» sahibi ve daha başkaları da onun şafiî âlimlerinden olduğunu açıklamışlardır. «Bahru'r-Raik» isimli eserin sahibi İbnu Nuceym, «Fet-

Meselâ bilerek ve kasden besmeleyi terk eden kimsenin kestiğinin helâl olabileceği, tabii iki yolun dışından çıkan şeylerin abdesti bozamıyacağı, velisiz nikahın caiz olabileceği, fatihasız namazın caiz olacağını söylemeleri buna örnek teşkil eder.

Bu batıl ve mutaassıp mezhep sahipleri, bid'a-

---

hu'l-Gaffar Şerhu'l-Menâr» isimli eserde onun hanefî olduğunu beyan etmiştir. Aliyyü'l-Karî merhum da «Tabakatü'l-Hanefiyye» de onun hanefi olduğunu yazmıştır. Durum şunu gösteriyor ki, o ne bir şafiî gibi şafiî ve ne de bir hanefi gibi hanefidir. (Merhum müellif).

Müellifin yukarıdaki açıklamalarından sonra Abdulfettah Ebûğudde ise şöyle yazıyor: «İki asıl kaynakta onun doğumuyla ilgili olarak bir hata yapılmış, doğum tarihi (706 h) gösterilmiştir. Görüldüğü gibi, bunu İbni Hacer'in «ed-Dürerü'l-Kamine»sinden ve Süyûtî'nin «Buğyetü'l-Vuat'ın» dan tashih ettim. Müellif onun doğrusunu «el-Fevaidü'l-Behiyye» isimli eserin 135. sayfasında (h. 722) olarak göstermiştir. Doğrusu da budur. Nitekim Taşköprü'nün «Miftahu's-Saade» isimli eserinin 1/166. sayfasında tercemei haline bakılırsa görülecektir.

Şeyhulislâm Kadî Zekeriyya Ansarî Şafiî, onu şafiî sanması sebebiyle, usulü fıkha dair olan «Telvih» isimli Taftazanî'nin eserine yazdığı talikte onu şafiî göstermiştir. Bu, talikli eser h. 1292 yılında Hindistan'ın Lukno şehrinde basılmıştır. Yine böyle bir zannın sonucudur ki, Şihabu'l-Mercanî'nin «et Tavzih» üzerine yazdığı: «Hüzametü'l Havaşi li İzaleti'l-Gavaşî» isimli eserinin fatihasında «girişinde» geniş bir şekilde ona hücumda bulunmuştur. Hatta onu, Hanefî usulü'nün temellerini, esaslarını ortaya çıkarmakla onları savunmakla itham etmiş, itham yönünün en önemli tarafı, onların burhanlarını çürütmesi, binalarının sağlam malzemeden meydana gelmemiş olmasıdır. Yani hanefilerin delillerinin çürük olduğunu, Mercanî, ithamına esas almıştır.

Halbuki bütün bunların yanında Sa'duttaftazanî'nin «Telvih» isimleri eseri «Tavzih» üzerine yazılan eserlerin en hayırlısıdır. Hem bu eser, insaf ve Tahkik ölçüsü elden bı-

tın dinde meydana getirilen bir yenilik olduğunu bilmiyorlar. Çünkü bid'atler sahabî ve Tabiîn dönemlerinde işlenen şeyler değillerdi. Ayrıca bu batıl mezhep sahiplerinin bid'atlerinin meşruluğunu gösteren ellerinde şer'î bir delilleri de yoktur.

Bir takım cahiller de, ashab (r) döneminde işlenmeyen ve onlardan sonra ortaya çıkan her şeye bid'at diyorlar ve bunları fena bid'atler arasında

---

rakılmadan, her hangi bir mezhebî gayret ve taassuptan uzak olarak meydana getirilen bir eserdir. Hatta: «Eğer «Telvih» kitabı olmasaydı, «Tavzih» kitabının bir kıymeti olmazdı» dense yeridir.

İşin gerçeği şudur ki, Taftazânî, aslında Şafiî değil, hanefîdir. Hatta kendisi hanefî kadılığını bile yapmıştır. İş, sadece bununla kalmayıp, kendisi hanefî fıkhına dair telifler de vermiştir.

Meselâ Sürücî'nin «Şerhu'l-Hidaye»sine yazdığı tekmilesi, «Şerhu Hutbeti'l-Hidaye'si» Şerhu Telhîs'il-Camii'l-Kabîr'i, Fetavâ el Hanefiyye'si, Şerhu's-Siraciyye fi'l-Miras» gibi, eserleri hanefî fıkhına ait telifleri arasındadır.

Öte taraftan eserlerinin birçok yerlerinde hanefî olduğunu açık olarak beyan etmişlerdir. Nitekim «Telvih»inde de bunu gayet açık olarak zikretmiştir. İmam Şafiîden ve mezhebinden söz ederken, hanefi olduğunu açıkça beyan buyurmuşlardır. İşte onun görüşlerini ortaya koyan bazı ifadeleri şöyledir :

«Telvîh» isimli eserinin Hass ve âmm'ın tearuzu bahsinde der ki: «Bu, sabit olunca, yani âmmın bize göre kesin olduğu ortaya konunca, Şafiînin hilafına.. Çünkü şafiîlere göre âmm hâss ile tahsis edilir. Bize göre tearuz hükmü sabit olur.» Yine: «Şarta talik bahsinde mefhumu muhalefet konusu hakkında 1/146 da derki :

Ona göre yani şefiiye göre, eğer hür kadınla evlenme gücünde ise bir kimse, cariye ile evlenmesi caiz değildir. Bize göre bu, ademi aslidir. Tahsis doğru değildir. Halbuki şafiîler bu görüştedir. Fakat bu, bizim mezhebimizin görüşünü neshedemez, yani ortadan kaldıramaz.»

sayıyorlar. Yani dalalet olan bid'atler arasında sayıyorlar. Halbuki bunların ellerinde, sahabeden sonra işlenen bazı şeylerin dalalet olan bid'atler arasına girer diye bir delilleri yoktur. Fakat bunların bir tek dayandıkları delil, Peygamberimiz Hz. Muhammed (as)'in: «sizleri yenilik yapmaktan

---

Me'murun bih bahsinde ise der ki: «O iki nevidir. Biri eda, diğeri kaza (1/162). Kaza hakkında misli makul olunca ihtilafa düştüler. Bazılarına göre yeni bir sebeple... Ancak kadi Ebû Zeyd, Şemsuleimme, Fahru'l-İslçm gibi bizim ashabımız diyorlar ki, kaza delil ile vâcip olur.»

İllet bahislerinin sonunda da derki: «O, bir kaç şeyle bilinir. Üçüncüsü münasebettir (2/69)»... Vasfın uygunluğuna delil getirilmedikçe talil kabul edilmez. Vasıf uygun olduktan sonra da yine kendisiyle amel olunmak, vâcip değildir. Ancak bize göre müessir olursa, kendisiyle amel vâcip olur. Fakat şafiî ashabına göre bu, hayalîdir. (Allah hepsine rahmet eylesin).

Örnek olarak sunduğum bu misaller dışında kitapta bunu teyid ve takviye eden daha birçok örnekler mevcuttur. Bu gibi ifadeleri gösteren sayfa numaralarını göstermek suretiyle konuyu daha fazla uzatmak istemiyorum. Dileyenler o esere (Telvih'e) müracaatla öğrenebilirler.

Eser 1327'de Mısır'da basılmış, Mustafa Babilhalebî' matbaasında tabedilmiştir. Sayfa numaraları ve cilt no'ları şöyledir : 1/196, 2/8, 17, 18, 20, 21, 75, 101, 104, 111, 112, 125.

Biz bu araştırma ve tahkiki bir mezhep taassubuyla yapmadık. Ancak meydanda olan bir gerçeği ortaya çıkarmak için bir çalışmadır.

Diğer taraftan bu değerli âlimimizin üstünlüğünü «Şafiî olması değiştirmeyeceği gibi, Hanefî olması da onun rütbesini artıracak değildir. Allah (c) rahmet etsin, İslâmı ve ilimleri sebebiyle Rabbim en güzel muamele ile kendisine karşılık versin.

4) bkz. Makasıd Şerhi, 2/271.

menederim»[5] hadisidir. Ancak onlar bu hadiste belirtilen şeyin, dinde var olmayan bir şeyi ortaya çıkarıp, onu dinden imiş gibi gösterme hususunu belirttiğini bilmiyorlar, zira onlar bunu idrakten acizdirler.

«Mecalisu'l-Ebrar»da şöyle yazıyor: «Bid'atın iki çeşit manası vardır. Bunlardan biri sözlük yani lügat manasıdır ki, geneldir. Mutlak yenilik demektir. Yani mutlak anlamda sonradan ortaya konan şeylerdir ki, bu, ister geleneklerde ister ibadetlerde olsun farketmez, aynıdır.

İkincisi ise, Şer'î mânâsıdır ki, özeldir. İşte bu şerî ve özel manasıyla, Bid'at; **«Sahabeden sonra dinde meydana getirilen fazlalık veya noksanlıktır.** Bu fazlalık veya eksikliğe ait şari'den, ne sözle, ne fiil ile, ne açık ve ne de işaret yoluyla olsun, bir izin asla vaki değildir. Dolayısıyla hadisteki bid'atın genelliği şer'î manaya göredir. Yoksa başkası değildir»[6].

Yine ayni kitapta şunları görüyoruz: «İnsanların her hangi bir şeydeki ittifakları sakın seni aldatmış olmasın. Yani sahabeden sonra meydana

---

5) Bu hadis, Irbad b. Sariye es Sülemî (r)'nin rivayet ettiği hadisin bir bölümüdür. bkz. A. Hambel, 4/126, 127. Tirmi zî bu hadis, hasendir demiştir. Nevevî'nin (40) hadis kitabında 28. hadis olarak geçer.

İbnimaceh, Mukaddime B. 6 - H. 42 - 43, B. 7. H. 45 - 46. Ebu Davud, Sünnet, B. 5. H. 4607. Tirmizî, İlim, B. 16. H. 2676. Darimî, Mukaddime, B. 16.

6) Bu eserin sahibi Şeyh Ahmed Rûmî'dir. Keşfuzzunu' da da böyle geçiyor, bu eser mutemed ve nefîs bir eserdir. (Müellif rh).

getirilen bir şeyde insanların ittifaklarına aldanmayasın. Burada sana önemli bir görev düşmektedir. Sen, bunu ortaya atanların durumlarını ve amellerini inceden inceye tetkikle yükümlüsün. Çünkü insanların en bilgilisi ve Allah (cc)'a en yakınları, hemen her bakımdan sahabeye en çok uyan ve benzeyenlerdir. Onların yani ashabın yollarını en iyi bilenlerdir. Çünkü din, onlardan, sahabîden alındı. Onlar Şeriat sahibinden, şeriatı bize aktarmada asıl ve temel kimselerdir.»

«Şir'atü'l-İslâm'da» ise şunları yazıyor: «Kendisine bağlı bulunmamız gerekli görülen sünnetten (yoldan) maksad, hayır, salah ve rüşd ile çağın kendisine tanık olduğu dönem ve çağdır ki, bunlar Raşid Halifelerdir. Hz. Peygamber (as)'a çağdaş olan ashabı ile bunları izleyen Tabiîn ve tabiînden sonra gelen Tebei Tabiîn'dir.»

İşte bu üç dönemden sonra ortaya çıkan, bunların metodlarına muhalif olan her şey bid'attır. Bu şekildeki her türlü bid'at te dalalettir. Ashab bu şekilde ortaya çıkan her yenilik ve bid'atı şiddetle inkar etmişler, karşı koymuşlardır. Onlar Hz. Peygamber (as) döneminde alışılmayan bir şey çıktığında bu, ortaya çıkan şey ister az, ister çok, ister küçük, ister büyük olsun hemen buna engel olurlardı»[7].

---

7) Şir'atü'l İslâm, s. 9.

Bu eserin müellifi Rüknu'l-İslâm Muhammed b. Ebû Bekr'dir. «İmam Zâde» lakabıyla tanınmış vaizdir. Hanefî mezhebine mensuptur. Semerkant'ın Cûğ şehrindendir. Kendisi fazıl ve edîb ve İmam'dır. Şeriat ve Hakikatı kendisinde cemetmiş değerli vaizdir. «Tasavvuf ilmi hakkında söz

Yakup b. Seyyid Ali Rûmî, «Miftahu'l-Cinan Şerhu Şir'ati'l-İslâm» adındaki eserinde şunları yazıyor:»

«Dinde ortaya çıkan her bid'atten murad, sahabenin ve tabiînin prensip ve metodlarına aykırı olan yeniliklerdir. Onların metodlarına ve yollarına aykırı olan şey, zaten dalalettir. Aksi takdirde bid'at sayılmazlar. Çünkü kimi yenilikler vardır ki, bunları bid'at saymak veya bid'at kabul etmek doğru değildir. Meselâ Şer'î ilimlerin tahsiliyle meşgul olmak, bu ilimleri tedvin etmek bu kabildendir. Bunlar bid'at değillerdir. Bir de kabul edilmeyecek olan ve sonradan ortaya çıkan yenilikler vardır ki, işte bid'at olan şeyler bunlardır. Bu gibi şeyler onların kabul etmedikleri ve kendi prensiplerine uygun düşmeyen yeniliklerdir. Eğer onlar bu gibi yeniliklere muttali olmuş olsalardı, kendileri tarafından kesinlikle red edilir ve mani olunurdu»[8].

Muhammed Birgivî hazretleri de Tarikat'ı Muhammediye isimli eserinde şöyle yazmaktadır[9]:

---

sahibidir. Fıkhı, Şemsu'l-Eimme el-Hulvânî'nin talebesi Şemsu'l-eimme Bekr b. Muhammed Zerencerî'den öğrenmiştir. Nitekim, Mahmud b. Süleyman el Kefevî Rûmî: «A'lamu'l-Ahyâr fî Tabakati Fukahâi Mezhebi'n-Nu'man'il-Muhtâr» adlı eserinde böyle kaydediyor «Keşfu'z-Zunun an esamiil-Kütüp ve'l-Fünûn» sahibi de İmamzâde'nin ölüm tarihi (h. 573) olarak veriyor. (Müellif rh).

8) bkz. «Mefatîhu'l-Cinân...» s. 9.

Ya'kup b. Seyyid Ali Rûmî, benzerleri arasında parmakla gösterilen bir âlimdi. Rum medreselerinin müderrisi, kendi alanının atlısı ve akranları arasında önde geleni idi.

9) Abdulğanî, «Şerhu't-Tarikati'l-Muhammediyye»sinde onun hakkında şöyle yazıyor: «İlim ve maarif öğrenme ar-

«Şayet denirse ki: «Her bid'at dalalettir» buyuran peygamberimiz (as)'in bu hadisleriyle, Fakihlerin «Kalbur ve elek kullanmak, buğday özünü yemek ve ondan karnını doyurmak gibi» kimi bid'atler vardır ki mübahtır, okullar inşa etmek, minare yapmak ve kitap tasnif etmek gibi kimi bid'atler vardır ki bunları işlemek müstahaptır. Mülhidlerin delillerini ve şüphelerini ortadan kaldırmak için ortaya delil serdetmek gibi yenilikler ve bid'atler ise vâciptir» gibi kavilleri arasında nasıl bir uyum ve mutabakat sağlanır»[10].

Cevap olarak deriz ki: «Bid'atın bir sözlük manası vardır ki, bu, geneldir. İster adetlerde olsun, ister ibadetlerde olsun ortaya konan her tür

---

zusuyla yetişti. Bunda parlak bir dereceye erişti. Muhiddin Ahîzâde'nin dersleriyle meşgul oldu. Sultan Selim dönemi kadı askerlerinden Molla Abdurrahman'a mülezemet etti. Kendisiyle Sultan Selim'in hocası arasında muhabbet meydana geldi. Onun için Birgivi kasabasında bir medrese yaptırdı. Hicri 981 yılında vefat etmiştir.

Birçok tasnifleri vardır. Bunlardan bazıları şöyledir: «Şerhu Muhtasari'l-Kafiye li'l-Beydavî», Metnün fi'l-Feraiz» «et-Tarikatü'l-Muhammediyye». Bu eseri en değerli teliflerindendir.

10) Bid'atleri böyle bir ayırıma tabi tutmak kanaatimizce doğru değildir. Bunlar mürsel maslahatlar ve istihsan kabilinden olan şeylerdir. Ancak biz imkan dahilinde eserin aslına bağlı kalmaya çalıştığımızdan ötürü bunları aynen alıyoruz. Bu itibarla Mübahı, müstahabbı, vâcibi olmadığı gibi, Hasene ve Kabiha diye ayırıma tabi tutmak da anlamsızdır. Ancak, anladığımız kadariyle, avamın anlayabilmesi için belki böyle Hasene ve kabiha diye bir ayırım yapılmış olabilir. Bid'at genel olarak ele alındığında bunun iyisi düşünülemez. Bu hususta «Kur'an ve Hadise göre bid'at» kitabında geniş bilgi vardır. Dileyen oraya baksın.

yenilik bu manada bid'at kelimesinin lügat anlamı içerisinde yer alır. Çünkü bu kelime «İBTİDA»dan bir isimdir ki, İhdas manasınadır. Bu da bir şeyi yeniden ortaya koymak ve icad etmek demektir. Nitekim, İrtifa'dan nasıl ki rif'at, ihtilaftan da hilfet diyorsak, bu da ibtida'dan bid'at olarak ifade edilir. İşte bu ifade, fakihlerin ibarelerindeki taksimdir. Onlar bununla, birinci dönemden sonra ortaya çıkan her manadaki yeniliği söylemek istiyorlar.

«Bir de bid'at kelimesinin şer'î ve özel manası vardır ki, dinde yapılan fazlalık veya onda meydana getirilen eksiklik demektir. Bu fazlalık ve eksiklik durumu Şariin izni bulunmadan ortaya çıkmıştır ki, sahabeden sonradır. Şari ne sözle, ne davranışlarıyla, ne açık ve ne de işaret yoluyla asla bir izin vermiş değildir. Bu, hiçbir zaman adetleri kapsamına almaz. Ancak bazı itikadî hususlarla, bazı ibadet şekillerini kapsar. İşte Hz. Peygamber (as)'in şu hadisleri Rasûlüllah'ın muradının bu olduğunu açıkça göstermektedir. Buyuruyorlar ki «Benim sünnetime ve Raşid halifelerimin sünnetine sımsıkı sarılın»[11]. Başka bir hadislerinde ise şöyle buyuruyorlar: «Siz dünya işlerinizi daha iyi bilirsiniz»[12]. Yine bir diğer hadis-

---

11) Bu hadis, Irbad b. Sariye hadisinin bir kısmıdır ki, daha önce (5). dip notta kaynakları gösterilmişti.

12) Müslim, Fedail. B. 38. H. 139 - 140 - 141. Ahmed B. Hanbel 5/16 - 298, 6/128, İbnimaceh : Ruhûn : B. 15. H. 2470-2471. Bu hadisin sebebi, Hz. Peygamber (as) Efendimiz bir kavme uğrar, bunların hurmalara aşı yaptıklarını görür. Rasûlüllah (as) : «Bunu yapmasanız da iyi yetişir» buyurdu-

lerinde de şöyle buyuruyorlar: «Kim bizim şu din işimizde Allah'ın ve Rasûlünün şeriatına uymayan bir şey ortaya korsa, o, merduttur, makbul değildir»[13].

Hâcezâde'ye ait «Tarikatı Muhammediye» Haşiyesinde denirki: «Onun Sahabeden sonra... ifadesi...Raşid Halifeler döneminde ortaya çıkan şeyler bid'at kapsamına girmezler, bid'at değildirler. Çünkü onların sünnetleri de tıpkı Rasûlün sünneti gibidir. Zira onların sünnetine sarılmamız konusunda Hz. Peygamberin (as) emirleri vardır.»

---

lar. Onlar da aşıyı bıraktılar. Bu defa hurmalar istenildiği gibi yetişmedi. Başka bir seferinde uğradığında onlara «Hurmalarınız nasıl oldu, neden böyle yetişti?» diye sorduklarında, dediler ki : «Siz geçen defa şöyle şöyle söylemiştiniz.» Bunun üzerine Hz. Peygamber (sa) Efendimiz buyurduar ki: «Siz dünyaya ait işlerinizi daha iyi bilirsiniz.» bkz. T. Muhammediye : 1/120.

Dikkat! Bazı art düşünceli kimseler, bu hadisi şerifi kendileri için bir delil göstererek, mal bulmuş mağribî gibi, «din ile dünya işlerinin ayrı olacağını, doayısıyla bu iki dünya işlerini birbirine karıştırmamayı» ileri sürebilirler. Hatta «Hz. Peygamberin hadisleri de bu merkezdedir» diye savunabilirler. Kesinlikle bunlara inanmamak ve onların bu gibi safsatalarına asla adanmamak gerek. Hz. Peygamber (as) tecrübe ve deneye işaret buyurmuşlar. Yoksa, Allah nizamının tatbik edilemeyeceğine değil (Çeviren).

13) Hadiste, Allah ve Rasûlünün şeriatına muhalif ve ona uymayan bir şeyin ortaya konmasının, ortaya koyan ve onunla amel edenlerin bu amellerinin batıl ve merdut olduğuna işaret edilmektedir.

İbni Mace, Mukaddime, B. 2. H. 14. Ebu Davud, Sünnet B. 6. H. 4606. A. Hanbel, 6/270. Müslim, Akziye, B. 8. H. 17. 18 (1718). Buharî, Sulh B. 5.

Abdulğânî Nablûsî[14], Tarikati Muhammediye şerhi olan «el Hadîkatü'n-Nediyye»sinin (1/136). Sayfasında Musannıf Birgivînin (Birinci kuşaktan sonra) ifadesinin hemen yanında şunları yazıyor : Bunlar yani ilk dönemdekiler, Hz. Peygamber (as) zamanındakilerle sahabe dönemindekilerdir. Çünkü Hz. Peygamber (as) «Benden sonra sünnetime ve Raşid Halifelerimin sünnetlerine iyice sarılın» buyurmuşlardır. Onların zamanında ortaya çıkan şeyler ise bid'at değildir. Bid'at olan ve sayılan şeyler, onlardan, Tabiînden ve Tebei Tabiînden sonra çıkan şeylerdir.»

Âlimlerin buna ait bütün görüşleri, sahabe, tabiîn ve hatta ondan sonra gelen Tebeitabiîn dönemlerinde çıkan şeyler tepkisiz ve inkarsız bid'at değildir. Onlar zamanında işlenen şeyler bid'at ifadesi içinde asla yer almadığı gibi onların yaptıklarını işlemek de dalalet değildir.

İLK DÖNEMLERDE MEYDANA GELEN ŞEYLER HAKKINDA GENİŞ AÇIKLAMA

— Hz. Peygamber (as) zamanında meydana gelen şeyler, bu şeyler ister kendileri tarafından

---

14) Abdulgani Nablûsî Dımaşkî, Fazıl ve muhakkik bir âlimdir, hanefîdir. Şer'hini mutalâa edenler, onun değerini takdir ederler. Tasniflerinden bazıları şöyledir. «Nihayetü'l-Murad Şerhu hidayeti'İbni'l-İmâd», «Hulasatu't-Tahkîk fî Mesaili't-Taklîd ve't-Telfîk», «el-Lü'lüü'l-Meknûn fi'l-İhbar ammâ Seyekûn», «Gayetü'l-Vicâze fî Tekrari's-Salâti Ala'l-Cenaze» Keşfuzunun'un bazı nushalarına göre, v.h. 1044 tarihidir. (Müellif).

Abdulfettah Ebûğudde, vefat tarihinin doğrusu H. 1143'tür diyor.

işlensin, ister sahabîsi tarafından işlenip de onun tarafından bir müdahale görmeyip, kabul edilsin kesinlik ve ittifakla bid'at olmadığı bir gerçektir.

Ancak Hz. Peygamber (as)'den sonra meydana çıkan şey muhdes manasıyla (yenilik anlamıyla) genel manada bid'attır. Bu da ya adetler, gelenekler kabilindendir veya ibadetler kabilinden olur.

a — Şayet adetler kabilinden ise. Hz. Peygamber (as)'dan sonra ortaya çıkan bu şeyler, eğer şeriat yönünden bunun kötü olduğuna, kubhuna bir delil mevcut değilse bu, bid'at değildir.

b — Eğer ibadetler kabilinden ise bu takdirde şu hususlar göz önünde bulundurulur :

1 — Bu şeyler ya sahabî döneminde ortaya çıkmış, onların hepsi tarafından veya bazısı tarafından işlenmiştir. Onlar bundan haberdar da olmuşlardır.

2 — Veya Tabiîn döneminde ortaya çıkmıştır.

3 — Veya Tebeitabiîn dönemlerinde ortaya çıkmıştır.

4 — Veyahut da üçüncü tabakadan sonra günümüze kadar ortaya çıkan şeylerdir.

aa) Sahabe döneminde ortaya çıkan şeyler de iki kısımda ele alınır. Bunlar ya sahabe tarafından red edilmiş, inkar edilmiş, veya böyle bir şeye muttali bulundukları halde ses çıkarmamışlardır. Şimdi bunları sırayla ele alalım.

1 — Sahabe zamanında ortaya çıktığı halde haklarında hiçbir şekilde susmayıp mani oldukları ve reddettikleri şeylerdir ki, bunlar *DALALET OLAN BİD'ATLER olup, «Her bid'at dalalettir» hadisinin kapsamına girerler.* Buna örnek olarak Mervân b. Hakem döneminde ve onun tarafından Bayram namazından önce hutbe okunması misalidir.

Ebû Saîd Hudrî (r) buna engel olmuş ve reddetmeye uğraşmıştır. Nitekim Buharî ve diğer hadis kitaplarında bu, mevcuttur[15]. Ebû Saîd Hudrî (r) şöyle rivayet ediyorlar: «Hz. Peygamber (as) Ramazan ve Kurban Bayramlarında namaza çıkar, önce namaz ile başlar, sonra döner ve insanlara karşı ayakta durur. İnsanlar ise saflarında oturur vaziyette kalırlar, Rasûlüllah (sa) onlara va'z eder, tavsiyelerde bulunur ve emir verir. Bu hal Mervân b. Hakem dönemine kadar böyle sürüp gitti.

Mervan kendisi Medine'de emîr bulunduğu bir sırada onunla birlikte Kurban veya Ramazan Bayramı namazına çıktım. Namazgaha geldiğimizde, Kesîr b. Salt tarafından yapılmış bir minber gördüm. Bir de baktım ki, namazı kılmadan Mervan oraya çıkmak istiyor. Hemen elbisesine yapıştım ve şiddetlice çektim. O da kurtulmaya çalıştı ve çıkıp bayram namazından önce hutbe okudu. Bu-

15) Buharî, İdeyn, B. 7 - 19. Lâfız Buharî'nindir. Ahmed B. Hanbel, 2/12 - 3/10 Müslim, İdeyn, H. 9 (889). Darimî, salât B. 220. İbni Mace. İkame, B. 155. H. 1275. Tiren, B. 20. H 4013.

nun üzerine kendisine: «Vallahî siz değiştirdiniz» dedim. O da bana: «Ey Ebâ Saîd! Senin bildiğin şeyler gitmiştir (zamanı geçmiştir)» dedi. Ben de ona: «Bildiğim şeyler, vallahi bilmediğim şeylerden daha hayırlıdır» cevabını verdim. Bu defa şöyle cevap verdi: «İnsanlar, namazı kıldıktan sonra bizi dinlemeden, çıkıp gidiyorlar, oturmuyorlar. Bundan ötürü onu, namazdan önceye aldım» dedi.

Bir başka örnek; Cuma hutbesinde dua maksadıyla iki elini kaldırmak, bid'attır. Bu bid'atı Bişr b. Mervan işlemiştir. Umare (r) bu hususta onu uyarmış ve bunu yapmaması için tenkid etmiştir. Nitekim Müslim ve Ebû Davud'da bu hadis geçmektedir[16]. Ayrıca bu iki hadis kitabının dışındaki hadis kitaplarında da mevcuttur. Husayn b. Abdurrahman'dan rivayet edildiğine göre derki:

«Umare b. Rueybe (r), Bişr b. Mervan'ı Cuma günü hutbede dua ederken gördü. Bu hareketinden ötürü onu takbih maksadıyla şöyle dedi: «Allah (cc) o iki eli hayırdan uzak kılsın! (Başparmağın yanındaki işaret parmağını kast ederek): «Allah (cc) Rasûlünü minberde işaret parmağını kaldırmasından başka ona bir şey ilave ettiğini kesinlikle görmedim»[17].

16) Müslim, Cuma, B. 13. H. 53 (874), A. Hanbel, 4/166, Darimî, Salat: 201. Ebu Davud, Salât, B. 230. H. 1104-1105. Tirmizî, Salât: B 371 (Cuma, B. 17). H. 515.

17) Hz. Peygamber (as) cuma hutbesinde sadece şehadet parmağıyla işaret etmiştir. Bunun dışında başka bir şey görmedim. İmam Nevevî, Müslim şerhinde (6/162) de bu hadisin hemen bitiminde şunları yazıyor: «Bunda sünnet olan,

2 — Sahabe tarafından, kendi zamanlarında ortaya çıkan bir şey olduğu halde, bunu öğrenmelerine rağmen tenkid etmemeleri, karşı koymamaları.

Sahabe döneminde bazı şeyler ortaya çıkmıştır ki, kendileri bunu öğrendikleri halde bunu takbih ve kötüleme yönüne gitmemişlerdir. Hatta hoş karşılamışlar ve uygun görmüşlerdir. İşte onlar döneminde ortaya çıkan bu yenilik ve bid'at şeriat noktasından bid'at kavramı içerisinde düşünülemez. Gerçi bid'at dense bile bu, genel manasıyla, sözlük anlamıyla bid'attır. Şeriat manasıyla özel kavramıyla değil. Bunlara islâm güzel davranışlar adını verir. Yani bunlar «Hasene» kaydıyla kayıtlanır.

DALALET KAPSAMINA GİRMEYEN YENİLİKLER

Şimdi dalalet kapsamına girmeyen ve iyi kabul edilen bu yeniliklere örnekler gösterelim. Buharî, İbni Maceh, Tirmizî ve daha başkalarının tahriç ettikleri gibi Cuma günü okunan ilk ezan. Bu ilk ezan bir fena icad değildir. Dalalet olan bid'at kapsamına girmez.

---

hutbede elleri kaldırmamaktır. Bu, İmam Malik ve bizim ashabın ve başkalarının da kavlidir. Kadî Iyad, Selefin ve Malikîlerin bazısından hikaye ettiğine göre bu, mübahtır. Çünkü Hz. Peygamber (as), cuma hutbesinde istiska (yağmur duası) maksadıyla ellerini kaldırmıştır. Ancak birinciler, bu kaldırmanın bir sebebe istinaden olduğunu cevap olarak ileri sürüyorlar.

CUMANIN İLK EZANI

Saib b. Yezid'den rivayet edildiğine göre, diyor ki: «Cuma günü, Hz. Peygamber (as) döneminde ilk ezan, İmam minbere oturduğu zaman okunurdu. Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer dönemlerinde de ayni şekilde imam, minbere oturunca ezan okunurdu. Ancak Hz. Ömer (r)'ın halifeliği döneminde müslümanlar çoğalınca, Zevrâ'da[18] üçüncü nidayı yani ezanı ekledi»[19]. İmam Nevevî[20], bunun üçüncü ezan sayılması, ikametin de ayni şekilde ezan diye adlandırılmasından ileri gelmektedir, diyor.

---

18) Buharî, Cuma, 21. Lafız Buharî'nindir Tirmizî, Cuma, 20 (Salât, 372) H. 516. İ. Maceh, İkame 97. H. 1135.

19) Zevrâ, Medine'i Münevvere'de Mesced'i Nebevî'nin yakınında bir yerin ismidir.

İbni Mace'nin rivayetinde ise şöyledir: «Çarşıda kendisine Zevrâ adı verilen bir ev üzerinde üçüncü nidayı (ezanı) ekledi.»

Buna üçüncü ezan denmesinin sebebi, kendisinden sonra imam minberde oturunca okunan ezan ile, ikamete göre üçüncü ezan denmektedir. Nitekim müellifin İmam Nevevî'den naklettikleri söz de bunu belirtmektedir

20) Şeyhulislâm Yahya b. Şeref b. Hasen b. Hüseyin Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Nevevî, Dımaşklıdır. Şafiîdir. Hicri 631 yılında doğmuştur. Birçok ilimlerle meşgul olmuş, kendi alanında muhakkik ve müdekkik olarak kabul edilmiştir. Hocası Ebû Şame'nin ölümünden sonra Şerefiyye'de Darul-Hadîs'in görevini yüklenmiştir. Tasniflerinden bazıları şöyledir

«Şerhu Sahih'i Müslim», bu eser onun telif üstünlüğünü, maharetini ortaya koyan eseridir. Ayrıca (el-Minhâc), «el-Ezkâr», «Riyazü's-Salihîn», «Şerhu Sünen'i Ebî Davûd», «Şerhu'l-Buharî» ve daha başkaları... Ölümü h 677'de vukubulmuştur. Nitekim Takıyyuddîn Şahbatül Mısrî'nin (Tabakâ-

BİR ŞEHİRDE BİR KAÇ YERDE BİRDEN BAYRAM NAMAZI KILINMASI

Dalalet bid'atleri arasında yer almayan bir diğer konu da, her iki bayram namazlarının bir tek şehirde bir kaç yerde kılınması hususudur. Şeyhulislâm İbni Teymiye[21], «Minhacü's-Sünne» sinin (3/204) de şöyle yazıyor

---

tü'ş-Şafiiyye)'sinde de böyle geçmektedir. (Müellif).

Abdulfettah Ebûğudde diyor ki; Nevevî'nin Ebu Davud ile Buharî şerhleri, iki küçük şerhtir ki, bapların başlangıçlarından başka bir şey yoktur. Sehavî'nin kitabında s. 12'de anlatıldığı gibi, bu şerhler böyledir. Buharî şerhine ait çalışması 1347'de Mısır'da basılmıştr. Çoğu ölüm tarihini h. 676 olarak götesrmektedirler.

21) Ahmed b. Abdulhalîm b Abdusselâm b. Abdullah b. Ebulkasım İbni Teymiye Harranî Dımaşkî'dir. Takiyyuddîn Ebul Abbâs künyesiyle de bilinir. Hanbelî mezhebindendir.

Selef kavillerini bilme yönünden üstün ve çok geniş bir bilgiye sahiptir. Kendisine bir mesele zikredilmiş olmasın ki, hemen o mesele hakkında dört mezhep imamının görüşlerini ortaya döküverir. Hemen hemen birçok ilimlerde söz sahibidir. Kendi hocaları henüz hayatta iken onların arasında önde gelen âlimler arasında yer almıştır. Nitekim İmam Zehebî de kendisi hakkında ayni görüşü belirtmektedir. Diğer taraftan Tacuddîn Sübkî, İbni Seyyidinnâs ve daha başkaları kendisinden son derece sitayişle söz etmişler, İbni Haceri Askalânî ise «ed-Dürerü'l-Kâmine»sinde genişçe kendisinden bahsetmiştir

İbni Teymiye'ye atfen bazı bozuk görüşler nakledilmiştir. Ancak onun hakkında bu gibi fikirleri ortaya atan İbni Haceri Mekki ile Yafiî ve benzerleri olmuştur. Bütün bunların yanında şunu kabul etmek gerek ki, o da bir insandır. Onun da herkes gibi hataları olabilir. Ancak insan, hatalarından dolayı uyarılır. Öte taraftan da değeri ve kıymeti teslim edilir. Üstünlüğü kabul edilir. h. 661'de doğmuş ve 728'-

Hz. Ali b. Ebî Talib (r) halifeliği döneminde ikinci bir mescidde bayram namazlarının kılınmasını ihdas etti. Gerek Hz. Peygamber ,as) döneminde, gerekse Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman (r.hum)'ın halifelikleri zamanında bir şehirde bir tek cumadan başka cuma kılınmadığı gibi bir tek bayramdan başka bayramda kılınmış değildir. Fakat Hz. Ali (r)'nin halifeliği döneminde halk kendisine başvurup, beldede zayıfların, hastaların ve ihtiyarların bulunduğunu, bunların na-

---

de vefat etmiştir. Öldüğü zaman kendisi, devrinin Sultanı tarafından hapse atılmıştı, vefatı hapiste iken vuku buldu. (Müellif) (bkz İbni Hacer, Düreri Kâmine, 1/156 - 160).

İmam Ebul Hasenât Muhammed Abdulhayy Leknevî gibi bir zât kendisi hakkında böyle bir malumat verdikten sonra, kendini bilmez bazı kimselerin onu çağ dışılıkla itham etmeleri, sadece o kimselerin çağ dışı olduğunu ortaya koyacağı gibi, bunların birer zavallı olduklarını da gösterir.

Hadislerle Müslümanlık kitabının takdimcisi yani ona mukaddime yazan Ebul Hasan Ali el Hasanî en Nedvî, İbni Teymiye'nin hayatına dair yazdığı eserinden bazı nakiller yapmak isterim. Bu eserde denir ki

«Muhakkik, Müdekkik ve insaf erbabı âlimler, onun değerini takdir buyurmuşlar, İbn'i Haceri Heytemî Mekkî'ye gereken cevabı vermişler, hatta İbni Teymiye'ye bazı şeyler yakıştırıldığını ortaya koymuşlar, onun bu gibi şeylerden uzak olduğunu bildirmişlerdir. Nitekim İbni Haceri Heytemî Mekki'nin talebelerinden Molla Aliyyulkarî diye tanınan Ali b. Sultan Muhammed Herevî onu savunmuş, eserlerinde ondan övgüyle bahsetmiştir. «Şemailu't-Tirmizî»de, «Şerhul Mirkat»ta şöyle demiştir: Kim «Menazili's-Sâirîn»in şerhini mutalâa ederse, İbni Teymiye ile İbni Kayyim el Cevziliye ki, İbni Teymiye'nin öğrencisidir-nin ehli Sünnet âlimlerinin büyüklerinden olduklarını, bu ümmetin de evliyasından bulunduklarını göreceklerdir» bkz. el Mirkât Şerhu'l-Mişkât, 4/427. Ve «Hayatü Şeyhu'l-İslâm Hafız İbn'i Teymiye, s. 152 - 169».

mazgaha çıkamadıklarını söylemişler. Hz. Ali de bu başvuru sonucu onlara mescidde namaz kıldırmak üzere bir adam tayin etmiştir.

İKİNCİ EZAN VE KAMET BİD'AT DEĞİLDİR

Bir camide ezan ve ikametle namaz eda edildikten sonra, ikinci bir cemaat gelip, tekrar ezan okuyup ve ikamet getirerek cemaatle namazlarını eda etmelerinin caiz olup olmayacağı... Bu hususta üç görüş vardır. Bu görüşleri şöylece sıralayabiliriz :

1 — Yeniden bir cemaat yapacak olanlar, hem ezan okurlar ve hem ikamet getirirler.

2 — Sonradan gelen bu ikinci cemaat, ezan okumazlar, sadece ikamet getirirler.

3 — Gelen ikinci cemaat ezan ve kamet getirmeden, namaza doğrudan dururlar. Nitekim «el Kenz»in şerhlerinde ve «ed-Dürrü'l-Muhtar»ın haşiyelerinde de böyledir[22].

---

22) Abdulfettah Ebû Gudde diyor ki: «Bizim hanefî âlimlerinin büyüklerinin kitaplarına baktım, böyle bir açıklamaya rastlamadım. İbni Nuceym'in «Kenz» şerhine, aynı eserin Zeyleî şerhine, bu iki eserin haşiyelerine baktım, Tahtavî'nin «Dürrü'l-Muhtar» haşiyesine, İbni Abidinin Haşiyesine, Fetavayi Hindiye'ye, Fetavayi Kazîhan'a başvurdum, fakat böyle bir şey bulamadım Hatta merhum müellifin henüz tamamlanmamış olan : «es-Siâye fî Keşfi mâ fî Şerhi'l-Vikâye»sine baktım 2/34. Sayfanın dip notunda, metindeki görüşe göre şöyle gördüm : «Ezan ve kameti misafir de mukim de yerine getirir, mescidde cemaatle.» Şeyh Leknavî der ki, bundan iki şekil müstesnadır. 1 — Camide, kaza na-

Kimileri ikinci cemaat için ezan okumak ve kamet getirmeyi, dalalet olan bid'at sandılar. Böyle bir zan, bozuk ve fasit olan bir zandan öteye geçemez. Nitekim Buharî talik olarak «Cemaatin fazileti babında» (2/109) sayfasında zikrettiğine göre: «Hz. Enes (r), Basra şehrinde içinde namaz kılınmış olan bir mescide gelip, ezan okudu, kamet getirdi ve cemaatle namaz kıldı» Kastallanî «Şerh»inde zikrediyor ki; bu eseri Ebû Ya'la vasletmiştir, demiştir ki bu, sabah namazı vakti idi. Beyhakî'nin rivayetine göre: «Bu mescid, Benû Rifaa mescidi'dir» Beyhakî'nin bir rivayetine göre de: «Hz. Enes (20) kadar genciyle birlikte geldi.» (bkz. Kastallânî, 2/30)[23].

İşte bu eser, ikinci bir cemaat için ezan okumanın ve kamet getirmenin bid'at olmadığını göstermektedir. Bu konuda daha geniş olarak: «es-Siâye fî Keşfi mâ fi Şerhi'l-Vikaye» isimli eserimde ele alınmıştır[24]. Daha fazla bilgi edinmek isteyen oraya müracaat etsin.

---

mazı cemaat ile kılınırken, ezan okunmaz. 2 — Camide cemaatle namaz eda edildikten sonra ikinci cemaatin ezan ve kameti getirmesi kendilerine mekruhtur. Timurtaşî ve Haskefî böyle zikretmişlerdir.» Her halükarda bunu bilen, bilmeyene karşı onun aleyhinde elinde bir delile sahip bulunmuş olur.

23) Hafız İbni Hacer Fethu'lbârî'de '2/110), adı geçen Ebû Ya'la'nın eserini naklettikten sonra derki «İbni Ebî Şeybe bu hadisi bir kaç yoldan tahriç etmiştir.»

24) Müellifin adı geçen esere böyle bir atıfta bulunması, aslında bir temenniden öteye geçememiştir. Çünkü merhum, bu eserini bitirmeyi umduğundan ona atıfta bulunmuş, ne acı ki, bu amacına erişmeden, Allah (cc)'ın rahmetine

VA'ZETMEK BİD'AT DEĞİLDİR

Örfümüzde va'z diye bilinen halka yapılan nasihat bid'at değildir. Mısırlı Tarihçi Takiyyuddîn Ahmed b. Ali Makrîzî: «el-Mevaiz ve'l-İ'tibar bi-zikri'l-Hutati ve'l-asâr» adlı eserinin (3/199) sayfasında şöyle yazıyor[25]:

«Ömer b. Şebbe zikrettiğine göre, Hasan'a: «Kasas-rivayet ve hikayeler, öğütler ne zaman başlandı?» diye sorulmuş, o da: «İlk defa Hz. Osman zamanında böyle bir yenilik ortaya çıkmıştır». cevabını vermiştir. Bu defa: «Peki ilk defa böyle bir görevi yapan kimdir?» denmiş, «Temimu'd-Dârî olduğunu söylemiştir.

İbnu Şihap'tan anlatıldığına göre demiştir ki; Rasûlüllah (as)'ın mescidinde ilk defa rivayetlere başlayan, va'z eden Temîmuddarî'dir. İnsanlara va'zda bulunmak üzere Hz. Ömer (r)'den izin istemiş, fakat izin verilmemiştir. Ancak velayetinin

---

erişmiştir. Adı geçen «Siaye» kitabında «Ezan bahsinde» bu hadis yok Ancak merhum müellif, şerhinin «İmamet, İdrakü'l-Feraiz, Kazau'l-Fevait» bahislerine erişemeden vefat etmiştir. Her ne kadar bu yerlerden birinde olmasına işaret ihtimali var ise de, kitabının bu bölümlerini yazmaya muvaffak olamadan Rabbine kavuşmuştur. Şair ne güzel söylemiş: «Nice özlemler var ki, hepsi kabirlerde gömülüdür.»

25) Takıyyuddîn Ahmed b. Ali Makrizî, (Makriz) Ba'lebek'de bir mahallin adıdır. İmam Süyûtî, «Hüsnü'l-Muhadarati fî Ahbari Mısra ve'l-Kahira» adlı eserinde yazdığına göre, Makrizî; Mısır bölgesinin tarihçisi, birçok ilimlerle meşgul bulunmuş, büyük kimselerle bulunmuş, nazım ve nesir dalında eserler vermiş bir zattır. Hicrî 846 yılında vefat etmiştir. (Müellif rh).

son dönemlerinde Hz. Ömer (r), kendisine izin vermiş, o da, Hz. Ömer (r), çıkmadan önce gelip cumadan önce va'zetmiştir. Daha sonra Temîm (r), Hz. Osman (r)'den müsaade istemiş, Hz. Osman (r) biri Cuma olmak üzere iki gün va'zetmesine izin vermiştir. Temîm hazretleri de bu görevi sürdürmüştür».

TERAVİH NAMAZINI CEMAATLE KILMAK BİD'AT DEĞİLDİR

Ramazan gecelerinde toplanıp, cemaat ile teravih namazını kılmak dalalet sayılan bir bid'at değildir. Bu, Hz. Ömer (r) döneminde ihdas edilmiştir. Kendisi bunun hakkında: «Bu, (Teravihin cemaatle kılınması) ne güzel bir bid'attır» demiştir. Hz. Ömer (r), buna bid'atın genel manasıyla bid'at demiştir, şer'î manasıyla değil. Lügat manası itibariyle onu güzel diye vasfetmiştir. Bununla Hz. Ömer (r) şunu ima etmek istemişlerdir: «Ortaya çıkan her türlü yenilik dalalet kapsamına girmez.» Şayet, Hz. Ömer bu ifadesiyle yani: «Bu ne güzel bir bid'attır» sözüyle bid'atın şer'î manasını kasdetmiş bulunsaydı, teravih namazını cemaatle kılınmayı güzellikle vasfetmezlerdi. Nitekim ben bunu: «Tuhfetu'l-Ahyâr fî ihyai Sünneti Seyyidi'l-Ebrâr» isimli kitabımda açıklamıştım[26].

---

26) Merhum müellifin bu eseri de Abdulfettah Ebû Gudde tarafından taliki yapılmak suretiyle neşr edilmiştir. Ebu Ğudde tarafından taliki yapılan diğer iki eseri ise (304 sayfadan mürekkep «er-Ref'u ve't-Tekmîl fi'l-Cerhi ve't-Tâ'dil» ile «el-Ecvibetü'l-Fadile li'l-es'ileti'l-Aşarati'l-Kâmile»sidir her iki eserde çok değerli eserdir.

VİTİR NAMAZI KUNUT DUASI İÇİN TEKBİR ALMAK - ELLERİ KALDIRMAK

Vitir namazında kunut okumak için tekbir almak ve elleri kaldırmak, hanefilerden bazısına göre vâciptir. Halk arasında meşhur olanı da budur. Ancak muhakkiklerce bu, vâcip değildir. Nitekim İbni Nuceym «Bahru'r-Raik» isimli eserinde diyor ki[27]: «Şarih yani Zeylaî, kunut tekbirini terkeden kimseye sehiv secdesi yapması vâciptir. Halbuki gerekli olan vâcip olmaması yönünün tercih edilmesidir. Çünkü asıl olan budur. Buna bir delil yoktur. Fakat bayram tekbirleri öyle değildir. Bayram tekbirlerinin vâcip oluşu ve onlara devamı «Bir de sayılı günlerde (teşrik günlerinde) Allah'ı tekbir ile zikredin» âyeti ile sabittir»[28].

«Fetavayi Kadîhân»da, iftitah tekbirinde olduğu gibi elleri, kunut tekbirinde kaldırmak vâcip (farz) değildir. Dolayısıyla kunut tekbirinde elleri kaldırmayı terketmek sehiv secdesini gerektirmez»[29].

---

27) Mısırlı olan Zeynulabidîn b. İbrahim b. Nuceym Hanefi âlimlerinden ve fakihlerindendir. «el-Eşbah ve'n-Nezair» ile birçok risalelerin de sahibidir Müdekkik, allame ve muhakkik bir zât olup, h. 970 yılında vefat etmiştir. Necmuddin Gazzî'ye ait «el-Kevakibü's-Saire fî A'yani'l-Mieti'l-Aşira»da da böyle yazmaktadır. (Müellif rh).

28) Bakara s. âyet : 203.

29) Abdulfettah E. Ğudde diyor ki «Kazihanda yukarıdaki ifadeye rastlamadım. Ancak benzerini yine aynı eserde 1/122'de gördüm. Belki bu ifade müellifin elindeki nüshada mevcut olmuş olabilir?

Kimi âlimlerin gayretkeşliği olacak ki, bu ikisini yani kunut tekbiri ile bu tekbirde elleri kaldırmayı bid'at saydılar. Çünkü Rasûlüllah (as)'dan böyle bir şeyin sübutu vaki olmamıştır. Aslında bu zan, fasit ve bozuk bir zandan ibarettir. Gerçi böyle bir fiil, Hz. Peygamber (as)'dan zuhur etmemiş ise de bazı sahabîden böyle bir fiilin vaki olduğu sabittir. Böyle olunca da bu, bid'at olamaz, aksine sünnet veya müstahap olur.

1288 yılında şöyle bir sual ile karşılaştım: «Vitir namazının üçüncü rekâtında kıraatten sonra kunut ve tekbirden önce revaçta görüldüğü gibi fena bir bid'at mıdır? Çünkü bu konuda bunun sabit olduğuna dair hadiste bir şey yok, bu doğru mudur yoksa değil midir? Tekbir almak, elleri kaldırmak sünnet midir yoksa müstahap mıdır? bunu açıklayın ki mükafat alasınız» diye soru yönelten Zeydin bu sualine âlimlerin cevabı nedir?

Bunu açıkça şöylece belirtmek isterim; Vitir namazında tekbir almak, elleri kaldırmak kunut anında, Peygamberimizden (as) böyle bir şey sabit olmuş değildir.

Hidaye'nin (1/218). sayfasında deniyor ki: «Eller sadece yedi yerde kaldırılır; İftitah tekbiri. Kunut tekbiri, iki bayram namazı tekbiri, dört tekbirde hacda.»

Aynî, bu hadisin muhtelif tahriçlerini yaptıktan sonra Hidaye şerhi (Binâye) de diyor ki: «Bun-

Kazîhan: İmam Müctehid Fakruddin Hasan b. Mansur, Isfahan'ın Özcend (Özkent) şehrindendir. «Medinetu'l-ulûm» da belirtildiğine göre h. 592 yılında vefat etmiştir. (Müellif rh).

ların rivayetlerine bak, kunut esnasında elleri kaldırmayı zikrettiğini bulabilir misin? Bu, ancak bizim ashabımızın kitaplarında bulunur. Musannıf da (Hidaye sahibi) Bunlardandır.»[30]

Yine Aynî diyor ki: «Namazların sıfatları konusunda biz, Buharî, Bezzâr ve Taberanî'nin[31] rivayetlerinde Kunut zikrinin olmadığını belirttik.»[32]

Hafız Muîn[33], «Dirasâtü'l-Lebîb fi'l-Üsveti'l-Hasaneti bi'l-Habîb» adlı kitabında şöyle yazıyor: «Bir asla yani delile dayanmayan meselelerden biri de onların (Hanefîlerin):» Vitir kunutundan önce tekbir almanın vacip olduğuna dair[34] kavilleridir.»

---

30) bkz. Aynî «el-Binâye Şarhu'l-Hidâye» 1/662 Namazın Sıfatı bahsi.

31) Müellif ileride Sahabî ve Tabiîn fakihlerinin bir kaçından kunut esnasında tekbir almanın ve elleri kaldırmanın sabit olduğunu açıklayacaktır.

32) bkz. Aynî a.g.e., 1/829.

33) Allame Şeyh Muhammed Muîn es Sündî, h. 1161'de vefat etmiştir. Yukarıda adı geçen eseri 12 bölümden meydana gelmiş olup, fıkıh, hadis ve «Sahihayn»ın diğer bütün hadis kitaplarından üstünlüğünü bildiren bahislerle doludur. Bu eserinde müellif öyle derinlemesine konuları ele almış ki, bu, onun ilmî üstünlüğünü ve değerini ortaya koymaktadır.

Bu eser iki defa basılmıştır. İlk baskısı h. 1284 de Lahor'da basılmış, ikinci baskısı ise Karaçi'de 1377 (1967) de basılmıştır. Bu basımla ilgilenen değerli dostumuz Allame, Muhakkik, fakih ve Muhaddis Şeyh Muhammed Abdurreşîd Nu'mânî el Hindîdir. Kendisi pek çok ilmî tahkikler yaparak basıma hazırlamıştır. Buna çok faydalı notlar eklenmiştir. Fihristin dışında eser 455 sayfayı bulmaktadır. Okuyucu, fihrist sayesinde aradığını pek kolay bulabilir.

Fazıl Muîn'in adı geçen eserinden sonra, en büyük bir mevkii haiz olan eser, Muhakkik, müdekkik, Münekkid Şeyh

Ben bu konuda merfu'[35] bir hadis bulamadım. Ayrıca Hz. Peygamber (as)'in bunu sürekli işlediğine ve terk edenler için bir tehditlerine dair bir şeye rastlamadım ki, hanefîlerin: «bu fiil vaciptir kavilleri» sahih olabilsin. Buna rağmen ben, bunu yapıyorum ve devam ediyorum. Çünkü Hanefîlere karşı hüsnü zanna sahibim. Bununla beraber ben, bunun vacip olduğuna itikat etmiyorum.

İmam Ebû Hanife'nin: «Kunut tekbiri esnasında elleri kaldırmanın vacip olduğuna ait kavli de» bir delile dayanmamaktadır[36]. Ne Sehabîden (rhum) ne de Tabiînden şimdiye kadar elime bir eser geçmiş değildir.»[37]

Abdullatif Kuraşî es-Sündî'nin eseridir. Kendisi h. 1189 da vefat etmiştir. Eserinin ismi: «Zebbü'z-Zübabati'd-Dirasât ani'l-Mezahibi'l-Arbaati'l-Mütenasibât» olup 1381 de Karaçi'de basılmıştır. İki büyük cilt halindedir. Bu eser de Alleme Şeyh Muhammed Abdurreşid Nu'manî tarafından taliki yapılarak baskıya hazırlanmıştır.

34) Allame Abdullatif Sündî, «Zebbü'z-Zübab» (2/483) te şöyle yazıyor: «Hanefî kitaplarında, kunut tekbirinin müstahap olduğu hususu tasrih olunmşutur, açıklanmıştır. Kim, bunun vacip olduğunu ileri sürerse, kendi aleyhlerine söylemiş olurlar. Hanefilerce red olunan bir kavli hem de itiraz edercesine onlara nisbet etmek nasıl doğru bir şey olabilir?» Müellif daha sonra, hanefî kitaplarından nakiller yaparak kunut tekbirinin vacip olmadığını, fakat bunun müstahap oduğunu belirtmiştir. Müellefin bu ifadelerini (Bahru'r-Raik) ile (Fetavayi Kazîhân» teyid etmektedir. Bkz. age. s. 33-34.

35) Allame Abdullatif «Zebbü'z-Zübâb» 2/484 de diyor ki: «Burada (merfu) diye kayıtlaması, elinde mevkuf bir delilinin var olduğuna işarettir. Ancak «Kendisi için delil bulunamıyan meseleler» tabirini genel olarak ifade etmiştir.

Yine Fazıl Muîn kitabında şöyle yazıyor: (Musannaf)'ında Hafız Ebu Bekr, İbni Mesûd (r)'den rivayetle, onun vitir namazının kunutunda ellerini kaldırdığını yazıyor. Yine onun rivayetiyle sabit olan bir diğer husus da, «İbni Mesûd (r), son rekatta kıraati bitirdikten sonra, ayrıca tekbir üzerine bir fazlalık yapmazdı» ifadesidir. Bu da yine senediyle Abdurrahman b. Esved'den, onun da babasından rivayetle: «Abdullah b. Mes'ûd (r), vitir namazının son rekatını bitirdikten sonra yani kıraatini bitirince, tekbir alır, kunut duasını okur, kunutu bitirince de tekbir alarak, rukua gider» rivayetidir. İşte Hanefîler iki yerde ona muhalefet edip, bid'at

---

Bu ifade sahabenin mevkuf olan kavillerini de kapsamaktadır. Fakat daha sonra «Kunut tekbirine devam eden» sahabenin isimlerini bir bir zikretmiştir. Metinde müellifin bunlardan bir çoklarını anlalttığını göreceğiz. Müdekkik Sündî'nin sözlerini daha fazla uzatmak istemiyorum. (M. rh).

36) Müdekkik Abdullatif yine: «Zebbü'z-Zübab» 2/486 da derki: «Bunun vacip olduğuna dair, hanefilerin bir kavli sabit değildir. Ancak onlar tarafından «müstahap olarak işlenen bir sünnettir» kavli sabittir. Bunun doğruluğu «Bahr ile Kazihan» da görülecektir. Bkz. s. 33-34

37) Bkz. Dirasatü'l-Lebîb fi'l-Usveti'l-Hasanati bi'l-Habîb' 1/408.

38) İki asılda ve «Dirasaltü'l-Lebîb»te: «Fe Bedeû» yerine tahrif olarak: «Fedeû ref'al Yedeyni» gelmiştir. Abdullatif Sündi'nin «Zebbüzzübabat, 2/495» de «Dirâsatüllebib»in sözlerini reddettikten sonra, -çünkü o, Hanefiler, İbni Mesûd (r)'a muhalefet ettiler diyordu- der ki: «Vitir namazının kunutunda, elleri kaldırmak onların bid'atıdır görüşü nereden gelmiştir?».

meydana getirdiler[38]. Biri kunut esnasında elleri kaldırmak, Tekbire ilave olarak elleri kaldırmak[39].

İmam Muhammed'e ait «el-Asâr, 2/42» kitabında şöyle yazmaktadır: «Bize Ebû Hanife haber verdi, o da Hammad'dan, Hammad da İbrahim en Nahaî den haber vererek yani bunlar birbirlerinden rivayet ederek (rh) demişlerdir ki: «Ramazan ayında ve diğer zamanlarda rukudan önce vitirde kunut okumak vâciptir. Eğer kunut okumak istersen, tekbir al»[40].

İtkanî'nin[41], Hidaye şerhi Gayetü'l-Beyan'ında şu ifadeler yer alıyor: Tahavî, İbrahim Nahai'ye isnadederek «şerhi olan «el-Asâr» da diyor ki:» Nahaî demiştir ki; yedi yerde eller kaldırılır. Namaz için iftitah tekbiri, Vitir namazının kunutu için tekbir aldığında, bayram tekbirlerinde, Haceri Esved'i istilâm ederken, Safa ile Merve üzerinde, Cem'de yani müzdelife'de[42], Arafat'ta, İki makamın yanında ve iki cemre esnasında.

---

39) Bunların iddiasına göre, Hanefiler iki hususta bid'at işlediler. Kunut için Tekbir getirmek, bu tekbir esnasında elleri kaldırmak. İlerideki parağraflarında müellif bunlara cevap verecektir.

40) Darimî Süneninde (s. 27) A'meş'e dayanarak der ki: «Hiç bir konuda İbrahim Nahaî'nin kendi görüşüyle bir şey dediğini işitmedim.» Mutlaka onun bu ifadesi ile gelecek olan ifadesi için sünnette bir delili vardır.

41) Bu zât Emîr Katip b. Emîr Ömer Kıvamuddîn İtkanî'dir. İtkan, Farab yakınlarında bir yer ismidir. Hanefî mezhebinde söz sahibidir. h. 758'de vefat etti. Nitekim «Hüsnü'l-Muhadara» da da böyle yazıyor. Müellif (rh).

42) «Misbahulmünir»de yazdığına göre, Müzdelifeye Cem' denmesi, ya, insanların oraya toplanmaları veya Hz. Adem (a.s) ile Hz. Havva validemizin orada buluşmaları nedeniyledir.

Hidaye şerhi «Binaye»de Müzeniden rivayetle deniyor ki: «Ebû Hanife (rh) kunutta bir tekbir ilave etti. Halbuki böyle bir şey sünnette mevcut değildir. Kıyas da buna delalet ediyor değildir.» Ebu Nasr el Akta: «Şerhu Muhtasari'l-Kudûrî» de diyor ki: «Bu, onda meydana gelen bir hatadır. Çünkü bu, Hz. Ali'den, İbni Ömer'den ve Bera b. Azip'den (r.hum), rivayet edilmiştir. Ayrıca kıyas da buna delalet eder. İbnu Kudame'de «el-Muğnî» de diyor ki: «Ömer (r)'den rivayet olunduğuna göre o, vitir namazında kıraatı bitirdikten sonra tekbir alırdı»[43].

İbrahim Halebî'de[44] «Gunyetü'l-Mütemellî Şerhu Münyetü'l-Musallî»de şunları yazıyor: «Kunut Tekbirinde elleri klldırmak, Hz. Ömer, Hz. Ali, İbni Mes'ûd, İbni Abbas, İbni Ömer ve Bera b. Azib (r. hum)'dan rivayet edilmiştir. Ayni şekilde Bayram tekbirlerinde elleri kaldırmak yine İbni Ömer (r)'den rivayet olunmuştur. Bunu Esrem zikret-

---

43) Bkz. «el-Binaye Şerhu'l-Hidaye» 1/829.

44) İbrahim b. Muhammed b. İbrahim Halebî Hanefi mezhebindendir. Mültaka el Abhur isminde fıkha dair bir metni vardır. «Münye» üzerine iki şerhi mevcuttur. İlki ve «Kebîr» diye tanınanı «Gunyetü'l-Mütemellî»sidir. İkincisi «Sagîr» diye bilinen «Muhtasar»rıdır. Halepli olan İbrahim Halebî, ilk tahsilini kendi beldesinin âlimlerinden yapmıştır. Sonra Mısıra ve Rumeline gitmiş, buralardaki âlimlerden ders almış, sonra İstanbul'a yerleşmiştir. Fatih camiinde İmam ve Hatiplik görevini yapmış, h. 596 da vefat etmiştir. Mülteka şerhi «Mecmaulenhur»da ve başkalarında da böyle geçmektedir. (müellif rh.).

miştir. Beyhâkî de «Süneni Kübrâ'sında anlatmıştır»[45].

Sonuç olarak deriz ki; her ne kadar Hz. Peygamber (as)'den böyle bir fiilin meydana geldiği sabit değil ise de, kunut esnasında elleri kaldırmak ve tekbir almak bazı sahabi ile bazı Tabiin'den meydana geldiği sabit olmuştur. Nitekim Aynî, İbni Kudame, Halebî, İtkanî ve diğerleri bunu açıklamışlardır. O halde bu nasıl fena bir şey olabilir ve bid'at sayılır? Gerçi bazı hanefilerin tekbir almanın ve elleri kaldırmanın vâcip olduğuna dair açıklamaları, biraz karışıktır. Çünkü ellerinde vucup ifade eden bir delilleri yoktur. Fakat bunu, sahabe ve tabiine uymak niyetiyle yapıyorlarsa sevap kazanmış olurlar. Bu niyetle işlemiyorlarsa bundan ötürü ne ikaba ne de itaba duçar olmazlar. En iyisini Allah (cc) bilir ve en güzel sevap onun nezdindedir.

Şurası kesin olarak bilinmelidir ki, ashaptan (r. hum) bazısı, zamanlarında meydana gelen bazı fiillerin bid'at olduğuna hükmetmişlerdir.

Bid'at terimi mutlak olmakla birlikte şayet meydana getirilen bu şeyin kötülüğüne dair gerek sözlü gerekse fiili işaretler mevcutsa, bu takdirde olan bir yenilik, kabul edilmeyip, red edilir. Çünkü o kötüdür. Onlara göre böyle bir emareyi taşıması onun reddi için yeterlidir.

Şayet böyle olmayıp da, onun kabul edilebilir olduğuna bir işaret varsa bu, alınabilir. Çünkü bu,

---

45) Bkz. «Gunyetü'l-Mütemallî Şerhu Münyeti'l-Musallî» s. 326.

şer'î manada bid'at olmayıp, genel manasıyla yani lügat anlamıyla bir bid'at ve yeniliktir. Dalalet olan bir yenilik değildir.

Birinciye örnek (bid'at sayılana örnek); Ebu Davud'un (1/148), Mücahid'den tahricettiğine göre demiştir ki: «Ben İbni Ömer'le birlikte idim. Bir adam öğle veya ikindi namazında ezandan sonra tesvipte bulundu, ikinci bir nida ile cemaati çağırdı[46]. İbni Ömer (r) dedi ki, bunu bizden çıkarın. Çünkü bu, bir bid'at, yeni bir şeydir. Hidaye şerhi «Binaye, 1/550»de Bedru'l-Aynî[47] diyor ki: «Rivayete göre Hz. Ali (r), yatsı ezanında tesvip yapan bir müezzin görmüş ve: «Şu bid'atcıyı mescidden çıkarın» demiştir[48].

---

46) Tesvip: Birinci bildirmeden sonra ikinci bir i'lamda bulunmak, namaz kılmaya çağırmak demektir. Burada anlatılmak istenen şudur. Bu adam öğle veya ikindi namazlarında ezan ile kamet arasında «Essalatü hayrün minennevm veya Essalata Rahimükümüllah» demiştir. O kişi bundan menedilmiştir.

47) Bedruddin Kadii Kudat Mahmud b. Ahmed b. Musa el Aynî, Anteplidir. Bundan ötürü Aynî denmiştir. Süyûti, «Hüsnü'l-Muhadara»sında diyor ki: «Fakih, ilimde akranı arasında mahir ve zattır. Defalarca Hanefi kadınlığını yürütmüştür. Eserlerinden bazıları; Buharî şerhi, Maaniyülasar şerhi, Hidaye, Kenz, Mecmaulbahreyn şerhleri ve diğerleri. h. 855 yılında zilhicce ayında vefat etmiştir. (M.r).

48) Günümüzde gerek imamlar olsun gerekse müezzinler olsun bir çok bid'atlere sebep olmaktalar. Bunları adeta tervic etmektedirler. Namazlardan önce ihlâs okunması, cuma günlerinde iç ezan okunmadan önce müezzinlerin âdet olarak söyleye geldikleri dua ve niyaz kabilindeki her şey bid'attır. Önüne geçilmesi zarureti vardır. Bir de camilerde mevlit okunması, camilerin bu gibi şeylere alet edilmeleri

Birinci görüş : Sabah namazı dışındaki bütün namazlar için tesvip mekruhtur. Sabah namazı için mekruh olmamasının sebebi, o vaktin uyku ve gaflet zamanı olması dolayısıyla, müezzinin tesvip yapması güzel görülmüştür. Bu da Ebu Davud'un Ebû Bekre (r)'den yaptığı rivayetten çıkarılmıştır. Ebu Bekre (r) demiştir ki: «Sabah namazı için Rasûlüllah (as) ile birlikte çıktım. Kendisi (as), yanına uğramadığı bir adam yoktur ki, ona «Es-salat» diye seslenir veya ayağıyla onu dürterdi»[49]. Aliyyülkârî[50] : «Mirkatü'l-Mefatîh Şerhu Mişkati'l-Mesabîh (1/421)»de diyor ki: «Benim anladığıma göre bundan tesvib'in meşruluğu ortaya çıkar.»

İkinci Görüş : İmam Ebû Yusuf'un görüşüdür. Ebû Yusuf, bunu, emirlere ve müslümanların işleriyle meşgul bulunan her kese caiz olduğunu söylüyor. Onun da delili, muhtelif tariklerle rivayet olunan şu husustur. **Hz.** Bilal Habeşî (r), iki ezan

---

hepsi bu sayılan bid'aterdendir. O zevat bugün aramızda o-salardı, sanırız hemen hemen camileri işgal eden bu gibi müezzin ve imamları o mübarek yerlerden atarlardı (Çeviren)

49) Bkz. Ebû Davûd, 2/21.

50) Ali b. Muhammed Sultan el-Herevî, el-Mekkî, Hanefî âlimlerindendir. Muhammed b. Fazlullah el-Muhibbî «Hulasatü'l-Eser fî A'yani'l-Karni'l-Hadî Aşar» adlı kitabında diyor ki: «O, ilim önderlerinden biriydi, çağının tek kişisiydi. İbarelerin tahkik ve tenkihinde ün yapmıştı. Herat ta doğdu, Mekke'ye hicret etti. Orada Üstad Ebul Hasan Bekrî'den Seyyid Zekeriya Hüseyni'den, Şihab Ahmed b. Haceri Mekkî'den, Şeyh Abdullah Sündî'den, Kutbuddîn Mekkî'den ders aldı. Ünü yayıldı. Her tarafta tanınır oldu. Çok değerli telifler meydana getirdi. Bazıları şöyledir: Bir kaç ciltten oluşan en değerli eseri Mişkat şerhi, Şifa şerhi, Şemail şerhi, Nuhbe şerhinin şerhi v.b. gibi. Mekke'de, 1014 yılı Şevvalinde vefat etti. (M.rh).

arasında (ezan ile kamet arasında) Hz. Peygamber (as)'in kapısına gelir ve ona «Esselat» diye duyururdu.

Üçüncü görüş : Müteahhirîn âlimlerinin görüşleridir. Bunlar akşam namazı dışında her namaz için bütün insanların söylemesinin iyi olacağını ifade etmişlerdir. Gerekçe olarak ta, çağımızda umursamazlığın, tembelliğin namaz konusunda alabildiğine yaygın olduğunu göstermişlerdir. O halde bunlara tekrar hatırlatmak daha iyi olur. Fakat İslâmiyetin ilk dönemlerinde yani sadrı evvelde böyle bir tembellik ve umursamazlık yoktu. Bunun için de tesvibe gerek yoktu. Yukarıdaki iki esere muttali olduktan sonra işte bunların ileri sürdükleri haberlerin hilafına mazeretleri bundan ibarettir. Bu ise dikkatten uzaktır. Ben bu konuda leh ve aleyhteki görüşleri: «et Tahkiku'l-acîb fi't-Tesvîb» adlı eserimde inceledim. Daha fazla bilgi için oraya bakılsın.

Bid'at olan davranışlardan bir başkasına misal. Bunu, Hanefî olan Ebû Name hadisinden tirmizî, Nesaî, İbni Mace ve Beyhakî[51] tahriç etmişlerdir. Tirmizî, ayrıca bunun hasen olduğunu belirtmiştir. Naame'nin adı Kays b. Abaye'dir.

Name yani Kays b. Abaye İbni Abdullah b. Muğaffel'den rivayet ediyor. Abdullah b. Muğaffel'in oğlu diyor ki: «Ben namazda iken, babam (sahabî olan Abdullah b. Muğaffel) benim **«BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM»** dediğimi işitti. Bu-

51) A. Hânbel: 4/85. Beyhakî, 2/25 Tirmizî, Salat: B. 180. H. 244. Nesâr: 2/135. İbni Mace, İkamet, B. 4. H. 815

nun üzerine Sahabi olan babam Abdullah b. Muğaffel bana dedi ki: «Oğlum! Bu, bir yeniliktir, icaddır. Seni böyle yeni şeylere menederim, bundan sakınmanı isterim. Zira ben, Rasûlüllah'ın ashabından böyle İslâmda bir yenilik yapanlara daha çok buğzeden kimseyi görmedim.» Devamlı babam Abdullah b. Muğaffel dedi ki: «Ben, Rasûlüllah (as) ile birlikte namaz kıldım, Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman (r. hum) ile birlikte namaz kıldım. Hiç birisinden onu söylediklerini yani açıktan söylediklerini işitmedim. Sen de onu söyleme. Namaz kıldığın zaman sadece «el-Hamdülillahi Rabbilalemîn» de.

Bu hadisi şerif, namazda besmeleyi cehren okumak yani açıktan okumak islâmda yeni bir şeydir. Bunu ise ashaptan Abdullah b. Muğaffel (r) takbih etmiş ve doğru bulmamıştır. Diğer taraftan bu konu imamlar arasında ihtilaflı bir mevzudur. Çünkü bu konudaki hadisler bir biriyle çelişkili gibi gözükmektedir. Fakat işin aslı, Hz. Peygamber (as) bazı zamanlar Besmeleyi cehren de okumuştur. Ancak gizli okunması, açıktan okunmasına göre daha kuvvetlidir. Ben ayrıca bu konuyu «İhkamu'l-Kantarati fî ahkâmi'l-Besmeleti» adlı risalemde derinlemesine araştırdım. Oraya bakıla.

İkinci örnek; yani sahabî döneminde meydana gelip te onlar tarafından bir tepki görmeyen yenilikler ki, bunlar bid'at değildir. Çünkü onların mutlak olarak bid'at ifadeleri, bunun genel manasıyla almalarındandır. Yoksa şer'î manasıyla dalalet olan bid'at demek değildir. Nitekim Hz. Ömer (r)'in Teravih namazını bid'atı hasene diye tavsif

etmesi, bunu genel manada ve lügat anlamıyla almış bulunmasındandır. Yoksa Şer'î anlamda bu, bid'at değildir.

Saîd b. Mansûr «Sünen»inde Ebû Umame el Bahilî (r)'den tahriç etmiştir.

Ebû Umame el Bahilî rivayet etmiştir ki: «Allah (cc) size ramazan orucunu farz kıldı. Fakat kıyamını değil, yani teravih namazını değil. Kıyam yani teravih namazının kılınması sizin yaptığınız bir yeniliktir. Buna devam edin. Ancak bunu terketmeyin. Çünkü İsrailoğullarından bir takım insanlar, Allah rızasını kazanmak amacıyla bazı yenilikler yaptılar. Ancak bunu terk etmeleri sebebiyle Allah (cc) kendilerine itapta bulundu. Sonra: «Bir de (insanların fitnesinden kaçıp sırf ibadete koyulmaktan ibaret olan rehbaniyyet (ruhbanlık) ki, bunu onlar icadettiler; Biz onu, üzerlerine farz kılmamıştık. Ancak Allah rızasını kazanmak için (bu icadı) yaptılar. Sonra da ona gereği gibi riayet etmediler, (rehbaniyyete teslisi, ittihadı ve küfrü ilave etmek suretiyle hakkını gözetmediler, onu zayi ettiler)»[52]. Meâlindeki âyeti okudu.

Burada görüldüğü gibi bu ameli, «bid'at yeni bir icad, yeni bir şey» diye vasfettiği halde, buna devam etmeyi emretmesi, onun iyi bir davranış olduğunu göstermektedir.

Diğer bir misal; Sahih bir isnad ile Hakem b. A'rac'tan İbnu Ebî Şeybenin yaptıkları tahriç-

---

52) Hadîd sûresi, âyet: 27

tir. Hakem b. A'rac diyor ki: «İbni Ömer'e kuşluk namazıyla ilgili olarak sordum, şu cevabı verdiler. Bu, bir bid'attır (yeni bir şeydir). Fakat ne güzel bir bid'at.»

Sahih bir isnad ile Abdurrezzak (rh) Salimden, Salim de babasından rivayetle babası diyor ki: «Hz. Osman (r) şehid edildiğinde hiç kimse onu yani kuşluk namazını kılıyor değildi. Fakat insanların meydana getirdiği yeniliklerden ondan daha çok hoşuma giden bir şey yoktur.»

Kastallânî[53], «el-Mevahibu'l-Ledüniyye» 2/267 de şöyle yazıyor :

«İbni Ömer (r), (bu bid'attır» ifadesiyle, Hz. Peygamber (as)'in sürekli olarak buna devam etmediğini belirtmek istemiştir. Ya da kuşluk namazının mescidlerde açıktan kılınması ve benzeri şeyler bid'attır, yeni bir şeydir demek istemiştir.

Kısaca İbni Ömer'in hadislerinde kuşluk namazının meşrutiyetini ortadan kaldıran bir şey

---

53) Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdulmelik b. Ahmed el-Kastallânî, Mısırlıdır. Şafiîdir. Mısır'da h. 851' de doğmuştur. Şihab el-İbâdî, Burhan Aclûnî, Şemsüddin Ahmed Sehâvî vb.'den ders almıştır. Bir çok ilimlerde yetkilidir. İki kez Mekke'ye geçmiş, Haccetmiştir. Mısır'da vaizdi, vaizlikte eşi yoktu. Şeyhi Sehavî «ed-Dav'ul-Lâmi' Fî A'yani'l-Karnit-Tasi» de onu anlatmaktadır. Zurkanî, Mevahip şerhinde anlattığına göre, Kahire'de 923 te vefat etmiştir. Mevahib dışındaki bazı eserleri şöyledir: Buhari şerhi «İrşadüssârî», Muhtasarı «el-İs'ad Muhtasarul İrşad», Şerhu Sahihilmüslim ilâ esnailhacc, Şerhuşşatıbıyye, Şerhulburde, Mesalikulhunefa fissalavat alalmustafa, Letaifulişarât filkıraât gibi.

yok. Onun olumsuz davranışı, aslında bu namazı gördüğüne hamledilir, bizzat hâdiseye vakıf olmadığına değil, ya da bunu böyle olumsuz karşılaması, hususi bir vasıftan da olabilir.

SAHABENİN YAPTIĞI YENİLİKLER BİD'AT KAPSAMINA GİRMEZ

Ashab (r)'ın ihdas ettikleri yani meydana getirdikleri şeyler dalalet değildir. Çünkü bu konuda birçok hadisi şerif mevcuttur. Hepsi de ashaba iktida etmeyi, onlara uymayı tavsiye ediyor. Bunlardan bir hadisin meâli şöyledir :

«Ashabım yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız, hidayet bulursunuz»[54]. Bu hadis değişik yollarla rivayet edilmiştir. Hepsi de zayıftır. Nitekim Hafız İbni Haceri Askalânî[55] «el Kâfiyü'ş-Şâf fi

---

54) Bu hadisi, Dâre Kutnî «el-Mu'telef»te, «Ğaraibu'l-Malik» kitabında tahriç etmiş, Kuzaî «Müsnedü'ş-Şihap»ta, Abd b. Humeyd, Beyhakî «el-Medhal»de, İbni Adiyy «el-Kâmil»de, Darimî, İbnu Abdilberr «Camiu Beyani'l-İlm ve Fadlihi» (90-91)de, İbni Asakir, Hakim ve benzerleri değişik lafızlarla rivayet etmişlerdir. Hepsi de zayıf olmakla birlikte tariklerinin çokluğu haddisi hasen derecesine ulaştırmıştır.

55) Hafızlar İmamı, Kadiyulkudât Şihabuddîn Ebulfadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Ali el-Kinânî el-Askalânî Mısırlıdır. Fethul Bârî, Tehzîbu't-Tehzîb, Takribu't-Tehzîb, Lisanu'l-Mîzan, el-İsâbe fî Ahvali's-Sahabe, Nuhbe ve şerhi ve daha bir çok tanınmış eserlerin sahibidir. «Hüsnu'l-Muhadara»da Süyûtî, Askalanî'nin h. 773 te doğduğunu yazıyor. Şiirde ileri bir seviyeye eriştikten sonra hadis üzerinde çalışmış, bunun için yolculuklar yapmış, Hafız Zeynuddîn Irakî'den tahsilini ikmal etmiş, bir çok ilimlerde söz sahibi bulunmuştur. Dünyada hadis ile ilgili tüm ilimer onda toplanmıştı. h. 852 yılı zilhicce ayında vefat et-

Tahrîcı Ehadîsi'l-Keşşâf» adlı eserinde bunu açıklamıştır[56]. Ancak hadis değişik tariklerden rivayet edildiğinden ve bu tariklerin fazla olması dolayısıyla, böylece hadis Hasen derecesine ulaşmıştır. Bundan ötürü «el-Mişkât» isimli eserin haşiyesinde Seyyid Curcânî[57] şunları yazıyor: «San'ânî'de bu hadisi **HASEN** hadis olarak kabul etmiştir.» Adı geçen Haşiye'de: «Fadlu'l-âlimi Ala'l-Abidi... hadisinin altında: «Ashabım yıldızlar gibidir...» hadisinde ashap yıldızlara teşbih edildi. İmam San'ânî, bunun hasen hadis olduğunu ifade etmiştir.»

«Şerhu Muhtasari'l-Menar» adlı eserinde Hanefî âlimlerinden Kasım b. Kutluboğa[58] şunları

---

miştir. Bu ilim de onda son bulmuştur. İbni Hacer denmesi, dedelerinden birisinin bu isimle anılmasındandır. (M.rh)

56) Bkz. Yukarıda adı geçen eser, 4/94. Ayrıca bkz. «Telhîsu'l-Habîr», Babu edebi'l-Kudât, s. 404.

57) Sahavî «ed-Dav'ul-Levami' fî A'yani'l-Karni't Tasi'» adlı eserinde şöyle yazıyor: «Ali b. Muhammed b. Ali b. Seyyid Zeyn, Ebul Hasan el-Huseynî el-Curcânî Hanefidir. Sayyid Şerif diye tanınır. Kendi ülkesinde ilimle meşgul olmuş, «el-Miftah»ın şarihi Nûr Tavûsî'den ilim ahzetmiştir. «el-Miftahın» şerhini de müellifin oğlu Muhlisiddîn'den ahzetmiştir. Kahire'ye gelmiş, burada «el-İnaye» sahibi Ekmelüddin'den ders almış, burada dört yıl kaldıktan sonra Rumeli'ye, buradan Acemistan'a (İran'a) geçmiştir. Afif el-Curhî kendisinin çağının, ilmiyle amil olan alimlerin sultanı diye vasfetmiştir. Ellinin üzerinde eseri bulunmaktadır. Bazıları: «Tefsiru'z-Zehrâveyn», Şerhu'l-Feraizi's-Siraciye, el-Vikaye, el-Mevakıf ve'l-Miftah, et-Tezkire, el-Cağmînî, el-Kâfiye gibi eserleri bulunmaktadır. Şiraz'da 816 yılında vefat etmiştir. (M.rh) (bkz.): İbni Mace, Mukaddime, İlim, B. 17. H. 223.

58) Kasım b Kutluboğa Zeynuddîn Hanefidir. Hadis ilimlerini Hafız İbni Hacer'den ve Sirac'dan öğrenmiştir.

yazıyor: «Bir delil aramaksızın Sahabiyi,-kavlinde, fiilinde tabi olmak suretiyle-taklid etmek vaciptir. Sahabi kavli ve fiili varken kıyas terkedilir. Çünkü Hz. Peygamber (as) şöyle buyurmuşlardır: «Ümmetim içersinde ashabımın durumu yıldızlar misalidir. Hangisine iktida ederseniz. hidayet bubulursunuz.» Bu hadisi İbni Ömer Hadisinden Dârekutnî ve İbni Abdil Berr rivayet etmişlerdir. Manası itibariyle de Hz. Enes Hadisinden rivayet olunmuştur. Ancak İsnadı hakkında çeşitli görüşler vardır.. Fakat bu görüşler birbirlerini takviye eder niteliktedir[59].

Sahabiye tabi olmanın zaruretinden bahseden diğer bir hadislerinde Hz. Peygamber (as) şöyle buyuruyorlar: «Benim sünnetime ve Raşid Halife-

---

İbni Humam ile sürekli bulunmuş, hadiste büyük bir payeye erişmiştir. Hadis ve fıkıh dalında bir çok tasnifleri vardır. h. 879 da vefat etmiştir. Sahavî'de eserinde kendisinden övgüyle bahsetmektedir. Kendi mezhebinde söz sahibi bulunmaktadır. (M.rh).

59) «et-Takrir ve't-Tahbîr fî Şerhi Kitabi't-Tahrir» (3/99) da Allame muhakkik İbnu Emir Hâcc Halebî şöyle yazıyor: «Hz. Ömer (r)'in, İbni Ömer'in, Cabir'in, İbni Abbas'ın ve Hz. Enes (r.hum) rivayetleri değişik lafızlarla ve muhtelif tariklerle gelmiştir. Bu rivayetler arasında mezkur rivayete yani: «Ashabım yıldızlar misalidir, hangisine tabi olursanız, sizi hidayete ulaştırır.» mealindeki hadise en yakın olan rivayet; «el-Kâmil»de İbnu Adiy'in ve İbnu Ömer'den «Beyanü'l-İlm» kitabında tahriçini yaapn İbni Abdil Berr'in rivayetidir. Bu rivayet şöyledir: Hz. Beygamber (AS.) buyurdular ki: «Ashabımın durumu tıpkı yıldızlar misalidir. Kendileriyle doğru yola erişilir. Bunlardan hangisini alırsanız, sözüyle hidayete erersiniz.» Darekutnî'nin ve İbni Abdi Berr'in Cabir 'r)'den rivayetleri şöyledir.

lerimin sünnetlerine uymanızı size emrediyorum.»[60] Bu hadisi Ebû Davud, Tirmizî ve diğer hadis imamları rivayet etmişlerdir.

Rasûlullah (as) buyuruyor ki: «Ümmetim içerisinde Ashabımın durumu, yıldızlar gibidir. Onlardan hangisine iktida ederseniz, hidayete erersiniz.»

Evet bu hadis sahih olmayan bir hadistir. Bundan ötürü Ahmed b. Hanbel derki: «Bu sahih olmayan bir hadistir.» Bezzar da şöyle söylüyor: «Bu kelamın Hz. Peygamber (as)'den geldiği sahih değildir.» Ancak Beyhakî: «el-İ'tikad» kitabının (160)'ncı sayfasında şunları söylüyor: «Biz bunu, mevsul bir hadisten kavi olmayan bir isnad ile rivayet ettik. Bir de münkati olan başka bir hadisten.» Bazı manaları verilen sahih hadis, Ebû Musa'nın merfu bulunan şu hadisidir. «Yıdızar göğün teminatıdır, yıdızar gitti mi, göğe vadounan gelir. Ben Allahım için bir güvenceyim. Ben gidince, ashabıma vadolunanlar gelir. Ashabımda ümmetim için bir teminattır. Ashabım gidince ümmetime vadolunan şeyler gelir. «(bkz. Müslim, Fed. Sahabe, H. 207) Keşfu'l Hafi C.1. H. 381 el-mevzuatu'l-Kübra. H. 604

60) Bu hadis daha önce geçen İrbad b. Sariye (r) hadisinin bir bölümüdür. Şimdi burada İmam Ahmed ve Talebesi Ebu Davud'un rivayeti olan hadisin tamamını zikredeceğiz.

İrbad b. Sariye (r) diyor ki: «Bir gün Rasûlullah (as) bize sabah namazını kıldırdı, sonra bize döndü, öyle beliğ bir vaazda bulundu ki, bundan gözler yaşardı, kalpler ürperdi. Bunun üzerine biri: «Ey Allah'ın Rasûlü! Sanki bu vaaz ayrılık ve veda va'zıdır, bize ne öğütlersiniz?» dedi. Rasûlullah (as) buyurdular ki

«Sizi öyle bir beyazlık üzerinde bıraktını ki, bu, gecenin gündüzü gibidir. Benden sonra bundan ayrılan helak olur. Allah'tan korkmanızı, takva üzerinde bulunmanızı, başınızda habeşli bir köle de olsa, onu dinleyip itaat etmenizi isterim. Kim benden sonra yaşayacaksa o, bir çok ihtilaflar görecektir. Size benim sünnetime, hidayete sevk eden ve hidayete ermiş bulunan Raşid halifelerimin sünnetlerine bağlanmanızı öğütlerim. Onlardan ayrılmayın, onlara iyice tu-

Diğer bir hadis meali de şu merkezdedir: «Benden sonra şu iki zata Ebu Bekir ve Ömer'e tabi olun[61].

İbni Mes'ûd (r)'den gelen şu eser de bu konuda yine bir delil teşkil etmektedir: «Allah (cc) kullarının kalblerine nazar buyurdu. Hz. Muhammed (as)i seçti. Böylece risaletiyle (görevlendirerek) onu gönderdi. Sonra yine kullarının kalblerine baktı, onun için ashabını seçti. Onları dininin yardımcıları ve peygamberinin vezirleri kıldı. Müslümanların güzel buldukları şeyler, Allah (cc) nezdinde de güzeldir. Müslümanların çirkin gördükleri şeyler Allah yanında da çirkindir[62].

---

tunun, onlar üzerinde dişlerinizi sıkıp durun. Size, yeni şeyler çıkarmaktan uzak kalmanızı emrederim. Çünkü her yenilik bid'attır ve her bid'at dalalettir.» Kaynaklar için bkz. Dpn. 5.

61) Hadisi Hz. Peygamber (as)'den Huzeyfe (r) rivayet etmiştir. Bkz. Ahmed b. H. Müsned, 5/382, 385, 399, 402. İbni Mace, Mukaddime, B. 11 H. 97 Tirmizî, Munakıb, 16. H. 3662-3663,

62) bkz. Ahmet b. Hambel, Müsned, 1/379. İbni Haceri Yeysemî, Mecmauzzevaid 1/177. Ahmed ve Bezzar'dan rivayet etmiştir. Taberanî de «Kebir»inde rivayet etmiştir. Heysemî, hadis ricalinin sika olduğunu söylüyor. Şeyh Ahmed Şakir, Müsned üzerine yaptığı Talikinin 5/211 sayfasında bu hadisin isnadının sahih olduğunu söylüyor.

İmam Ahmed b. Hanbel'in «Müsned»indeki rivayeti, Heysemi'nin Mecmau'z-Zavad'deki rivayeti musannıfın burada vermiş bulunduğu rivayetinden daha sağlamdır. Tam olan bu hadis meali şöyledir:

«Allah (cc) kullarının kalblerine baktı. Hz. Muhammed'in kalbini kullarının kalblerinden daha hayırlı olduğunu buldu. Onu kendisi için seçti. Risaletiyle onu peygamber olarak gönderdi. Hz. Muhammed'in kalbinden sonra tekrar kul-

Sual: Hz. Peygamber (as) zamanında olmayan ve fakat sahabe tarafından ortaya konan bir yeniliği almak iyi olurmu? Yoksa Hz. Peygamber (as) zamanında varolana mı tutunmak daha iyidir?

Cevap: Bu hususta şunlara dikkat edilmelidir.

a — Ya Kur'an'ı Kerim'den veya Hz. Peygamber (as)'ın hadislerinden bunun iyi ve güzel olduğuna dair var olan nasslardan birinin ortaya konması,

b — Ya buna muhalif bir nassın varlığının gösterilmesi,

---

larının kalblerine baktı ve ashabının kalblerini kulların kalblerinden daha hayırlı buldu. Onları peygamberinin vezirleri kıldı. Ki, dini uğrunda savaşsınlar. Müslümanların güzel buldukları (gördükleri) şeyler, Allah nezdinde de güzeldir. Müslümanların fena gördükleri şeyler Allah nezdinde de fenadır.»

Hamevî «el-Eşbah»ın haşiyelerinde, Sahavî «el-Makasıdu'l-Hasene»de diyorlar ki: «Müslümanların güzel buldukları...» mealindeki hadisi, A. Hanbel «Kitabü's-Sünne»de rivayet etmiştir. Bu hadisi İbnu Mes'ûd'dan rivayetle Vail'in hadisinden olduğunu ve «Müsned»de bulunduğunu söyleyenler bir vehim sonucu böyle söylemişlerdir. Bu, Hasan Basrî'nin Mevkuf bir hadisidir.

«el-Eşbah» sahibinin Alaîy'den rivayete göre Alâî demiştir ki: «Ahmed b. Hanbel, bu hadisi «Müsned»inde tahriç etmiştir. Ben de bunu «Tuhfetu'l-Ahyar» adlı risalemde nakletttim. Daha sonra Allah (cc) bana İmam Ahmed'in Müsned'ini bahsetti. Bu hadisin burada tahriç edildiğini gördüm. böylece bunun müsnedde yer aldığının vehim eseri olduğunu söyleyenlerin, aslında kendilerinin vehimde bulunduklarını ortaya konmuş oldu. (Müellif rh).

«Tuhfetu'l-Ahyar» adlı risalemde buna uygun lehte ve aleyhte var olan hadisleri anlattım. Burada tekrarına gerek duymadım[63].

c — Veya ne müsbet ne de menfi bir nassın gösterilmemesi söz konusudur. Yani bu husus bu üç madde içerisinde ele alınır.

Eğer durum birinci maddeye göre ise, hakkında Kur'an'dan ve Hadisten bir nas ortaya konması imkanı var ise, bu takdirde bununla amel etmek daha evladır. Gerçi hadise her ne kadar Hz. Peygamber (as) döneminde meydana gelmemiş ise de, ancak bunun şeriat temellerine dahiletme imkanı ortada bulunmaktadır.

Şayet durum ikinci maddeye uygun ise, hakkında bir muhalif nass var ise, durum açıklık kazanıncaya kadar ikisi cemedilir. Durum iyice anlaşılıncaya kadar bütün gücünü kullanmalıdır. Öyleki sahabinin yaptığı bu işin şeriatın dışında olduğu hususu çıkarılamaz. Eğer durum böyle değil de, aksi ise sahabî kavli veya fiili alınmaz. Çünkü elde ona muhalif bir nass mevcut bulunmaktadır. Bu halde sahabî mazur sayılır. Çünkü kendisine bu nass ULAŞMAMIŞ, bunun hakkında bir bilgi sahibi bulunmamıştır. Eğer bunun hakkında bir bilgi sahibi bulunsaydı, muhalif delile rağmen bir şey söyleyemezdi.

Eğer durum üçüncü maddeye uygun ise, müsbet ve menfi olduğuna dair elde bir nass yok ise

63) bkz. «Tuhfetu'l-Ahyar» s. 164-174.

ne yapılmalıdır? Sahabeden meydana gelen yeni bir husus ve iş için bu iş ve hususlar ister sahabenin fiili, ister sözü olsun, Kitap ve Sünnette bunun uygun olduğuna veya olmadığına dair yani muvafık ve muhalif bir nass mevcut değilse, sahabeyi o konuda taklidetmek daha iyidir, evladır. Zira önceki hadisler, bu konuda delildir. Hadise böyle olunca ve buna uygun olduğuna dair elde bir delil de bulununca bununla amel etme konusunda tavakkuf etmemiz gerekmez. Bunu iyice anla. Çünkü bu, şeriatte, pek önemli bir asıl ve temeldir. Bir çok meseleler bundan çıkar.

Sual : Hz. Peygamber (as) Efendimizin ashabı yeni bir işte ittifak ederlerse, bunu almak gayet açıktır. Yani bununla amel edilir. Fakat ihtilaf ederlerse durum ne olacak?

Cevap : Bununla amel etmek isteyen kimse muhayyerdir. Dilediği sahabinin görüşünü alabilir (kendi kanaatini değil). Çünkü hangi sahabiye iktida eder uyarsa hidayet bulur. Nitekim usulcüler bunun delillerini kitaplarında açıklamışlardır.

Tabiin ile Tebei Tabiîn zamanlarında meydana gelen yeni şeyler ve icadlar hakkındaki açıklama ise, yukarıdaki açıklamanın aynıdır. Bunlar döneminde meydana gelen yeni bir şeyde, kendileri tarafından her hangi bir tepki vaki olmuş ise, bu, bir bid'attır. Değilse, bid'at sayılmaz.

Fakat bu üç dönemden sonraki dönemlerde meydana gelen yenilikler ve icadlar konusuna gelince bunlar, şer'î delillere öncelikle arzedilirler. Eğer bu arzedilme esnasında yukarıda zikredilen

üç hayır çağında meydana gelen bir yeniliğe benzeme durumu yani eşi varsa veya bunu şeriat temellerinden birine dahil etme imkanı var ise bu takdirde bu yeni şey bid'at sayılmaz. Çünkü bu bid'at, üç hayır çağında yani Asrı saadette Tabîîn döneminde ve bunlardan sonra gelen Tabiler tabii dönemlerinde bulunmamaktan ibarettir. Şeriatte de kendisi için o dönemlerde her hangi bir asıl da bulunmamaktadır. Eğer buna mutlak olarak bid'at dersen ben de bunu «Hasene-İyi bid'at» kaydıyla kaydederim. Çünkü bu bid'at aslında dalalet olmamakla birlikte, üç hayır döneminde meydana gelmemiş olması ve hakkında açık bir şer'î aslın bulunmamasıdır. Ancak o dönemlerde ya benzeri vardır veya şer'î bir kaideye dayandırma imkanımız bulunmaktadır. Bunun için biz buna «Bid'atı Hasene» diyoruz[64].

Eğer ortaya getirilen bu yeni şey hakkında şer'î bir esas yok ise bu, «Dalalet olan bir Bid'at olmuş olur. Böyle bir bid'atı yani dalalet olan bir bid'atı fazilet erbabından sayılan biri veya meşihatı ile ün salmış (hocalığı ile nam yapmış) biri de işlese onun iyi bir şey olduğunu göremez. Çünkü âlimlerin ve abidlerin davranışları ve fiilleri şeriatı uygun olmadıkça bizim için hüccet ve delil değildir.

Senin anlayacağın: «Her bid'at dalalettir» hadisi bazı şeyleri tahsis edici mânâda âmm (genel)

---

64) Esasında bid'atları böyle bir ayırım, doğru bir ayırım değildir. Zannımızca bu, halk arasında anlaşılsın diye kullanılmış bir tabir olsa gerek. Faza bilgi için bkz. Kur'an ve Hadise göre bid'at isimli eser.

mıdır ya da her hangi bir tahsis söz konusu olmaksızın âmm mıdır? hakkında âlimlerin ihtilafı, lafzî bir ihtilaftır.

Bid'atı âmın yani genel manasıyla ele alanlar ki, bu da sadece Hz. Peygamber (as) zamanında bulunmayan şeyler demektir. Buna göre, bunu şu kısımlara ayırıyorlar.

Vacip olan bid'atler, Müstahap, mübah, mekruh ve haram olan bid'atler. Bu taksime göre hadisin umûmî manada değil, tahsisi gerektiğinden, ilk üç kısmı yani vacip, müstahap ve mübah kısımları bundan çıkarmak gerekiyor. Geriye ikisi yani mekruh ile haram olanı kalıyor[65].

Bid'atı şer'î mânâsıyla ele alanlar ise yani ilk üç dönemde bulunmayan ve şer'î esaslardan birinden yoksun olan yeni şeyleri ele alanlar, hadisi genel manasıyla düşünüyorlar ve bu manada icra ediyorlar. Bundan ötürü İmam Birgivî Tarikatı Muhammediyye'de[66] şunları yazıyor:

«Eğer sen, ibadet kabilinden olan ve adına (Bid'at'ı) Hasane» denilen bir yeniliği (şeyi) araştıracak olursan ya, işaret yoluyla veya delalet tarikiyle Şari tarafından buna izin verildiğini bulursun.

Zamanımız âlimlerinin iki fırkaya ayrılmaları ne kötü şeydir.

---

65) Aslında böyle bir ayırım doğru değildir. bkz. Kur'an ve Hadise göre bid'at.

66) bkz. «et-Tarikatu'l-Muhammediyye bi Şerhi'l-Hadimî» s. 1/128.

Bu iki fırkadan birincisi Sünneti sadece üç döneme hasretti. Bu üç dönemden sonra meydana gelen şeyleri Dalalet bid'atleri olarak kabul etti. Fakat böyle düşündüğü gibi bu şeylerin şer'î esaslardan birine dayanıp dayanmadığına da bakmadılar. Hatta bazıları da sünneti sadece Hz. Peygamber (as) Efendimizin zamanına hasrettiler. Ashap zamanında meydana gelen yenilikleri bile dalalet olan bid'atler olarak kabul ettiler.

İkinci bir fıkra ise, babalarından, dedelerinden anlatılagelene, şeyhlerinin yaptıklarına baktılar, bunlar için şeriatta her hangi bir asıl ve temel bulunmasa da bunların çoğunu bid'atı haseneye dahil ettiler. Çünkü bunlar babalarına, atalarına ve dedelerine, şeyhlerine itimad ettiler.

Birinci bölümde yer alanlar «Her dalalet bid'attır» hadisiyle redde kalkışınca ikinciler de hadisi tahsis etmeye kaçtılar. Bu gibi çekişmelerden ve boğuşmalardan, hasımlıklardan şikayetimiz sadece Yüce Allah'adır. Onlar böyle davranmakla faydalı olduklarını sanıyorlar. Asla Vallahi bunlar sadece ve sadece zarar veriyorlar. Eğer sözü fazla uzatmak endişesinde bulunmamış olsaydım her iki grubun da hatalarına delillerle cevap verirdim. Çünkü kimilerinin «Bid'atı Hasene» diye ortaya attıkları şeyler, aslında böyle değildir ve ilgisi yoktur. Kimilerinin de «Bid'atı Seyyie» diye söyledikleri bid'atler, bununla ilgili değildir. Biz ifrat ve tefritten uzak kalıp, orta yolu seçtik.

İKİNCİ BÖLÜM

Bu bölümde çok fazla ibadet eden ve ömürlerinin tamamını Allah (cc)'a itaat ve ibadetle geçirme gayretinde bulunan büyük zevattan örnekler sunacağız.

Bu örneklerimiz Sahabeden, Tabiinden ve bunları izleyen büyük şahsiyetlerden meydana gelecektir.

A — ÇOK FAZLA İBADET ETMEKLE TANINAN BAZI SAHABİDEN ÖRNEKLER

1 — *Haya ve irfan timsali Hz. Osman (r)* bunların başında yer alır. Isfahanlı Hafız Ebû Nuaym[67], «Hilyetu'l-Evliye, 1/56» da şöyle yazıyor: «Bize, Ahmed b. Cafer b. Hamdan, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel tahdis etti, bana babam tahdis etti. O da Ruhayme adındaki Ninesinden tahdis ederek, Ruhayme diyor ki: «Hz. Osman b. Affan (r), sene orucu tutardı, gecenin başından pek az bir zamanı müstesna bütün geceyi ibadetle geçirirdi.»

Bize İbrahim b. Abdullah tahdis etti, Muhammed b. İshak, Kuteybe b. Saîd, Ebû Alkame Abdul-

---

67) Hafız Ebu Nuaym Ahmed b. Abdullah b. Ahmed b. İshak'tır. İbni Hallikân tarihinde diyor ki: «O, Önde gelen muhaddislerden, sika hafızlardandır. «Hilye» adlı eseri en güzel kitaplarındandır. h. 430 da öldü. (M. rh)

lah b. Muhammed tahdis etti. Ebu Alkame de Osman b. Abdurrahman Teymî'den tahdis etti. Osman b. Abdurrahman diyorki, babam bana şöyle söyledi: «Makamda iken bana uyku galip geldi. (Babam) dedi ki, yatsı namazımı kılınca makama geçtim ve orada durdum. Ben henüz daha ayakta iken bir adam iki omuzum arasına elini koydu ki, kendisine yer verip, makamın önünde namaz kılsın, bir de baktım ki o, Hz. Osman b. Affan (r)'dır. Hemen Ümmül Kur'an ile yani fatiha ile başladı, Kur'an'ı tamamlayıncaya kadar okudu. Sonra da rüku ve secdesini yaptı. Daha sonra da papuçlarını aldı (gitti). Ancak bundan önce bir şey kıldı mı kılmadı mı bilemiyorum.»

Bize Süleyman b. Ahmed tahdis etti, yine Ebu Yezid Karatîsîy, Esed b. Mûsa, Sellâm b. Miskîn, Muhammed b. Sîrîn'den tahdis etti. Muhammed b. Sirîn diyor ki, katiller Hz. Osman (r)'ın evini kuşattıklarında Hz. Osman (r)'ın hanımı katillere şöyle dedi: «Onu ister öldürün, ister bırakın. o, gecelerini ihya etmekle, bir rekatta Kur'an'ı hatmetmekle geçirir.»

2 — *Hakkı söylemekten çekinmeyen Hz. Ömer b. Hattab (r).* İbni Kesîr, «el-Bidaye ve'n-Nihaye, 7/135» te şöyle yazıyor: «Yatsı namazını kıldırır, evine girer, sabaha kadar namaz kılar, ölünceye kadar da oruç tutardı.[68]

---

68) İsmail b. Kesir b. Dav', Safii olup, Dımaşk'lıdır. Takıyyudîn b. Şuhbe «Tabakatuşşafiiyye»de derki: «E. Hac el-Mizî'ye devam etti, onunla akrabalık kurdu. İbni Teymiyye'den ahzetti. Gençliğinde bir çok metinler hıfzetti. Bir

3 — *Abdullah b. Ömer (r).* Ebu Nuaym, «Hilyetu'l-Evliye, 1/303» de şunları yazıyor: «Bize, Süleyman, Ebu Yezîd Karatîsiy, Esed b. Musâ, Velid b. Müslim. İbni Cabir tahdis ettiler. Bana Süleyman b. Musa tahdis etti, Nafi'den rivayetle diyor ki: «İbni Ömer (r), geceyi namaz kılarak ihya ederdi, sonra da «ey Nafi' sabah zamanı geldi mi?» der ve hayır diyerek tekrar namaza dönerdi. Sonra yine «ey Nafi', sahur yapalım mı » der ve evet diyerek otururdu. Sonra da Allah (cc)'a istiğfarda bulunur ve sabaha kadar dua ederdi. «Bize Muhammed b. Ahmed b. Hasan, b. Bişr b. Musa, Hallad b. Yahya, Abdulaziz b. Ebu Ravvad, İbni Muhammed, Ebu Ya'la, Muhammed b. Hüseyin Curcanî, Zeyd, Abdulaziz bu da Nafi'den tahdis ederek, Nafi der ki: «İbni Ömer (r), şayet yatsı namazını cemaat ile kılamaz ise, gecesinin kalan kısmını uyumadan ihya ederek geçirirdi.»

4 — Deccal ve Cessase olayını Hz. Peygamber (as)'e bildiren *Temim b. Evs b. Harice ed-Darimî (r)* de pek çok ibadet eden sahabiler arasındandır.(69)

çok alanlarda eserler verdi. h. 774 tarihinde vefat etti. İbni Hacer «Düreri Kâmine'de eserlerinin çokluğundan söz ediyor. Kendisi daha hayatta iken ünü her tarafa yayılmış, hayatta iken eserleri aranır olmuştur. Zehebî, «Mu'cem»de, onun fakih, mutkin, muhaddis ve müfessir olduğunu yazıyor. (M. rh).

69) Müslim, Fiten B. 23, H. 119, Ebû Davud, Melahim, B. 15, H. 4325, 4326, Tirmizî, Fiten, 66. İbni Mace Fiten, 33. H. 4074. Ahmed b. Hanbel, 6/373, 374, 413.

«el-Ensab» isimli kitabında Sem'ani[70], hakkında şunları yazıyor: «Hz. Temim (r), bir tek rekatta Kur'an'ı Kerimi hatmederdi. Çoğu zaman bir tek âyeti sabaha kadar tekrar eder dururdu.[71]. Sahabenin en çok ibadet edenleri ve zahidleri arasında yer alırdı. Kendisi makam ve mansıptan sakınan bir sahabîdir, ölünceye kadar vaktini yalnız olarak ibedetle geçiren biriydi.

İbnu Hacer el Mekkî Heytemî[72], «Fethu'l-Mübîn bi Şerhi'l-Erbaîn, s. 108» adlı eserinde şunları yazıyor: «Temîm Dârî, bir rekatta Kur'an'ı Kerim'i hatmederdi.»

---

70) Abdulkerim b. Ebu Bekr Muhammed b. Ebul Muzaffer et-Temîmî, Sem'anî, Temim soyundandır. Şafii fakihi ve hafızdır. İbni Hallikan der ki: «İlim ve Hadis talebi için doğu-batı, kuzey-güney demeyip her tarafı dolaştı. Maveraunnehr'e, Horasan'a, Irak, Hicaz ve daha başka ülkelere gitti. Bir çok alimlerle buluşarak meclislerinde bulundu, değerli ve güzel tasnifler meydana getirdi. Hatibi Bağdadinin tasnifi olan Tarihi Bağdadi üzerine yazdığı «Tezyil»i, yirmi cildi aşkın Merv Tarihi, sekiz cilde yakın «Ensab'ı. Bu sonuncusunu İzzuddin b. Esir üç ciltte ihtisar etmiştir. Sem'anî, h. 562 de Merv'de vefat etmiştir. (M. rh).

71) Değerli Tabii Mesrûk (r) derki: «Temim, geceleri namaz kılardı. Sabahlara kadar devam ederdi. Çozu zaman âyeti tekrar eder dururdu.: «Yoksa o kötülükleri işleyip duranlar, iman edip salih ameller işleyenler gibi yapacağız, hayat ve ölümlerini bir tutacağız mı? Sandılar? Ne fena hüküm veriyorlar.» (bkz. Casiye sûresi, âyet: 21. Hazrecînin «el-Hulasa» isimli eserinden.

72) Şihabuddin Ahmed b.Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Hacer Heytemî, şafii alimlerindendir. Dedesinin Hacer «Taş» diye şöhret bulması, zaruret olmadıkça konuşmamalarından ileri gelmektedir. Muhammed b. Fazlullah Muhibbî, «Hulasatu'l-

5 — *Bunlardan bir sahabî de Şeddad b. Evs (r)'tir.* Ebu Nuaym diyorki: «Bize İbrahim b. Abdullah, Muhammed b. İshak, Kuteybe b. Saîd, Ferac b. Fedale, Esed b. Vedaa'dan tahdis etti, Esed b. Vedaa da Şeddad el Ansarî'den rivayetle, O, yatağa girdiğinde, yatak üzerinde döner durur, fakat gözlerine bir türlü uyku girmezdi. Şöyle dua ederdi: «Ya Rabbi! Cehennem ateşi benim uykularımı kaçırdı» der ve sonra kalkıp sabaha kadar namaz kılardı.[73]

6 — *Yine sahabenin büyüklerinden, dördüncü Halife, Peygamberimizin damadı Hz. Ali (r) de* bunlar arasında yer alır. Hz. Ali (r), bir günde sekiz hatim indirirdi, bunu İmam Buharî'nin bazı şarihleri zikretmektedirler.

B — FAZLA NAFİLE İBADETLE TANINAN BAZI TABİÎLER:

7 — *Umeyr b. Hani (r).* İmam Tirmizî, «Süneninin 12/298» de «Dua Bapları»nda Mesleme b. Amr'ın rivayetiyle şunları yazıyor: «Umeyr b. Hani

eser fî A'yani'l-Kamil-Hadi Aaşar» adlı eserinde torunu Radiyuddin'in tercemesini verirken böyle yazmaktadır. Muhakkik şafii fakihlerinden bulunan Heyteminin bazı eserleri şöyledir: «Fethül Mübin» Nevevinin kırk hadis şerhidir. «el-Kavlul-Muhtasar Fi alamati'l-Mehdiyyi'l-Müntazar», «el-Cevheru'l-Münazzam fi ziyareti kabri Nebiyyil-Muazzam», «Şerhu Minhaci'n-Nevevi», «Şennü'l-ğareti fi Mes'eleti Hidabi'r-Rivali bil-Hinai» vb. «Hulasa» sahibinin ifadesinden anlaşıldığına göre v.h. 994 yılında olmuştur. Abdulaziz Zemzemi'nin tercemei halini verirken». (M. rh).

73) bkz. «Hilye» 1/264.

(r), hergün bin rekat namaz kılar, yüzbin de tesbih çekerdi.»(73-a).

8 — *Uveysu'l-Karanî ki,* Hz. Peygamber (as) Efendimiz, ashabına, ondan kendileri için af talebinde bulunmamasını emretmiştir. Ebû Nuaym «Hilye, 2/87» de şöyle rivayet ediyor: «Bize Ebu Bekr Muhammed b. Ahmed, Hasan b. Muhammed, Ubeydullah b. Abdulkerîm, Saîd b. Esed b. Musa tahdis ettiler. Bize Damra b. Rabia, Asbağ b. Zeyd'den tahdis etti.

Asbağ b. Zeyd diyor ki: «Uveysulkaranî (rd) akşamladığı zaman, derdi ki bu gece, rükü gecesidir, ve rukua varır, taki sabah oluncaya kadar rükuda kalırdı. Yine gecelediğinde derki bu gece de, secde gecesidir, secdeye varır ve sabaha kadar secdede kalırdı. Uveys, akşama ulaştığında evinde bulunan yiyecek, içecek ve giyeceğin fazlasını tasadduk eder, sadaka olarak dağıtır ve sonra da şöyle dua ve niyazda bulunurdu: «Açlık sebebiyle ölen kimseler yüzünden ve çıplak olarak hayatını kaybedenler sebebiyle beni hesaba çekme.»

Mübarek, kendileri, bütün insanları korumakla sorumlu bulunduğu şuuruna sahiptiler.

9 — *Amir b. Abdullah b. Kays.* Ebu Nuaym şu rivayette bulunuyor: «Bize Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el Abdî tahdis etti (anlattı), Ona da babası tahdis etti. Yine Ebu Bekr b. Ubeyd, Muhammed b. Yahya Ezdî, Cafer b. Ebu Cafer Ba-

---

73 a) — Müslim, Zikr, 10. H. 37 (2698), Buharî, daavât, İbni Maceh, Kitab'u Sevabi't tesbih. Tirmizî, Daavât, 59, H. 3463.

zî o da Ebu Cafer Saih'ten tahdisle, bize İbni Vehb ve daha başkaları -birbirlerinden fazla ve farklı rivayetlerle- haber verdi ki «Amir b. Abdullah (rd), abidlerin en efdali idi. O, hergün kendisine yüz rekat namazı farz kılmıştı, yani kendisini yüz rekat namaz kılmaya mecbur kılmıştı.[74].

10 — *Mesruk b. Abdurrahman Ebu Aişe el Hemedânî el Kûfî.* Bu zat İbni Mesûd (rd)'un ashabından olan Mesruk b. Ecda'dır. İbni Mesûd'un ashabı insanlara sünneti öğretirler, Kur'an okuturlar ve fetva verirlerdi.

Ebu Nuaym «Hilye, 2/95» sinde şu rivayette bulunuyor: «Bize Muhammed b. Ali, Abdullah b. Muhammed, el-Ca'd, Şu'be Ebu İshak'tan rivayet ettiler. Ebu İshak: «Mesruk Hacc yaptı, o hiç uyumadı, fakat uykusu sadece secde halinde idi. Şeyhul İslâm Ebu Abdullah Zehebi de[75], «el-İber bi Ahbari Men Ğaber» adlı eserin (1/68) nde şöyle yazıyor: «Mesruk (r), ayakları şişinceye kadar namaz kılardı. Hacca gitti, sadece secde halinde uyudu. «Ya-

74) bkz. «Hilye» 2/88.

75) Muhammed b. Ahmed b. Osman, Hafız Şemsuddîn Türkman) Zeheb), «el-Kaşif», Mizanul'İ'tidal, Muğnî. Siyeri A'laminnübelâ, el-İber ve benzeri eserlerin sahibidir. «Medinetul-ulûm» isimli eserin sahibi, hakkında derki: «O, hıfz itibariyle İmamulvucûd, maaen ve lafzan asrın altını, Cerh ve ta'dilin hocası olup, 673 te dünyaya gelmiştir. Hocalarının sayısı belirsizdir. Kendisi mezhep itibariyle şafii olmakla birlikte itikad noktasından Hanbelî mezhebindendir. v.h. 748 yılında vukubulmuştur. (M. rh).

fiî'nin «Mir'atu'l-Cinan, 1/139» eserinde benzer ifadeye rastlanmaktadır.[76].

İbni Kesir'in Tarihinde[77] şunları görüyoruz. Ahmed dedi ki: «Mesruk (r), hacca gitti, hiç uyumadı, dönünceye kadar sadece yüzü koyun secdeye kapanarak uyudu. Ayakları şişip kabarıncaya kadar namaz kılardı. Hanımı kendisi hakkında diyor ki, uzun uzun namaz kılmasından ötürü iki bacağının şiştiği görülürdü.»

11 — *Esved b. Yezîd en Nahaî el Kûfî.* Zehebî ve Yafiî hakkında şunları yazıyorlar[78]: «Varid olduğuna göre gece ve gündüz olmak üzere günde yediyüz rekat namaz kılarlardı. «Hilyetu'l Evliya da ise şunları görüyoruz: «Bize Ebu Bekr b. Malik, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, Abdullah b. Mendel, Fudayl b. İyad tahdis ettiler. Fudayl Mansur'dan, o da İbrahim Nahaî'den tahdis etti. İbrahim diyor

---

76) Yafiî, Abdullah b. Ali b. Süleyman b. Felah Temim, Yemenî Şafiidir. Mekkî'dir. Zamanının kutbudur. 697 veya 698 h. yılında doğmuştur. Yemen ve Mekke'i Mükerreme'de ilim erbabına mülazemet etmiş, onlardan ayrılmayıp, faydalanmıştır. On yıl bir çok şeylerden el etek çekmiş, bu yıllar arasında hicaz beldesinde dolaşıp durmuştur. Esnevî, «Tabakatta» onu övüyor. Bir çok tasniflerinin bulunduğunu, fakirlere çok yardımlarda bulunduğunu bildiriyor. h. 768 yılında vefat etmiştir. İbni Hacer'in Dürreri Kâminesinde de böyle yazmaktadır. (M. rh).

77) Mesruk (rd), h. 63 yılında vefat etmiştir. İbni Kesir «Bidaye ve Nihaye»sinde bu yılda vefat edenlerden bahsederken bunu da yazıyor ve herhangi fazla bir bilgi vermemektedir. Belki de İbni Kesirin verdiği bu bilgi kitabının bir başka yerindedir veya matbu olan nüshaya geçmemiştir.

78) bkz. Zehebî, «el-İber» 1/86, Yafiî, «Mir'atu'l Cinan» 1/156.

ki: «Esved, Ramazanda her iki gecede bir hatim indirirdi. Akşam ile yatsı arasında uyurdu. Ramazan dışında ise her altı gecede bir hatim indirirdi.»

12 — *Said b. Müseyyeb Ebu Muhammed Mahzûmî.* Ebu Nuaym «Hilye, 2/163» te şu rivayeti yazıyor: «Bize Ebu Muhammed, Ahmed b. Ravh, Ahmed b. Hamid, Abdulmünim b. İdris tahdis etti. O da babasından rivayette bulundu. Babası diyor ki: «Said b. Müseyyeb elli yıl yatsı abdesti ile sabah namazını kılmıştır. Yine ayni eserde başka bir rivayetle Yezid b. Ebu Hazim derki: «Said b. Müseyyeb, devamlı oruç tutardı.»

13 — *Urve b. Zübeyr b. Avvam Ebu Abdullah el Esedî el-Medenî (rd).* Zehebî «*el-İber*» (1/110) de şöyle yazmaktadır: «Hergün Kur'an'ın dörtte birini hatmederdi. Bununla geceyi ikame ederdi. Ayağının kesildiği gece hariç, ihya etmediği bir gece yoktur.»[79].

---

79) Kendisi hakkında başka bir rivayette de bulunmaktadır. Bu rivayette deniyor ki: «O, bu gecede bile virdini terkemiş değildir.» İbni Hllikan hadiseyi şöyle özetlemektedir: «Urve b. Zübeyr (rd), Medine'den, Şam'a Velid b. Abdulmelik'in yanına geldi. Yanında oğlu Muhammed b. Urve de vardı. Muhammed hayvan ahırına girdi, bir hayvan kendisine tekme atınca hemen orada vefat etti.

Urve (rd)nin ayağında bir yara meydana geldi (bir çıban çıktı). Velid b. Abdulmelik, ayağını kesmesini söyledi, aksi halde, bütün vucuduna yayılabileceğini bildirdi. O da kabul etti. Bunun için bacağı kesecek kişi çağrıldı. Kendisine dediler ki: «Ayağın kesilirken bir acı duymaman için sana şarap (içki) içirelim.» Urve (rd): «İyileşmek istediğim bir hastalıktan kurtulmak için Allah'ın haram kıldığı şeyden yardım bekleyemem.»

14 — *Sıla b. Uşeym (rd).* «Hilye, 2/240» ta Ebu Nuaym şu rivayette bulunuyor: «Bize, Ebu Muhammed b. Hayyan tahdis etti. Bana Abdullah'dan rivayet olundu. Bana Necde b. Mübarek bildirdi, Malik b. Miğvel rivayet ediyor: «Basra da pek çok ibadette bulunan üç zat vardı; UŞEYM,

---

dedi. Bu defa: «O halde seni uyutacak bir ilaç verelim» dediler. Bunu kabul etmedi ve: «Ben, bir organımdan olurken, acısını duymayacığm ve fakat bunun mükafatını isteyeceğim, böyle bir şeye de razı olamam» dedi. Bu defa yanına bir kaç kişi girdi, bunlar nedir? diye kabul etmedi. Onlar da: «Bunların, kendisini tutmak için geldiğini, zira acının kimi zaman dayanılamaz ve sabredilemez olduğunu bildirdiler. Urve (rd), öyle ümid ederim ki, ben, size güçlük çıkaramam, kendime hakim olabilecek güce sahibim, dedi. Topuğu bıçakla kesildi. Fakat bıçak kemiğe dayanınca, bu defa testere getirildi, bununla kesme işi sürdürüldü. O, hiç bir kimse kendisini tutmadan durdu ve sonuna kadar tehlil ve tekbir getirerek, yani LAİLAHE İLLALLAH VE ALLAHU EKBER diyerek dayandı, sabretti, Sonra kendisi için zeytin yağı kızartıldı, bununla kesilen yer dağlandı. Fakat kendisi bayıldı. Ayılınca yüzünden terini silerek şöyle diyordu: «Andolsun, bu yolculuğumuzdan (epey) yorgunluk çektik» (Kehf, 62).

Ayağını onların ellerinde görünce, onlardan istedi ve eline aldı. Sonra da şöyle konuştu: «Beni sana yükleten Allah'a yemin ederim ki, seninle hiç bir harama gitmediğimi O, kesin olarak bilir.»

Bu yıl Şam'a Abs oğullarından bazı kimseler gelmişti. Aralarında kör biri vardı. Velid ona gözlerini neden kaybettiğini sordu. O da şu cevabı verdi: «Ya Emirel Müminin! birgün bir vadide geceledim. Absoğullarından hiçbirinin benim kadar malı olduğunu bilmiyordum. Gece bir sel baskınına uğradık. Bir deve ile yeni doğmuş bir bebek dışında aile fertlerimden ve malımdan ne var ne yok hepsini alıp götürdü. Deve de bu sırada kaçıp uzağa gitmişti. Çocuğu yüklendim, devenin peşine düştüm. Pek fazla gitmemiştim ki, bir kurdun ağzında çocuğumun çığlığını duydum. Kurt çocuğumu yiyordu! Yakalamak için devenin pe-

Gülsüm b. Esved ve bir başkası Akşam olunca Sıla ibadet etmek için evinden çıkıp ağaçlık ve ormanlık bir bölgeye giderdi. Onun durumunu öğrenmek isteyen biri gidip o sık ağaçlı bölgede gizlendi, onun nasıl ibadette bulunduğunu o ağaçlıklar arasından gözetledi. Oraya bir kurt geldi, Sıla (rd) da oraya geldi ve kurda: «Kalk, git rızık ara» dedi. Kurtta kalkıp gitti. Sonra da Sıla kalkıp ibadetine devam etti. Seher vakti gelince Sıla şöyle yakardı: «Ey Allah'ım! Sıla, senden cennet istemeye layık biri değildir, fakat o, cehennemden korunmak ister.»

15 — *Sabit b. Eslem el Bünânî. (rd).* **Sem'anî, hakkında şöyle söylüyor: «Kendisi Basra tabiîlerindendir. İbni Ömer ve İbni Zübeyr (rd. ma)'dan rivayetlerde bulunmuştur. Kırk yıl Enes (rd)'e arkadaşlık etmiştir. Basralıların en çok ibadet edenidir. 120 h. yılında vefat etmiştir.»**

«Hilyatu'l Evliya»da ise şu rivayet mevcuttur: «Bize Osman b. Muhammed Osmanî tahdis etti, bi-

---

şine düştüm, ayağıyla yüzüme tekme attı ve iki gözümü de köretti. İşte gördüğün gibi ne malım, ne çocuklarım ne de gözlerim kaldı. Velid, bunu Urve b. Zübeyr (rd)'e götürün de, insanlar arasında ondan daha büyük belalara düçar kalanlar var, bir görsün, dedi.

Urve Medinei Münevvere'ye dönünce şöyle dua etti: «Ey Rabbim- Benim dört yanım vardı, birini aldın, üçünü bana bıraktın. Hamd sanadır. Allah'a yemin ederim ki, şayet Sen alırsan, mutlaka merhamet edersin. Eğer bir şeye mübtela kılarsan, çoğu zaman afiyette kılarsın.» (rh ve rd). Onun sabrı hakkında şairin şu ifadesi tam yerinde söylenmiş bir sözdür: «Sabırla yarışa başladı, sabır ondan yardım diledi. Sabûr olan (yani çok sabreden kişi: «Ey sabır, sabırlı ol!» dedi.»

ze, İsmail b. Ali el Kerabîsî rivayet etti. Bana Muhammed b. Sinan babasından bildirdi, dedi ki: «Vallahi ben, Sabiti (rd) kabrine indirdim, yanımda Humeydi Tavil veya bir başkası bulunuyordu -Muhammed burada şek ediyor, şüpheli söylüyor, iki kişiden hangisi olduğunu kesin hatırlamıyor-. Biz üzerinden toprağını düzeltirken, bir kerpiç düştü. Birde gördümki kabrinde ayakta durmuş namaz kılıyor. Ben yanımdakine: Görmüyor musun? dedim, o da sus, çıkarma sesini, dedi. Toprağını düzelttikten ve kabrini tesviye ettikten sonra kızının yanına vardık, ona: «baban ne yapardı» diye sorduk, o da; «babamda ne gördünüz diye sordu?» Biz de gördüğümüz durumu anlattık. Bize şu cevabı verdi: «Babam elli yıl geceleri ihya ederdi, namaz kılardı. Seher vakti olduğunda şöyle niyazda bulunurdu: «Yarabbi! Şayet yarattığın kullarından birine kabirde namaz kılmayı bahşedersen, onu bana bahşet» Allah (cc) da duasını red etmeyip kabul buyurmuştur.»[80].

«Bize, Ebu Bekr b. Malik, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel bildirdi. Bana babam rivayet etti. Bize Ravh, Şu'be anlattı. Derki: «Sabit bir gün ve gece de Kur'an'ı okurdu ve sürekli oruç tutardı.»[81].

16 — *Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebî Talip İmam Zeynulabidîn el Haşimî (rd).* Zehebî diyor ki: «Ölünceye kadar gece ve gündüz olmak üzere bin rekat

80) bkz. Ebu Nuaym, Hilyetü'l Evliya, 2/292.
81) bkz. agk.

namaz kılardı. Malik: «Çok ibadet etmesi sebebiyle kendisine Zeynelabidin denmiştir» diyor.[82].

17 — *Katade b. Diame Ebul Hattab (rd).* Ebu Nuaym diyor ki: «Bize Muhammed b. Ahmed, Muhammed b. Eyyûb, Musa b. İsmail, Sellâm b. Ebu Muti' anlattı. «Katada (rd) her yedi günde bir hatim indirirdi. Ramazan ayı girdiğinde ise her üç gecede bir hatim indirirdi. Ramazanın onuncu günü olunca her gece bir hatim indirirdi.[83]

18 — *Saîd b. Cubeyr (rd).* Yafiî şöyle yazıyor: «Rivayet olunduğuna göre o, Beytülharam'da Kur'an'ı bir rekatta okudu.»[84].

Vika b. Ebu İyas da şöyle söylüyor: «Bana, ramazan ayında Said b. Cubeyr Kur'anı tut, beni dinle» derdi. Kur'an'ı Hatmedinceye kadar yerinden kalkmazdı.»[85].

Mahmud b. Süleyman el Kefevî, «A'lamu'l Ahyar fî Tabakati Fukahai Mezhebi'n Nu'mani'l Muhtar» adlı eserinde şunları yazıyor: «İsmail b. Abdulmelik dedi ki, bize, Ramazan ayında Saîd b. Cubeyr (rd) imamlık yapardı. Bir gece İbni Mes'ûd'un (rd) kıraatiyle, bir gece de Zeyd b. Sabit (rd)'in kıraatiyle okurdu. Hilal b. Yesar'dan rivayete göre, Said b. Cubeyr (rd) Mekke'ye girdi. Bir rekatta Kur'an'ı okudu. Dendiğine göre o, her iki gecede bir hatim

---

82) bkz. Zehebî, «el-İber» 1/111.
83) Hilye, 2/338.
84) Mir'atu'l Cinan, 1/197.
85) agk.

indirirdi.» Zehebî «Tabakatu'l Kurrâ» da böyle anlattı.

19 — *Muhammed b. Vasi' Ebu Abdullah (rd).* Ebu Nuaym şöyle yazıyor: «Bize Abdullah b. Muhammed, Ahmed b. Nasr, Ahmed b. Kesîr, Şebabe anlattı, Bana Ebuttîp Musa b. Yesar bildirdi dedi ki: «Mekke'den Basra'ya kadar Muhammed b. Vasi ile arkadaşlık ettim. Gecenin tamamını namaz kılarak geçirirdi. Devenin üzerinde ima ile namaz kılardı. Bazan da geceleyin dinlenmek üzere konaklar ve yine namaz kılardı. Sabah olunca da yanında yolculukta bulunan arkadaşlarını da bir bir uyandırırdı, hepsinin yanına gelir ve «Namaza namaza!» diye seslenirdi. Hişam b. Hessan senediyle yapılan bir rivayette Hişam diyor ki: «Muhammed b. Vasie, nasıl sabahladın, diye sorulduğunda, ecelim yakın, emellerim çok, amellerim ise fena olarak» diye cevap verirdi.»[86]

20 — *Malik b. Dinar (rd).* Ebu Nuaym, hakkında şunları rivayet ediyor. Bize Ebu Hamid, Muhammed b. İshak, Harun b. Abdullah, Seyyar, Ca'fer rivayet ettiler. Cafer diyor ki: «Malik b. Dinarın damadı Muğire b. Habib Ebu Salih'ten işittim, dedi ki, Yatsıyı Malik ile birlikte kılardım. Gelip yemek yerdi, sonra kalkar namaza devam ederdi. Namaza kalktığında iftitah tekbirini alır, sonra da sakalına yapışır ve şöyle dua ederdi: «Öncekileri ve sonrakileri topladığın gün, ya Rabbi! Malik'in ağarmış saçını sakalını (kendisini) cehennem ateşine atma.

---

86). Hilye, 2/346.

«Vallahi uykum bana galebe çalıncaya kadar böyle devam ederdi. Uyandığım zaman bakardım ki o hala ayni vaziyette durmakta. Bu hal sabah oluncaya kadar devam ederdi.»[87].

21 — *Süleyman b. Tarhan Ebu'l Mu'temir (rd)*[88]. Ebu Nuaym şu rivayetleri dile getiriyor: «Bize, Muhammed b. İbrahim b. Asım, Temmam el Humsî, Müseyyeb b. Vadıh' bildirdiler. İbni Mübarek'ten veya bir başkasından ona bildirildiğine göre Müseyyeb diyor ki: «Süleyman et Teymî kırk yıl Basra Camiinin imamlık görevini yürüttü. Yatsı ve Sabah namazını bir tek abdest ile kılardı.»[89]

22 — *Mansur b. Zazan (rd)*. Ebu Nuayın, hakkında şu rivayetleri bildiriyor. Bize Ebu Muhammed b. Hayyan, Ahmed b. Hüseyin, Ahmed b. İbrahim ed Devrakî bildirdi. Bana Muhammed b. Uyeyne, Mahlad b. Hüseyin bildirdi. Mahlad Hişam b. Hassan'dan rivayelte Hişam diyor ki: «Ben ve Mansur hep beraber namaz kılardık. Ramazan geldiğinde, akşam ile yatsı arasında iki hatim indirirdi. Sonra tâsinlere kadar okudu, henüz namaz kılınmış değildi. Çünkü o zamanlarda ramazan ayında yatsı namazını gecenin dörtte birine kadar geciktirirlerdi.

Bize Mahlad b. Cafer, Cafer el Firyabî, Yahya b. Ebu Bükeyr, Şu'be rivayet ettiler. Şu'be Hişam

---

87) Hilye, 2/361.

88) Bu zat Süleyman Teymî'dir. Alim, abid, sika ve nasih bir kimsedir.

89) Hilye, 3/29.

b. Hassan'dan rivayetle Hişam diyor ki: «Akşam ile yatsı arasında Mansurun yanında namaz kılardım. Kur'anı hatmeder ve tekrar Nahl suresine kadar okurdu.»[90]

Bize babam anlattı, İbrahim b. Muhammed b. Hasan bize bildirdi. Hasan b. Ali b. Ayyaş, Yusuf b. Yunus, Mahlad b. Hüseyin rivayet ettiler ki: «Mahled diyor ki: «Bir gün bir gecede olmak üzere Mansur hergün Kur'an'ı hatmederdi.»

Bize Ebu Hamid, Muhammed. İshak, Muhammed b. Ömer bildirdiler, Muhammed dedi ki bize Saîd b. Amir, Ala'dan rivayet etti. Ala diyor ki: «Vasılın mescidine gittim. Müezzin öğle ezanını okudu. Mansur geldi, namaza başladı. namaz kılınmadan önce onun onbir defa secdeye vardığını gördüm.»[91]

23 — *Ali b. Abdullah b. Abbas b. Abdulmuttalib el Medenî (rd).* Hafız İbni Haceri Askalanî, «Tehzibu't Tehzib, 7/358»de hakkında şunları bildiriyor. «Kendisi pek çok namaz kıldığı için (Seccade) diye çağırılırdı.» Seccade demek, pek çok secde eden kimse demektir.

Damra da şu rivayette bulunuyor: «Bana Ali b. Ebu Hamele rivayetle dedi ki: «Ali b. Abdullah (rd), her gün bin defa secde yapardı.» Meymun b. Ziyad el Adevî de: «O, hergün bin rekat namaz kılardı.» diyor.

---

90) agk. 3/57.
91) agk. 3/57.

Zehebî, el-İber bi Ahbari Menğâber, 1/148» de şunları yazıyor; Evzaî ve başkaları diyorlar ki: «O hergün bin secde yapardı.» «Hilye, 3/207» de ise şu rivayetleri görüyoruz: «Bize Ahmed b. Cafer b. Müslim, Ahmed b. Ali, Müemmel, Damre rivayet ettiler. Damre, Ali b. Ebu Hamele ve Evzaî'den rivayetle ikisi diyorlar ki: «Ali b. Abdullah, Her gün bin secde yapardı.»

Bize Muhammed b. Ahmed b. Muhammed, Hasan b. Muhammed, Ebu Zur'a, Safvan b. Salih, Velid b. Müslim, Ahmed b. Muhammed b. Kürayb tahdis ettiler. Ahmed diyor ki: «Ali, hergün bin secde olmak üzere namaz kılardı.» Bununla onun hergün beşyüz rekat namaz kıldığını ifade etmek istiyor.

24 — *İmam A'zam Ebû Hanife Nu'man b. Sabit el Kûfî (rd).* İbadeti hususundaki gayreti için bir çok alimler ondan söz etmişlerdir. Şimdi bu zevattan bazılarının İmam A'zam hakkında eserlerinde yazmış oldukları rivayetleri sunalım.

Şemsu'l Eimme el Kerderî (rh)[92], «Menakıbu'l-İmam Ebû Hanife» adlı risalesinde[93] şunları

92) Muhammed b. Abdussettar Kerderî, h. 559 da doğmuştur. Havarzim'de yetişti. «el-Muğrib» sahibi Nasıruddîn el-Mutarrizî'den Edeb okudu. Daha sonra ilim yoluna girdi. Fakihlerin önde gelenlerinden ders aldı. Bazıları; «Şir'atü'l İslâm» sahibi Rüknü'l İslâm İmam Zade, «el-Fetava» sahibi Kazîhan», «el-Hidaye» sahibi. Akranları arasında seçkin bir değere yükseltmiştir. Zamanındakiler onun faziletini ve önde gelen alimlerden olduğunu kabuletmişlerdir. Buhara'da h. 742 yılında vefat etmiştir. Bkz. Süleyman el-Kefevî «A'lamu'l Ahyar». (M. rh.)

93) bkz. a.g.e., 1/241, 242. Bu eser iki cilt halinde matbudur.

yazıyor: «Nakledildiğine göre kendisi yatsı abdesti ile otuz küsür sene bir rivayette kırk sene sabah namazını kılmıştır. Hergün bir hatim indirirdi. Ramazan ayında ise günde iki hatim indirirdi. Birini gündüz, birini de gece. İbni Mübarek diyor ki, Ebu Hanife iki rekatta Kur'anı cemederdi, yani hatmederdi. Yine demiştir ki, İki rekatta Kur'anı hatmeden dört imam vardır. Bunlar; Hz. Osman b. Affan (rd), Temimud-Darî (rd), Saîd b. Cubeyr (rd) ile Ebu Hanife (rd) hazretleridir.»

Nevevî de İbrahim b. İkrime'den rivayetle İbrahim diyor ki: «Ebu Hanife'den daha çok vera' sahibi ve fakih bir kimse görmedim.» Süfyan b. Uyuyneden rivayete göre diyorki: «Bizim zamanımızda, Ebu Hanife'den daha çok namaz kılan bir kimsenin Mekke'ye geldiğini görmedim. Yahya b. Eyyûb ez Zahid de şöyle söylüyor: «Ebû Hanife geceleri uyumazdı (rh)». Ebu Asım en Nebîl de şöyle söylüyor: «Ebu Hanife'nin çok namaz kılması sebebiyle kendisine direk adı verilmişti.»[94].

Esed b. Amr'dan rivayete göre diyor ki: «Ebu Hanife (rh) yatsı abdesti ile kırk yıl sabah namazını kılmıştır. Gecenin tamamını Kur'an'ı bir rekatta okuyarak geçirirdi. Vefat etmiş olduğu yerde tesbite göre yedibin defa Kur'an'ı Kerim'i hatmetmiştir.»

İmam A'zam Ebu Hanife hazretlerini, öldüğünde yıkayan zat olan Hasan b. Umara (rh) demiştir ki: «Allah (cc) seni bağışlasın, otuz yıldan beri iftar etmedin, kırk seneden beri sağ tarafın geceleyin bir yere dayanmadı, yani uyumadın.

94) bkz. Nevevî «Tehzîbu'l-Esmâi ve'l Lügât», 2/220.

İbni Müberk de şöyle anlatıyor: «Ebu Hanife hazretleri kırkbeş sene bir tek abdest ile beş vakit namazı kılardı, iki rekatta Kur'an'ı hatmederdi.

Ebu Yusuf'tan rivayete göre şöyle diyor: «İmam Ebu Hanife ile birlikte yürürken, hemen bir adamın diğer birisine: «Şu giden Ebû Hanife'dir. Geceleri hiç uyumaz» dediğini işitti. Ebu Hanife dedi ki: «Yapmadığım bir şeyle konuşulmayayım.» Bundan böyle geceleri namaz, dua ve tazarru ile ihya ederlerdi.

Mis'ar b. Küdam da şöyle söylüyor: «Geceleyin mescide girdim. Bir adamın namaz kıldığını gördüm. Okuyuşunu tatlı buldum. Kur'an'ın yedide birini okudu, rüküa varacaktır dedim, fakat devam etti, üçte birini, yarısını okudu, tek rekatta hepsini bitirinceye kadar okudu. Baktım, birde gördüm ki, Ebu Hanife imiş.

Zaide' ise şöyle diyor: «Ebu Hanife ile birlikte mescidinde yatsi namazını kıldım. Namazdan sonra insanlar mescidden çıktı, mescidde kimsenin kaldığını bilmedi. Ben ona bir mesele sormak istedim. Hemen kalktı, namaza durdu, okumaya başladı. Kur'an'dan şu mealdeki ayete kadar geldi. «Artık Allah bize lütuf buyurdu ve bizleri o ateşin azabından korudu.» [95]. Bu ayeti müezzin sabah ezanı için ezan okuyuncaya kadar tekrar edip durdu. Ben de kendisini bekliyordum.»

Kasım b. Ma'n'da şöyle anlatıyor: «Ebu Hanife bir geceyi şu âyetle ikame ederdi: «Daha doğru-

95) Tûr Sûresi, âyet: 27.

şu onların asıl azab vakti, kıyamettedir. O vaktin azabı daha müdhiş ve daha acıdır.»[96]. Bunu tekrar eder, ağlar ve tazarruda bulunurdu. Mekki b. İbrahim de: «Kûfeliler arasında bulundum, Ebu Hanîfe'den daha çok vera sahibi birini görmedim.» diyor.»

Yafiî, «Miratu'l Cinan, 1/130» da Ebu Yusuftan şu rivayeti yazıyor: «Ebu Hanife ile birlikte yürüyordum. Bir adamın diğerine: «Şu Ebu Hanifedir. Bütün geceleri ihya eder.» dediklerini işittim. Bunun üzerine dedi ki: «Vallahi, yapmadığım bir işle benden konuşulsun istemem. Bundan böyle geceleri ihya eder oldu.»

Abdulvahhab Şa'ranî[97], «el Mîzanu'l Kübrâ, 1/75» adlı eserinde şunları yazıyor; İmam Ebu Ca'fer Şîzamarîy, İbrahim b. İkrime el Mahzûmî'ye varan rivayette İbrahim diyor ki: «Benim çağımdaki alimlerden, İmam Ebu Hanife'den daha vera sahibi, daha zahid, daha abid birini bilmiyorum.»

Ebu Nuaym ve daha başkaları rivayet etmişleredir ki o, elli yıldan fazla yatsı abdestiyle sabah namazını kılmıştı. Hiç bir zaman geceleyin yan taraflarını yere koymuş değildir. Ancak öğle namazından sonra, o da oturur olduğu halde bir lahza

96) Kamer Sûresi, âyet: 46.

97) Abdulvahhab b. Ahmed Şa'ranî, Mısır'lıdır. Zamanının kutbudur. Bir çok kerametler sahibidir. «el-Mîzan..» kitabı, teliflerinin en güzelidir. Bunda muhtelif kavilleri ve değişik haberleri toplamıştır. Başka eserleri: Keşfu'l Gumme fi ihtilafi'l Eimme, Tenbihu'l Muğterrîn, Tabakatu'l Evliya, el-Yevakît ve'l Cevahîr fi beyani Akaidil Kebair vb. gibi. Keşfu'z Zununda bildirildiğine göre h. 973 te vefat etmiştir. (M. rh).

uyurdu ve derdi ki, Rasulullah (as) Efendimiz şöyle buyurmuşlardır: «Gece kaim olabilmek için gündüz öğle uykusundan yararlanın.» Bu hadisin tamamı ise şöyledir: «Gündüz oruçlu olabilmek (acıkmamak) için sahur yemeğinden, gece ibadet edebilmek için öğle uykusundan yararlanın.» [98]

Aliyyülkarî, «el Esmaru'l Ceniyye Fı Tabakati'l Hanefîyye» adlı eserinde İmam Züfer'den rivayetle şunları yazıyor. İmam Züfer diyor ki: «Bir gece İmam Ebu Hanife yanımda geceledi. Bütün geceyi bir tek âyetle geçirdi. «Daha doğrusu onların asıl azab vakti, kıyamettedir. O vaktin azabı daha müdhiş ve daha acıdır.» [99]. Yine ondan rivayetle Ebu Hanife gecenin tamamını: «Artık Allah bize lütuf buyurdu ve bizleri o ateşin azabından korudu.» ayetiyle ihya etti. [100].

Yine İmam Züfer'den rivayet olunduğuna göre, Ebu Hanife hazretleri arkasında yatsı namazını kılan birinin Zilzal suresini okuduğunu duyar. Cemaat dağıldıktan sonra oturur. Sonra da sakalına yapışarak sabaha kadar şöyle diyordu: «Ey zerre miktarınca hayrı değerlendiren ve Ey zerre miktarınca şerri değerlendiren Allah'ım! Kulun Nu'man'ı cehennem ateşinden kurtar. «Hafs b. Abdurrahman ise şöyle diyor, o, otuz sene bir tek rekatta Kur'anın tamamını okumak suretiyle gecesini ihya ederdi.»

---

98) Buharî, İman, 29, İbni Maceh, Sıyam, 22. H. 1693. Nesaî, İman, 28, H. 5001 Hakim (Müstedrek) 1/425. İbni Abbas'tan rivayet etti.

99) Kamer Sûresi, âyet: 46.

100) Tûr Sûresi, âyet: 27.

İbni Haceri Heytemî, «Ma'dinu'l Yevakît el Multemia fi Menakibi'l Eimmeti'l Arbaa» adlı eserinde şöyle yazıyor: «Şeyhul Attar «et Tezkire» de diyor ki, Ebu Hanife her gece üç yüz rekat namaz kılardı. Bir gün bir gurup çocuğun yanından geçerken, çocuklar birbirlerine dediler ki: «Şu adam varya işte o, her gece bin rekat namaz kıllıyor ve geceleri uyumuyor.» Bunun üzerine Ebu Hanife (rh): «Her gece bin rekat namaz kılmaya ve geceleri uyumamaya niyet ettim» dedi.

Mis'ar b. Kidam ki, kendisi zühd ve fazla ibadetle tanınmıştır. Diyorki, Ebu Hanife'nin meclisine gittim. Onu sabah namazını kılar gördüm. Sonra ilim okutmak için öğle namazını kılıncaya kadar oturdu. Öğle namazından sonra yine ilim için oturuyor, ikindi namazını kılıncaya kadar, ikindi namazını kıldıktan sonra tekrar oturup yine akşam namazına kadar ilim okutmaya devam ediyor. Akşamı da kıldıktan sonra tekrar yatsıya kadar ilim için oturuyor. Bu durum karşısında kendi kendime dedim ki, bütün bu uğraşısı ve meşguliyeti arasında bu adam ibadete ne zaman vakit ayırabiliyor? Bu gece onu takip edeyim, dedim ve gözetledim. İnsanlar mescidden dağılınca namaza kalktı ve sabaha kadar devam etti. Sabahleyin evine girdi, elbiselerini giydi, sabah namazı için tekrar mescide döndü.»

Fazla kulluk konusunda bizim naklettiklerimiz

gibi onun vera ve ibadete düşkünlüğünü «el Hidaye» sahibi de nakletmiştir.[101].

Merğînanî, «Muhtaratu'n Nevazil» de, Zehebî, «el-İber bi Anbari men Ğaber» adlı eserinde, Kefevî[102], «A'lamu'l Ahyar fi Tabakati fukahai Mezhebi'n Nu'mani'l-Muhtar» eserinde, İmam Süyûtî, «Tebyizu's-Sahife bi Menakıbı'l İmam Ebî Hanife» isimli kitabında,[103]. İbni Hallikan[104], «Vefeyatu'l A'yan»ında ve ayrıca mütakaddimin ve mütaahhirin alimlerinden bir çokları hakkında bu gibi şeyleri yazmışlardır. Öyleki bütün bu anlatılanlar manevi bir tevatür haline gelmiştir. Adı geçen kitapları ve başkalarını düşünenler için bir şüphe kalmamıştır. Eğer sözü uzatmaktan endişem olmamış olsaydi mezkur kitaplardan, başkalarından ve muteber tarihî kaynaklardan onun menkıbeleriyle ilgili daha fazla bilgi verebilirim. Allah'ın (cc) iz-

101) Burhanuddin Ali b. Ebu Bekr Mergînanî, Hanefi alimidir. h. 503 te vefat etmiştir. Hakkında fazla bilgiyi «Hidaye»nin mukaddimesinde verdim. Burada tekrarına gerek duymadım. (Müellif, rh).

102) Mahmud b. Süleyman el Kefevî, «Kuşfuzzunun» da görüleceği gibi h. 990 yılında vefat etmiştir. (M. rh).

103) Abdurrahman Celaluddîn b. Kemaluddin Ebu Bekr b. Muhammed Süyûtî, şafiîdir. 500'e varan tasnifleri vardır. h. 900. yılın müceddidlerindendir. Hadis ve tarih ilimlerinde derinlemesine bilgiye sahiptir. «Keşfu'z Zunûn»da bildirildiğine göre h. 911 veya 913 yılında vefat etmiştir. (M. rh).

104) Kadiyu'l Kudât Şemsuddîn Ebu'l Abbas Ahmed b. Muhammed b. İbrahim el İrbilî, Şafiîdir. h. 600 yılında doğmuştur. İleri gelen alimlerle buluşmuştur. Mısırda kadılık yapmıştırt. Sonra Şama tayin olmuştur. Kendisi zeki ve arif olan bir zat idi. h. 681 yılında vefat etmiştir. Celaluddin Süyutî «Hüsnu'l Muhadara...»sında böyle bildiriyor. (M. rh).

niyle buna gücüm yeter. Ancak sözün en hayırlı olanı, kısa ve öz olanıdır.

ÖNEMLİ BİR AÇIKLAMA

İmam A'zam Ebû Hanife (rh) nin sahabe zamanına yetiştiği ittifakla kabul edildiği halde, kimi alimler onun Tabiinden olup olmadığın da ihtilafa düşmüşlerdir. Kimisi tabii olmadığını söylüyor. Sika alimlerden bir grup onun tabii olduğunu kanıtlamışlardır.

İmam A'zam Ebu Hanifeden bahisle «el Kaşif» adlı eserinde Ebu Abdullah Zehebî şöyle diyor: «Nu'man b. Sabit b. Zavta, Enes (rd) hazretlerini gördü. Ata'dan, A'rac ve İkrime'den rivayette bulunmuş, kendisinden de Ebu Yusuf ve İmam Muhammed rivayette bulunmuşlardır. Şeyhul islâm Ebu Abdullah Zehebî, onun siretine dair bir cüz meydana getirdiğini de belirtmektedir.[105].

Yafiî (rh), h. 150 yılının olaylarından «Mir'atu'l Cinan, 1/309» adlı eserinde bahsederken şunları yazıyor: «O yıl Irak Fakihi İmam Ebu Hanife Nu'man b. Sabit vefat etti (rh) ki, doğumu h. 80' dir. Hz. Enes (rd)'ı gördü, Ata b. Ebu Rebah ve tabakasından rivayetlerde bulunmuştur.»

---

105) Bu cüz ile Zehebînin iki cüzü birlikte basılmıştır. İki cüz, İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed b. Hasan (rh. hirn) hakkındadır. Her üç cüzü de Değerli Allame Muhakik Afğanlı Şeyh Ebul Vefa tahkik ve talikini yapmıştır. Kendisi: «Lecnetu İhyai'l Maarifi'n Nu'maniye»nin de başkanı bulunmaktadır. Bu teşkilat Hisdistan Haydarabadda bulunuyor. 1367 de muhakkik Hocamız Zahid el Kevseri'nin talikleriyle basılmıştır. (rh).

Yine ayni eserin (1/310) sayfasında şunları görüyoruz: «Kendisi sahabeden dört kişiyle görüşmüştür. Bu zatlar Basra'da Enes b. Malik, Kûfe'de Abdullah b. Ebi Evfa, Medine'i Münevvere'de Sehl b. Sa'd es Saîdî, Mekke'i Mükerreme'de Ebuttıfl Amir b. Vasile'dir. (rd. hum) Bazı tarihçiler de o, bunlardan hiçbiriyle karşılaşmadı ve onlardan bir şey de ahzetmedi, diyorlar. Ebu Hanife'nin ashabı ise: «O, sahabeden bir kaçıyla karşılaştı ve onlardan rivayetlerde bulundu. Hatip «Tarihi Bağdat»-ta, öncede ifade edildiği gibi, o, Enes b. Malik'i gördü.

Aliyyülkarî, «Tabakatu'l Hanefiyye, 2/452-453» te şöyle diyor: «Onun bazı sahabiyi gördüğü gerçekten sabittir. Onlardan rivayeti hususunda ihtilaf edilmiştir. Fakat inanılır ve itimat edilir olan husus şudur ki; onun rivayette bulunduğu da sabittir. Nitekim bunu ben, «Senedü'l İmam Şerhu Müsnedi'l İmam» isimli kitabımda açıkladım. O, güzide alimlerin açıkladığı gibi belli başlı tabiilerdendir. Kendisi şu âyette ifadesini bulanlardandır: «İyilik yaparak onlara tabi olanlardan».[106] Yine: «Çağların en hayırlısı benim çağımdır, sonra onları izleyenlere, sonra onları izleyenler.» hadisinin de ifade buyurduğu hükme dahildir.[107].

---

106) Tevbe Sûresi, âyet: 100.

107) Hadisi Buharî ve Müslim rivayet etmişlerdir. Ancak hadisi bu lafzıyla değilde, şu rivayetle gördüm: «İnsanların en hayırlısı benim çağımdakilerdir, sonra onları izleyenler...» Buharî. Şehâdât, 9. Fedailu ashabi'n Nebiyy, 1, Rikak, 7. İman, B. 10-27. A. Hanbel: 1/378, 2/228, 4/267, 5/350. İbni Maceh, Ahkâm, B. 27. H. 2362-2363. Tirmizî, Fiten, B. 45. H. 2221-2222, Şehâdât, B. 4. H. 2302-2303, Menakıb, B. 57. H. 3859.

Aliyyü'l Karî, adı geçen eserinde İmam A'zam Ebu Hanife'nin bazı hadisleri bazı sahabiden doğrudan doğruya rivayet ettiğini bildirmektedir. Nitekim Aliyyü'l Karî'nin şerhini yaptığı Ebu Hanife'nin «Müsnedin»de bunlar görülebilir. Bu rivayetler 285 ve 286. sayfaları arasında yer almaktadır. Bu eserde hadis olarak yaptığı rivayetler Hz. Enes b. Malik, Abdullah b. Üneys, Abdullah b. Haris b. Cez' ez Zebîdî (rd) dir.

Diğer taraftan Usulü Hadis Cumhur Uleması, «bir kimsenin sahabiyi mücerred görmesi ve onunla karşılaşması, onun tabii olması için yeter sebep olduğunu» beyan etmektedirler. Onunla belli bir süre sohbeti ve arkadaşlığı şart koşmuyorlar, ondan bir nakilde bulunması da şart değildir diyorlar. Fakat sahabî böyle değildir. Çünkü bazı fakihler, bir kimsenin sahabî olması için uzun süre sohbeti şart koşuyorlar. Ya da savaşta arkadaşlığı veya rivayette muvafakatı şart olarak ileri sürüyorlar.

İmam Süyûtî, «Tebyizü's Sahife bi Menakıbı'l İmam Ebî Hanife, s. 5» şunları yazıyor: «İmam Ebu Ma'şar Abdulkerim b. Abdussamed Taberî el Mukrî eş Şafiî, Ebu Hanife hazretlerinin sahabeden rivayetlerini bir cüzde telif etmiştir. Ancak Hamza es Sehmi diyor ki: «Dare Kutnî'nin şöyle dediğini işittim: «Ebu Hanife (rh) hiç bir sahabiyle buluşmadı. Ancak Hz. Enes (rd)'i gözüyle gördü fakat ondan rivayette bulunmadı. Hatip te: «Ebu Hanife'nin Enes (rd)'ten semaı yani rivayeti ve duyması doğru değildir.»

Yine süyutinin ayni eserinin (5). sayfasında: «Şeyh Veliyyuddîn Irakî» ye varan fetvalara vakıf oldum: «Ebu Hanife, sahabeden herhangi birisinden rivayet yapmış mıdır ve o tabiînden midir? Cevabı şöyle olmuştur: «İmam Ebu Hanife'nin her hangi bir sahabiden rivayeti doğru değildir. Fakat o, Enes b. Malik'i görmüştür. Mücerred sahabiyi görmekle birini tabii yapmakla yetinenler için onu tabii yapar.»

Yine ayni eserin 6. sayfasında, bu soru Hafız İbni Hacer'e soruldu, onun cevabı şöyledir: «Ebu Hanife hazretleri sahabeden bazısına yetişti. Çünkü o, Kufe'de hicrî 80 yılında dünyaya geldi. O tarihte orada Abdullah b. Ebî Evfa vardı, bu yıldan sonra vefat etmiştir. Basra'da Hz. Enes (rd) bulunuyordu. İbni Sa'd, beis görülmeyen bir senedle irad etmiştir ki, Ebu Hanife hazretleri Hz. Enes'i görmüştür. Bu iki sahabi dışında bazı sahabî çeşitli bölgelerde hayatta idiler.

Bazıları, İmam Ebu Hanife'nin sahabeden rivayetlerinden meydana gelen bir cüz toplamışlar. Fakat bunların isnadı zayıflıktan kurtuluyor değildir. Bu konuda mutemed olan, önce ifade edildiği gibi, onun bazı sahabiye yetişmiş olmasıdır. Bazı sahabiyi gördüğü ise İbni Sa'd'ın «Tabakatında» mezkürdür. Buna göre o, tabiîn tabakasındandır.

Bu husus onun çağındaki başka bir imama nasip olmamıştır. Meselâ Şam'da İmam Evzaî, Basra'da Hammad, Kûfe'de İmam Sevrî, Mekke'de Müslim b. Halid Zencî, Mısır'da Leys b. Sa'd. (Allah «cc» hepsinden razı olsun.)

Aliyyü'l Karî, «Şerhu Şerhi Nuhbeti'l Fiker, s. 158» de, İbni Hacer'in Tabiî'yi tarifi yanında şunları görüyoruz: «Tabiî; Sahabiye kavuşan kimsedir. Muhtar olan da budur.» Irakî de diyor ki: «Bir çoklarının ameli de buna göredir. «Hz. Peygamber (as) şu hadisleriyle sahabî ile Tabiîne işaret buyurmuşlardır: «Ne mutlu beni görene ve ne mutlu beni göreni görene.»[108]. Bu hadiste her ikisi içinde sadece görme ile yetinilmiştir.

Ben de derim ki, İmam A'zam böylece Tabiin zincirine dahildir. Çünkü o, Hz. Enes'i ve Şeyh Cezeri'nin «Esmau Ricali'l Kurra» da anlattığı gibi sahabeden bazılarını görmüştür. Ayrıca «Tuhfetu'l Müsterşidîn»de Turbiştiy, «Keşfu'l Keşşâf» müellifi[109], «süratu'l Müminin»de, «Mir'atu'l Cinan» sahibi, ve daha bir çok değerli alimler onu tabii olarak kabul etmişlerdir. Kim onun **tabiî olmadığını** söylerse ya araştırma yapmadan söylemiştir veya aşırı bir taassuptan söylemiştir.

Yine ondan naklen Muhammed b. Ekrem b. Abdurrahman: «İm'an'un Nazar fî tavzihi Nuhbeti'l Fiker» de bunu ikrar ediyor.

---

108) Hadisi Abd b. Humeyd, Said'i Hudrî'den rivayet etmiştir. İbni Asakir, Vasile b. Eska'dan rivayet etmiştir. (rd). Bu iki zatın rivayetinde yukarıdakinden farklı bir fazlalık bulunmaktadır «...beni göreni göreni görene...» Süyûti'nin camiinde de böyledir. Şarih Azizi ise «bu hadis, sahih ligayrihidir» diyor. Keşfe'l Hafa C. 2. H. 1680.

109) Siracuddîn Ömer b. Raslan, Dımaşk'lıdır. Çağının Şeyhulislamıdır. Yukarıda adı geçen kitabının «Keşfu'z Zunûn»daki adı «el Keşşaf Ala'l Keşşaf'tır»tır. Bkz. Keşf, 2/1479.

İbni'l Cevzî'nin «el İlelu'l Mütenahiye fi'l Ahadîsi'l Vahiye» adlı eserinin «Babu'l Kefale bi Rızkı'l Mütefekkih» bahsinde Darekutnî'nin şöyle söyleediğini yazıyor: «Ebu Hanife, sahabeden herhangi birinden işitmedi yani rivayette bulunmadı. Ancak gözüyle Hz. Enes b. Malik'i görmüştür»[110].

İşte bu sika ve güvenilir alimler: Darekutnî, İbni Sa'd, Hatîb, Zehebî, İbni Hacer, Veliyyu'l Irakî, Süyûtî, Aliyyü'l Karî, Ekrem es Sindî, Ebu Ma'şar, Hamza es Sehmî, Yafiî, Cezerî, Tûrbiştiy, İbnu'l Cevzî, «Keşfu'l Keşşâf» sahibi Sirac bütün bunların her biri Ebu Hanife'nin tabiî'den olduğunu delilleriyle açıklamışlardır. Ancak bunlardan bazıları, onun sahabîden rivayette bulunmadığını kabul ediyorlar. Muhaddislerden ve tarihcilerden bir diğer gurupta yine onun tabii olduğunu tasrih etmişlerdir. Usanç verir endişesiyle sözü fazla uzatmadım. Naklettiklerim ise, mezkur kitapların mutalasından sonra nakletemişimdir. Yoksa sırf başkalarının bana olan nakillerine dayanarak değil. O kitaplara başvuranlar, nakillerimin doğruluğunu göreceekleredir. Ancak bizim hanefi fakihlerinin bu konudaki sözlerinin sayısı hesaba gelmez, daha çoktur.

Tarihçilerden, onun tabii olmadığın söyleyenler ise itimad derecesine ulaşmayan kimselerdir. Bunların sözlerinin öncekilerin sözlerine muarız

110) el Cevzî, Hafız Ebu'l Ferac Abdurrahman b. Ali ki İbni Cevzî diye tanınır. Bağdatlıdır. Asrının allamesi, her nevi ilimde zamanının imamıdır. Hadîs, Tefsir, Fıkıh, Siyer, Tarih vb. gibi. h. 597 yılında vefat etmiştir. Yafiî, «Mirat...»ta böyle bildiriyor. (M. rh).

bulunmasına itibar olunmaz. İşte Şeyhul İslâm Zehebî. Herkes tarafından nakilleri itimad olunan bir zattır. Sadece onun, Ebu Hanife'nin tabii olduğunu tasrih etmesi, açıkça söylemesi, kabul etmeyenlerin sözlerini redde yeter sebeptir.

Kaldı ki, İmamu'l Huffaz İbnu Hacer, Sikaların başı Veliyyi Irakî, Hafızların sonuncusu Süyûtî, Tarihçilerin dayanağı Yafiî ve başkaları, muvafakat etmişlerdir. Bunlardan önce de Hatip ayni şeyi söylemiştir. Sen Hatib'in kim olduğunu bilir misin? Darekutnî ki, sen Darekutnî'nin de kim olduğunu bilir misin? Her ikisi de değerli iki imamdır, ikisi de mutemeddir, ikisi de müsteneddir. Ayrıca daha başkaları da Ebu Hanife hakkında gerekeni bildirmişlerdir.

O halde inkarcının elinde sadece bir yol kalıyor, o da yukarıda isimleri zikredilen sika ve güvenilir zevatı yalanlamaları ve tekzip etmeleridir. Bu yalancılardan bu sözler ifade edildikten sonra artık başkasına gerek yoktur. Ya da onlardan öncekilerin sözleri bırakıp bunları takdim etmektir. Şayet böyle bir yol izlenirse bu mercuhu tercih lazım gelir yani kendisinden daha üstününü bırakıp ondan aşağı olanını **tercih etmektir.**

İnsaf sahibi alimlerden beklenen, bu nassları ve delilleri mütalaa ettikten sonra inkar edilecek bir yönlerinin kalmamasıdır.

TABİİNDEN SONRAKİ MUCTEHİD İMAMLAR İLE BÜYÜK ALİMLERDEN MİSALLER

25 — *Sa'd b. İbrahîm b. Abdurrahman b. Avf ez Zührî (rh).* Ebu Nuaym, «Hilye, 3/170» de şu ri-

vayeti bildiriyor: «Bize Ahmed b. Muhammed, Muhammed b. Ishak, Ubeydullah b. Sa'd, İbrahim b. Sa'd babasından tahdisle babası diyor ki: «Babam, 21, 25 ve 27. geceleri olunca Kur'an'ı hatm etmedikçe iftar etmezdi.» «İber, 1/165, Mir'at, 1/269» da Şu'be diyor ki: «Sa'd sürekli orucu tutar ve hergün Kur'an'ı Kerim'i hatmederdi.»

26 — *İbrahim b. Edhem (rh).* Yine Ebu Nuaym, «Hilye 7/378» de şu rivayete yer veriyor: «Bize İshak b. Ahmed, Haccac b. Hamza, Ebu Zeyd, Ebu İshak Fezarî'den tahdisle dediler: «İbrahim b. Edhem, Ramazan ayında gündüz ekin biçer, gece namaz kılardı. Otuz gün gece ve gündüz hiç uyumadan geçirirdi.»

27 — *Şu'be b. Haccac (rh).* Yine Ebu Nuaym, «Hilye» (7/145) te yaptığı rivayet şöyledir: «Bize Ahmed b. Cafer, Ahmed b. Ali, Belhli Ali b. Hüseyin bildirdi. Ali b. Hüseyin, Ömer b. Harun'un şöyle söylediğini bildiriyor: «Şu'be, senenin tamamını oruçlu geçirirdi. Sevri (rh) de her ayda üçgün oruç tutardı.» «el İber, 1/225» de şu ifadeler yer alıyor: «h. 160 ta, Basra Şeyhi (alimi) Şu'be b. Haccac el ezdî hadisine göre Müminlerin emiri ölmüştü. Herevî diyor ki: «Şu'be'yi, ayakları şişinceye kadar namaz kıldığını gördüm.»

28 — *Feth b. Saîd el Mavsılî (rh).* Ebu Nuaym, bu zat hakkında «Hilye, 7/292» de şu malumatı veriyor: «Bize Ebu Zur'a Muhammed b. İbrahim, Muhammed b. Karun, Ebu Hatim, Muhammed b. Ravh bildirdiler. Bana İbrahim b. Abdullah anlattı dedi ki: «Feth el Mavsılî baş ağrısına yakalandı, buna

sevindi ve dedi ki: «Rabbim seni eygamberlerini imtihan ettiği ile imtihana tabi tuttu. Bunun şükrü olarak gece dörtyüz rekat namaz kılmamdır.»

29 — *Muhammed b. İdris İmam Şafiî (rh).* Ebu Nuaym. «Hilye, 9/134» şunları kaydediyor: «Bize Muhammed b. Ali, Hasan b. Ali, Rebi' b. Süleyman tahdis etti. Rebi diyor ki: «Şafiî İmamı Muhammed b. İdrîs, Ramazan ayında altmış hatim indirirdi. Bütün bu hatimlerini namazda yapardı.»

Bize babam, İbrahim b. Muhammed b. Hasan tahdisle dedi ki; Rebi' b. Süleyman, Şafiî'den şöyle dediğini duydum: «Ben Ramazanda Kur'an'ı altmış defa hatmederdim.»

Nevevî'nin «tehzîbu'l Esmai ve'l Lügât, 1/54» ta şunları yazıyor: «Bir kaç gece şafiinin evinde yattım, geceleri pek az uyurdu» diyor Rebi'. Humeydi de: «Şafiî her gün bir hatim yapardı» diyor.

30 — *Ahmed b. Hanbel (rh).* Ebu Nuaym, «Hilye, 9/181» de şöyle kaydediyor: «Bize Süleyman b. Ahmed, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel rivayet etti dedi ki: «Babam hergün ve gece olmak üzere üçyüz rekat namaz kılardı. Fakat hastalandığı zaman ve kamçıların etkisiyle zayıflayınca[111], hergün gece

111) Kur'an'ı Kerim'in mahluk olup olmadığı hususunda, Mu'tezîlîler ve bunlara destek sağlayan Memun ve Mutasım gibi Abbasî halifelerinin de mutezileye destek olmaları nedeniyle bir çok sıkıntılara katlanmış, kamçı cezalarına çarptırılmış, bu sebeplerden ötürü zayıf düşmüştü. Bunun içinde her gece üçyüz

ve gündüz olmak üzere yüzelli rekat namaz kılardı. Kendisi seksen yaş civarında bulunuyordu. Bu haberin tamamı İbnu'l Cevzî'nin «Menakıbu'l İmam Ahmed, (s. 286)» da olup şöyledir: Her gün Kur'an'dan yedide bir okur, her yedigünde bir ha-

rekat namaz kılan bu mübarek zat rekat sayısını 150'ye indirmişti.

«Menakıbı İmam Ahmed» adlı eserinde Hafız İbni Cevzî şunları anlatıyor. Muhammed b. İbrahim el bûşencî'den rivayetle derki: «h. 212 yılında ramazan ayında Rum beldesinden Bağdata Mutasım geldi. Orada İmam Ahmed b. Hanbel, imtihana tabi tutuldu ve huzurunda dövüldü. Bizim ashabımızdan kendisine güvendiklerimden bazı kimseler, Muhammed b. İbrahim b. Mus'ab'dan rivayet ediyor. Çünkü o günlerde İbrahim b. Mus'ab, Mutasım'ın polis müdürü İshak b. İbrahim'in Naibi bulunuyordu. İşte bu Muhammed b. İbrahim demiştir ki: «Ahmad b. Hanbel gibi Sultanların arasına girmeyen, kırallara karışmayan kesin yürekli kimseyi asla görmedim. Hepimiz onun gözünde sineklerden farksız idik.

Ahmed b. Hanbel (rh)'i, nöbetleşe döven ve kamçılayan cellatlardan biri olan Şa'bas diyor ki: «Ahmed b. Hanbel'e seksen kamçı vurmuştum. Şayet bu kamçıları bir file vursaydım, mutlaka onu kükretirdi, bağırtırdı.»

Ahmed b. Hanbel (rh), uğradığı bu sıkıntıdan bahsederken, şunları hatırlıyor: «Mu'tasım, beni defalarca tedavi etti, tek ümidi beni mutezilîlerin fikrine döndürmekti. Fakat her defasında Ahmed b. Hanbel, bunu red eder ve mutezilenin fikrini kabul edemiyeceğini söyler, şu gerçeği haykırırdı: *«Kur'an'ı Kerim, Yüce Allah'ın mahluk olmayan kelamıdır.»* Mu'tasım, bütün tehditlere ve dövmelere ,zaman zaman kendisini tedavi etmesine rağmen, onun fikrinde ve kararındaki metanetini görünce, hiddetinden duramaz ve hemen cellatlarını çağırır, onlara: «Bunu alın götürün, yerde sürükleyin ve çıkarın» derdi. Ahmed b. Hanbel: «Süründürüldüm ve oradan çıkarılıp atıldım» diyor.

Mu'tasım bir gün bir kürsiye oturdu ve emrindekilere dedi ki: «Bana bir falaka ve kamçı, sopa getirin. «Denileni yaptılar. Bu sırada arkamda duranlardan bazıları şöyle dediler. Bu fala-

tim inerdi. Gündüz namazları dışında her yedi gecede bir hatim inerdi. Yatsı namazını, son vaktinde eda ettikten sonra biraz uyur, kalkar ve sabaha kadar namaz kılıp dua ederdi.»

31 — *Ahmed b. Muhammed b. Sehl b. Ata (rh).*

---

kanın iki ucundan birinden iki elinle tut» o iki tahtanın üzerine ellerim bağlandı, sarıldı. Denileni anladım. Ellerimi soydular, sıkıca bağladılar. Mu'tasım, cellatlara «gelin» diye emir verdi. Cellatlar öne geldiler, beni iki kamçıyla dövdüler, biri var gücüyle döverken, diğeri çekiliyor, vuran çekilince, diğeri vuruyordu. Bu sırada Mu'tasım'da: «Çekin, vurun, Allah (cc) senin iki elini koparsın, seni yoketsin» diye hıncını ortaya kiyuyordu.

İmam Ahmed b. Hanbel'in oğlu Salih (rh), babası hakkında şunları bildiriyor: «Babam derdi ki, aklım giderdi, bayılırdım. Ayıldığım zaman bir de görürdüm ki bütün bağlarımı çözmüşler. Orada bulunanlardan biri bana dedi ki, seni yüzü koyun yatırıp işkence yapacağız, seni arka üstü hapse atacağız ve seni ayaklarımız altına alıp çiğneyeceğiz. Bunu pek hatırlamıyorum. Bana bir çorba getirdiler ve: «Bunu iç ve tekrar çıkar, kus» dediler. Dedim ki ben oruçluyum, o getirdikleri çorbayı içmedim ve orucumu tamamladım.

Sonra beni Mu'tasım'ın polis müdürü İshak b. İbrahim'in evine götürdüler. Bu sırada öğle namazı girmişti. İbni Semaa, öne geçti, namaz kıldırdı. Namazı bitirince bana dönerek: «Böyle elbiselerinden ve yüzünden kanlar aka aka mı namaz kıldın?» diye sordu. Ben de cevap olarak: «Hz. Ömer (rd), yaralarından kanlar aka aka namaz kılmıştı.» cevabını verdim.

Ebul Fadl diyor ki, bundan sonra bırakıldı ve evine gitti. Yakalandığı andan itibaren hapse atıldı, dayaklar atıldı, dövüldü ve sonra salıverildi. Bu süre tam yirmi sekiz ay devam etti. (bkz. ibni Cevzî, «Menakıb'ı İmam Ahmet, s. 328, 329, 333.»

Bu değerli İmamın sabır ve tahammülünü öğrendikten, hakkın zafere kavuşması ve Allah'ın dininin hakim olması için çektiklerini gördükten sonra, Onun bu haliyle her gün geceleri 150 rekat namaza devamını ve za'fiyetini öğrenince senin artık şöyle demen yaraşır: Onlar da ricaldir, onlar gibi vasıflanmayan kimselere RACUL (ERKEK) denmesi ayıptır.

Ebu Nuaym, «Hilye, 10/302» de Cüneyd b. Muhammed'in ashabından Ebu'l Hasan Muhammed b. Ali'den şöyle, işittiğini yazıyor: «Senelerce Ebu'l Abbas b. Ata ile sohbette bulundum, onun adabıyla edeplendim. Onun hergün bir hatmi vardı. Her ramazan ayında ise gündüz ve gece olmak üzere hergün üç hatim indirirdi.»

32 — *Mansûr Ebu Attab es Sülemî el Kûfî el Hafız (rh)*. Zehebî merhum «el İber, 1/177» de h. 131 veya 132 olaylarını anlatırken, Zaide'nin bu zat hakkında şöyle dediğini bildiriyor: «Kırk sene oruç tuttu, bütün gecelerini ağlayarak geçiriyordu.»

33 — *Vasıl b. Abdurrahman el Basrî (rh)*. Zehebî, «el İber, 1/218» de h. 152 yılının olaylarını anlatırken yazdığına göre Ebu Davud Tayalisî şöyle diyor: «Vasıl b. Abdurrahman, her gecede Kur'an'ı hatmederdi.»

34 — *Muhammed b. Abdurrahman b. Muğîre b. Haris b. Ebi Zi'b Ebu'l Haris el Medenî el Fakîh (rh)*. Bu zat Nafi' ile İkrime (rh. hima) ve daha başkalarından rivayetlerde bulunmuştur.

Zehebî ve Yafiî (rh. hima) h. 159 yılı olaylarını (el İber, 1/231, Mir'a tu'l Cinan, 1/340» te anlatırlarken Vakidî'nin şu ifadelerini kaydediyorlar: «Gecenin tamamını namaz kılarak geçirirdi. İbadet hususunda pek çok gayretliydi. «Hatta haberin tamamı şöyledir: «Şayet ona, kıyamet yarın kopacak dense, onun ibadeti hususundaki gayretine mani olmazdı. Kardeşi de «Bir gün oruç tutar, bir

gün iftar ederdi, sonra devamlı tutmaya başladı.» diyor.

35 — *Veki' b. Cerrah el Kûfî (rh).* Bu zât İmam A'zam Ebû Hanife (rd) nin talebelerinden ve İmam Ahmed b. Hanbel (rh)'in de hocalarındandır. Kefevî «A'lamu'l Ahyar» kitabında yazdığına göre, Yahya b. Ekrem (rh), demiştir ki: «Veki' b. Cerrah ile hazar ve seferde sohbette bulundum. Kendisi sürekli oruc tutardı, her gece Kur'an'ı hatmederdi. «Muhammed b. Cerir diyor ki: «Veki (rh), Abadan'da kırk gece kaldı, kırk hatim yaptı, kırkbin dirhem tasaddukta bulundu.»

— BU BÖLÜMLE EK. —

Müellif merhumun bahsetmiş olduğu ve bize tanıttığı bu zevatı ilgi ilkitaplarda ve bölümlerde tahkikini yaparken, dikkatimi çeken bazı zevat'ın bu sahadaki gayretlerini gördüm. Onların kârlı vakitlerinden ve salih dualarından fayda umarak, ecir bekleyerek, saliklere de sevinç bahşetmek gayesiyle buraya almak isterim. Çünkü Yüce Mevla bütün salihlere yardım eder.

36 (1) — *Tabiînden olan Süleym b. İtr et Tucîbî (rh).* «el Bidaye ve'n Nihaye adlı eserinde Hafız İbn Kesir diyor ki: «Hallac'ın tercemesi esnasında (9/118) de: «Mısır kadısı İbnu Asakir «Süleym b. İtr Tîcîbî'nin hal tercemesini verirlerken diyor ki: «Kendisi tabînin önde gelenlerindendir. Zahidlik ve ibadet yönü çok baskın olan bir zattır. Her gece namazda ve namaz dışında olmak üzere üç hatim inerlerdi.» «Şezeratu'z-Zehep, 1/83» te belirtildliğine göre h. 75 te vefat etmiştir. (rh).

37 (2) — *Mis'ar b. Kidam el Hilâlî el Kûfî (rh).* Kendisi muhaddisinin önde gelenlerindendir. «Tehzibü't Tehzib, 10/150» de Hafız İbni Hacer şunları yazıyor. Muhammed b. Mis'ar demiştir ki: «Babam, Kur'an'ın yarısını okumadıkça uyumazdı. h. 155 yılında vefat etmiştir (rh).

38 (3) — *el Hasan b. Salih b. Hayy es Sevrî el Hemedânî (rh).* İmam Ebu'l Hasan İclî «Ma'rifetü's Sikât» kitabında, Hafız İbni Hacer, «Tehzibü't Tehzib, 2/288» te bu zatın tercemei halini verirken şu ifadelere yer veriyorlar: «Veki' demiştir ki; el Hasan ve kardeşi Ali ki ikisi de Salihin oğullarıdır. ve anneleri geceyi üçe bölmüşleredi. Evlerinde her gece hatim inerlerdi. Bunlardan her biri sırası geldiğinde kalkar ve öncekinin bıraktığı yerden devam ederdi. Herbiri kendisine düşen üçte bir bölümünü ihya ederdi. Anneleri vefat edince, iki kardeş hatme devam ettiler. Daha sonra Ali de vefat edince Hasan (rh) her gece hatim inerdi.

Ebu Süleyman Dârânî demiştir ki: «Hasan'dan daha çok, yüzünden Allah korkusu beliren bir kimseyi görmedim. «Amme Yetesaelûn...» ile gecesini ihya ederdi de bunun üzerine bayılır ve sabaha kadar onu bitiremezdi. Kendisi h. 169 yılında vefat etmiştir. (rh).

39 (4) — *İmam Ebu Muhammed Abdullah b. İdris b. Yezîd el evdî el Kûfî (rh).* Sahih Müslim şerhinde (1/78, 79) da İmam Nevevî şunları yazıyor: «Onun İmam oluşunda, büyüklüğünde, itkan ve faziletinde, vera ve ibadetinde ittifak olunmuştur. Ondan rivayet ettiğimize göre kızına şöyle de-

miştir: «Kendisi, ölüm döşeğinde iken kızı ağlamış o da, «ağlama kızım, ben bu evde Kur'an'ı Kerim'i dörtbin defa hatmettim.» Ahmed b. Hanbel (rh) onun hakkında şu ifadeleri kullanıyor: «İbni İdris, İlimde benzeri bulunmayan eşsiz biriydi. h. 192 yılında vefat etmiştir (rh).

40 (5) — *İmam Ebu Bekr b. Ayyaş (rh)*. İmam Nevevî (rh), Müslim şerhi (1/79) da hakkında şu ifadelere yer veriyor: «O, faziletinde ittifak edilen bir zattır. İsmi, ayni zamanda künyesidir, sahih olanda budur. Biz oğlu İbrahim'den rivayet ettik, şöyle söylüyor: «Babam bana şöyle söylerdi: «*Yavrum, baban hiç bir zaman kötü bir iş yapmış değildir. O otuz yıldan beri durmadan her gün bir defa Kur'an'ı hatmeder.*» Yine ondan rivayetle oğluna demiştir ki: «Yavrucuğum! Sakın bu odada Allah'a isyan etmeyesin! Çünkü ben bu odada onikibin hatim indirdim: Yine ondan rivayetle ölüm döşeğinde iken kızı ağlamaya başlayınca kızına demiştir ki: «Kızcağızım! Sakın ağlama! Allah'ın beni azabetmesinden mi korkuyorsun? Şunu bil ki, ben bu zaviyede yirmi dörtbin hatim indirdim.»

Hafız İbni Hacer, «Tehzibu't-Tehzîb, 12/36» da tercemei halini verirken şunları kaydediyor: «Bu zat h. 95 veya 96 yılında doğdu. h. 193 yılında da vefat etti. Yetmiş yıl oruç tuttu, gecelerini de ihya etti. Onun geceleri uyuduğunu bilen yoktur. (rh)».

41 (6) — *Ebu Bişr Ahmed b. Muhammed b. Hasnuveyh el Hasnûyî el Abid en Nisabûrî (rh)*. «el Lübab fi Tehzibi'l Ensab» (1/300)'de Allame

İbni Esir şunları kaydediyor: «Muhammed b. İshak b. Huzeyme diyor ki: «Ebu Bişr Ahmed, Kur'an'ı Kerim'i her gece hatmederdi. Kendisi h. 390 yılında vefat etmiştir (rh)».

42 (7) — *Cafer b. Hasan ed Derzincanî (rh).* Zahid ve fakih olan bu zat Hanbelîdir. «Zeylü Tabakati'l Hanebile, 1/110» adlı eserinde Hafız İbni Recep şunları yazıyor: «Kendisi, Allah'ın salih kullarındandır. İyiliği pek çok emreden ve o nisbette de kötülükleri nehyeden bir kişidir. Onun bu konuda meşhud bulunan makamları vardır. Kendisi devamlı oruç tutar, teheccüd ve kıyama devam eder. Gerçekten bir çok defalar hatimler indirmiştir. Bu hatimlerden hemen her biri bir rekatta olmuştur. Kendisi 506 h. yılında secdede iken Allah'ın rahmetine erişmiştir (rh)».

43 (8) — İmam Nevevi Merhum «et Tibyan fî adabi Hamaleti'l Kur'an, s. 11-12» de ve «el Ezkâr, s. 95-96» da şunları yazıyor: «Kur'an hamilinin, hafızanın görevi, Onu pek çok okuması ve buna devam etmesidir. Gece - gündüz, seferde hazarda ara vermeksizin okumaya devam etmesidir. Selefi Salihinin (rh. him) Kur'an hatmi hususunda değişik adetleri vardı.

Bu zatlardan bir gurubu her iki ayda bir hatim inerleredi. Kimi her ayda bir hatim yaparlardı. Kimisi her ongünde bir hatim okurdu. Bazısı sekiz gecede bir hatim inerlerdi. Bazıları ise her yedi gecede bir hatim yaparlardı. Bu ise bir çok selefin en çok yaptıklarıydı (yedi günde bir hatim). Bazısı da her altı günde bir hatim indirirdi.

Yine kimisi her beşgünde bir, kimisi de her dört günde bir, kimisi de her üç günde bir hatim indirirlerdi. Birçokları da birgün ve gecede hatim indirirdi. Bazılarıda her birgün ve gecede iki hatim, bazıları üç hatim okurlardı. Hatta bazıları da dördü gündüz ve dördü gece olmak üzere sekiz hatim indirirlerdi. İşte gece ve gündüz yapılan hatimler konusunda bize ulaşan haberler bu kadardır. Yani dokuz olarak bize ulaşan bir haber olmamıştır.

Şimdi de dördü gece ve dördü de gündüz olmak üzere bir günde sekiz hatim indirenlerden örnek verelim. es Seyyid el Celil b. Katip es Sûfî (rd), bu zatlardan biridir. İşte gece ve gündüz hatimleri konusunda ulaşan haberler bu merkezdedir.

es Seyyid el Celil Ahmed ed Devrakî, kendi isnadiyle Mansur b. Zazandan rivayet etmiştir ki, bu zat tabiinin (rd. hum) pek çok ibadet edenlerindendir, Kur'an'ı Kerim'i öğle ile ikindi arasında, akşam ile yatsı arasında olmak üzere birer hatim indirirdi. Ramazan ayında ise akşam ile yatsı arasında iki hatim iner ve birazda fazla okurdu. Bunlar yatsı namazını gecenin dörtte birine ramazan ayında tehir ederlerdi.

İbni Ebi Davud kendi sahih isnadıyla rivayet ettiğine göre, Mücahid (rh), ramazan ayında akşam ile yatsı arasında Kur'an'ı hatmederdi.

Bir rekatta veya bir günde Kur'an'ı Hatmedenlerin Sayıları ise çokluklarından ötürü hesaba gelemezler. Bazıları: Hz. Osman b. Affan (rd), Te-

mimu'd Darî (rd), Saîd b. Cubeyr (rd) gibi zatlar Ka'be'de bir rekatta Kur'an'ı Kerimi hatmediyorlardı. Yine Mücahid, Şafiî ve başkaları ise birgün ve gecede hatim indiriyorlardı. Mansur'dan rivayete göre, Ali el Ezdî, ramazanın her gecesinde akşam ile yatsı arasında hatim inerdi. İbrahim b. Sa'd'dan rivayete göre diyor ki: «Babam, Kur'an'ı hatmedinceye kadar kemerini çözmezdi (soyunmazdı)».

Üç hatim indirenler arasında ise, Hz. Muaviye (rd) zamanında Mısır kadısı bulunan Süleym b. İtr (rd) bulunmaktadır. İbni Ebi Davud'un rivayetine göre bu zat, gecede dört hatim inerdi. Yine Ebu Ömer el Kindî «Mısır kadıları» adlı kitabında bu zatın geceleyin dört hatim indirdiğini yazmaktadır.

Haftada bir hatim indirenlerin sayıları ise pek çoktur. Hz. Osman b. Affan, Abdullah b. Mes'ûd, Zeyd b. Sabit, Übeyy b' Ka'b (rd)'hin ecmaîn) ile tabiinden Abdurrahman b. Yezîd, Alkame ve İbrahim (rh. him ecmaîn) gibi zatlardan bu konuda nakiller yapılmıştır.

Burada doğru olan şudur ki, bu durum kişilere göre değişir. Her kime ince düşüncesiyle latif durumlar ve ince manalar ortaya çıkarsa o, okuduğundan anladığı kadarıyla yetinsin. Yine kim de ilim neşriyle meşgul bulunuyor, kim de müslümanlara ait din ve dünya işleriyle uğraşıyorsa o da işin esasını kaçırmayacak ve beklenileni ihlâl etmeyecek şekilde yetinsin. Eğer kişi bu sayılanlardan değilse yani ne ilim erbabından ve ne

de müslümanların dini ve dünyevi işleriyle meşgul bulunmuyorsa, o da işi usanç verecek duruma götürmeden gücü nisbetinde yapmaya gayret etsin. Kısaca bizde bir kaç hususa değinmiş olduk.

Aslında merhum müellifimizin aklımıza gelebilecek sorulara cevabı ilerdeki sayfalarda görülecektir. Çünkü hepimiz, «az bir süre içerisinde bu insanlar, bu kadar ibadeti veya okumayı nasıl başarabilirler?» diye kendi kendimize sormuşuzdur. Pek yakında merhum müellifimizin cevabı dördüncü bölümde görüleceektir.

Şimdiye kadar sahabeden, tabiinden, ayrıca fukaha, muhaddisler ve müctehid imamlar gibi bu zevata tabi olanlardan misaller gösterdik. Bunların ibadet konularında ne derece titiz olduklarını ve gayretlerini gördük ki, onlar böylece nasiplerin en yücesine kavuşmuşlardır. Onları anmak suretiyle rahmetin inmesine vesile olundu. Onların haberlerini duymakla zahmet ve sıkıntı da ortadan kalkmış oldu. Allah (cc) bizleri onlara iktida edip hidayet bulanlardan eylesin ve bizi yüksek dereceleri elde edenlerle beraber haşretsin.

Ben, Zehebî merhumun «el İber ile Siyeru A'lami'n Nübelâ»sını, Yafiî merhumun «Miratu'l Cinan'ı ile el İrşad ve't Tatrîz bi Zikri Fadli'z - Zikri'l Kur'ani'l Aziz» adlı kitaplarını, Nevevî merhumun «Tehzibu'l Esmai ve'l Lügât»ını, Ebu Nuayın el Isbahanî'nin «Hilyetu'l Evliya'sını, Sem'ânî'nin «el Ensab»ını ve bunlar dışında tarih ve

Rical isimleriyle ilgili eserleri inceledim. Bunların bazısının tamamını, kimisinin de çoğunu okudum. Bu sahada gayret gösterenleri fazlasıyla buralarda gördüm. Hepsini buraya sayıp dökmek mümkün değildir. İnsan onu saymaklada bir şey elde etmez. Biz sadece anlattıklarımızla yetindik. Böylece zaten insaf erbabı kimselere bu yeter. Fakat kara ve katı cahillere ise biz sözü ne kadar uzatsak da bir yarar sağlayamaz.

Sual : Bunların hal tercemelerinde haklarında anlatılanlar, aslında müselsel olmayan senedle anlatılmışlardır. Buna nasıl itimad olunur? Halbuki bu gibi şeylerde itibar ya müşahedeye veya müselsel bir habere dayanmalıdır.

Cevap : Bir defa şunu iyi bilmelisin ki, biz öncelikle «Hilye»den muttasıl ve müselsel isnadlar ile nakillerde bulunduk.

İkinci olarak: Bu menkıbeleri anlatanlar, itimada şayan olmayan kimseler değillerdir. Veya yine bunlar bir şeyi kendilerinden nakil hususunda hüccet kabul edilmeyen kimseler değildirler. Aksine bunlar Müslümanların imamları ve halkın temel direkleridir. Çünkü önemli hususlarda mutlaka bunların sözlerine başvurulur. Bunların vermiş oldukları haberler kesin haberler olarak alınır, kabul edilir.

Bu zatlar Ebu Nuaym, İbni Kesir, Sem'anî, İbni Haceri Mekkî, İbni Haceri Askalanî, Süyûtî, Aliyyülkarî, Şemsu'l Eimme el Kerderî, Nevevî, Abdulvahhab Şa'ranî, Şeyhu'l İslâm Zehebî ve bunlar değerinde zatlardır.

Acaba bu zatlar eserlerine yalan olarak sanılan şleyleri mi alıp uydurdular veya yalancıların uydurageldikleri şeylerin nakline mi itimad ettiler? Hayır, Vallahi asla böyle bir durum vaki değildir. Bunlar her bakımdan ihatalı olan ve de ihtiyatı elden bırakmıyan imamlardır. Yazdıkları şeylerde münakaşa edilmemişlerdir. Eğer bunlarda bir şüphen ve de kuşkun var ise hemen tabakata başvur. O zaman bu sika zatların doğru ve güvenilirlikleri ortaya çıkacaktır.

Şayet bu gibi şüphelere itibar edilirse, bu takdirde tarih kitaplaarı ile Rical isimlerine dair kitapların güvenilirlikleri ortadan kalkar. Çünkü bunlar çoğu zaman, alimlerin hal tercemeleriyle ilgili yazdıkları vakit, müselsel olmayan senedle yazarlar. Belki de ihtisar ederek yani kısaltarak irsal yoluyla yazarlar. Eğer her hangi bir şüpheci buna kuşku ile bakarsa kesinlikle bilinmelidir ki, o, mutaassıptır ve muhatap olmaya da değmez. Bu itibarla böyle biriyle münakaşaya, zecr ve itaba girmek de doğru değildir.

Sual : Bu zatlarda anlatılan bazı aşırı şekildeki ibadetlerin vukuunu akıl alamaz. Mesela insan bir gün ve gecede nasıl sekiz hatim indirebilir? Bir gecede nasıl bin rekat namaz kılabilir vb. sorular...?

Cevap : Bu gibi şeylerin yapılabilir olması her ne kadar avam için yani sıradan insanlar için pek güç görünse bile ancak *EHLULLAH* dediğimiz

kimseler için bu pek de zor ve ağır bir şey değildir. Çünkü Ehlullah dediğimiz Allah'ın bu has kulları, Rableri tarafından özel bir melekeye ve ihsana mazhar bulunuyorlar. Onlar bu özel güç ve kuvvetle yukarıda sayılan o meziyyetleri ve sıfatları elde edebiliyorlar, onlara ulaşabiliyorlar.

Şayet bunları inkar eden olursa, bu kimseler bu takdirde kerametlerin ve harikulade durumların meydana gelmesini de inkar ederler demektir. Yani bunlar bu şeyleri de kabul etmezler.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Bu bölümde, önceki bölümlerde bize aşırı gibi gözüken hususların aslında bid'at olmadıklarını inceleyeceğiz. Bunu bir kaç bakımdan ele alıyoruz.

Birincisi: Kendilerinden her hangi bir inkar ve tepki bulunmaksızın gerek sahabî olsun, gerek tabiin ve gerekse tabiîler tabiini olsun ve diğerleri olsun görüldüğü gibi pek aşırı diyebileceğimiz şekilde nafile ibadetlerde bulunmuşlar, hatta bu yolda sıkıntılara katlanmışlardır. İşte, onlarda görülen bu davranışlar bid'at değildir. Birinci duruma göre yani bu zevatın çok ibadet ettikleri hususu kesin olarak bilindiğine göre ki bu, ikinci bölümde anlatılmıştır, orada gerçekliği görülmüştür. İkinci büyük mukaddimeye gelince ki o, bu tarz ibadetlerin bid'at olmadığı hususudur, bu da birinci bölümde delilleriyle isbat olundu.

İkincisi: İkinci bölümde anlatıldığı üzere işlenen bu nafile ibadetlerin kimisi Hz. Ömer ve Hz. Osman (rd. huma) gibi bazı halifeler tarafından da işlenmiştir. Hiç şüphesiz onların her işlediği şey ise sünnettir. Çünkü sünnet denilince sadece Hz. Peygamber (as)'in işlediği demek değildir. Aksine sünnet dendiği zaman, hem Hz. Peygamber (as)'in fiil, kavil ve takrirlerini hem de kendilerinden sonra ashabının gerek hepsinin veya

bazısının yaptıklarını, söylediklerini ve tasviplerini kapsar. Bu zatların dinde uygun gördükleri ve şeriat olarak kabul ettikleri, hoş gördükleri ve fakat bizzat kendilerinin yapmadığı şeylerde bu sünnet kapsamı içerisinde yer alır.

Nitekim «Tahriru'l Usûl, 2/148» de İbnu Humam[112], Aynî ise, «el Binaye Şerhu'l Hidaye, 1/871», Abdulaziz Buharî «el Keşf, 2/309» da[113] ve fakihlerle usulcülerden başkaları da bunu tasrih etmişlerdir. Nitekim ben de «Tuhfetu'l Ahyar, s. 182» de açıkça ortaya koydum.. Şimdi bu anlatılanların ve yapılanların sünnet olduğu ortaya çıkıp tahakkuk edince, bunun bid'at olmadığı gerçeği de kesinleşmiş olur. Zira sünnet ile bid'at arasında asla benzerlik olmaz, biri diğerine zıddır.

Üçüncüsü: Bu gibi fiillerin müctehid imamlar tarafından işlenmiş olması, büyük fakihler tarafından yapılması şayet bid'at ve delalet ise, o zaman bu zatların özellikle bid'atcı ve dalalet erbabından bulunması gerekir. Halbuki bu gibi

112) İbnu Humam, Allame Kemalüddîn Muhammed b. Abdulvahid es Sivasî es-Sikenderî, Hidaye şerhi «Fethu'l Kadîr»in müellifidir. Daha başka eserleri de vardır. h. 790 yılında doğmuştur. Hidaye Kar'i Sirac'dan okumuş, akranı arasında ilimlerde kendilerini geçmiştir. Kendisi Cedelî olan ve Hanefi mezhebine mensup bir zattır. h. 861 yılında vefat etmiştir. (M. rh).

113) Allame Abdulaziz b. Ahmed b. Muhammed Buharî, hanefîdir. «el-Keşf, Şerhu Usûl'i Pezdevî, et-Tahkîk, Şerhu Müntahabi'l Hüsama» ve benzeri eserleri vardır. Amcası Fahruddîn Muhammed b. Muhammed b. İlyas el-Maymurğî -ki, Şemsu'l Eimme Kerderî'nin talebesidir- den okumuştur. H. 730 yılında vefat etmiştir. (Bilgi için bkz. A'lamul Ahyar ve Keşfu'z Zunûn). (M. rh).

davranışların müslümanlardan, yani âlimlerden sudur edeceğini kabul etmemişlerdir. Bunun batıl olduğunu icma ile ortaya koymuşlardır. Bu değerli imam ve fakihlere böyle bir sıfatın isnadının değeri yoktur.

Dördüncüsü : Dini yönden vera ve takvalarıyla tanınan ve müslümanlarca güvenilir bulunan tarihçiler, dinde bid'atten de sakınan kimselerdir. İşte bu vasıftaki tarihçiler bile tasniflerinde alimlerin hal tercemelerini dile getirmişler, bunların ibadet hususundaki dikkat ve titizliklerini eserlerinde göstermişlerdir. Hatta bu tarihçiler, ve biyoğrafi yazanlar, bu alimlerin bu yönlerini kendilerinin övünülecek yönleri olduğunu itiraf ederek eserlerine almışlardır. Büyük zatların bize göre aşırı gibi gözüken bu fiil ve davranışları aslında bid'at olmadığı, bu değerli alimlerin eserlerine bunları alması yeter delildir. Çünkü bid'at olan bir şeyin alimler tarafından övgüyle ve medihle ele alınması onları yakışır bir davranış değildir.

İşte Şeyhu'l İslâm Ebu Abdullah Zehebî. Bu zat tasavvufta kemal derecesine ulaşmış bulunanlara ve Eş'arîlerin önde gelenlerine karşı hayli aşırı gitmiştir. İlk bakışta Şeriata muhalif gibi gözüken ve bunlardan sudur eden en ufak bir şeyden dolayı eserlerinde bunları bir hayli diline dolamıştır. Bundan dolayı «Tabakatu'ş Şafiiyye, 1/190» de Tacuddin Sübkî[113 a], şöyle yazıyor: «İş-

---

113 a) Kadiyu'l Kudât Tacuddîn Ebunnasr Abdulvahhab b. Kadiyul kudât Takiyyuddîn Ali es Sübkî, Şafiîdir. 729 da Mı-

te üstadımız Zehebî... Onun ilim ve diyanet yönü, bilinen bir gerçektir. Fakat o, bazan ehli sünnete ifrat derecesinde bir şeyler söylemiştir. Bu itibarla bu konuda ona itibar etmek caiz değildir. Halbuki o, bizim hocamız ve muallimimizdir. Ancak Hak olan husus şudur ki, hakka tabi olunmaktır. Yani haktan ayrılmamaktır. Hatta öyle bir noktaya taassubu ulaşmıştır ki, kendisinden utanılacak dereceye gelinmiştir. Ben kendi adıma onun için korkuyorum. Çünkü kıyamet gününde onun davacılarının çoğunluğu islâm alimleriyle Şeriatı Nebeviyeyi yüklenen kimselerdir. Hem de bunların başında da Eş'ariler bulunmaktadıar. Ki o, bir eş'arinin eline düşerse onun ele avuca gelecek bir tarafını bırakmazlar. Ben öyle sanıyorum ve itikad ediyorum ki, o Eş'arîler kıyamet gününde onun düşmanları ve hasımlarıdır. Allah (cc)'tan dileğim odur ki, onun cezasını hafifletsin ve onları onun için şefaatçı kılsın.»

Abdulvahhab Şa'ranî, «el Yevakît ve'l Cevahir fî Zikri Akaidi'l Ekabir». 1/9» da şunları yazıyor: «Muhyiddin Arabi'nin el Füsûs kitabındaki: «Onun yaptığı her şey, ancak Hz. Peygamber (As)'in huzurunda izin aldıktan sonra vukubulmuştur» ifadesi hakkında Hafız Ebu Abdullah Zehebî'ye sorulmuş, şu cevabı vermiştir: «Bu Şeyh gibilerinin yalan söyleyeceğine inanmıyorum». Bilindiği gibi Zehebî, Şeyh Muhiddin ile Sofiye taifesine

---

sırda doğmuştur. Babasından ilim tahsilini görmüştür. Öyleki nefis kitaplar telif ve tasnif edecek duruma gelinceye kadar devam etmiştir. H. 771 yılısda vefat etmiştir. (bkz. Hüsnu'l Muhadara ilgili md.) (M.rh).

karşı en şiddetli olan kimsedir. Gerçekten bu konuda en katı davrananlardan birisi Zehebi'nin kendisi diğeri de İbni Teymiye (rh. hima)'dır.

İmam Süyûtî, Kam'u'l Muarid fî Nusrati İbni'l Farid» adlı kitabında şunları yazıyor: «Şayet Zehebinin böyle ileri geri konuşması seni yanıltıyorsa, buna şaşmamak gerek. Çünkü o bundan daha büyükleri olan İmam Fahruddin b. Hatîb, hatta bundan da büyük olan ve «Kûtu'l Kulûb» sahibi Ebû Talib Mekki hakkında ve hatta bunlardan daha büyük bir zat olan Şeyh Ebu'l Hasan el Eş'arî hakkında da ileri geri konuşmuştur. Halbuki Hasan Eş'arî ki, ünü her tarafa ulaşmıştır. Kitapları bunun açık örneğidir. Bu eserleri «el Mîzan, et Tarîh, Siyeru'n Nübelâ» gibi eserleerdir. Dilersen onun sözlerini bunun sözleriyle karşılaştır. Vallahi yeminle söylüyorum, onun bu zatlar hakkındaki sözleri geçersizdir. Biz sadece burada onların hakkını veriyoruz. Başka şey değil.»

İşin aslında bütün bu aşırı gibi gözüken hususlar, İmam Zehebî'nin aşırı vera' sahibi olmasından ve din yönünden pek fazla ihtiyata önem vermesinden ötürüdür. O, bu bakımdan mazurdur ve hatta Şeriatça kesin olarak belli olan esasa göre de ecir bile kazanmıştır.[114]»

Bununla beraber İmam Zehebî merhum, her hangi bir kimseyi aşırı ibadet hususunda göstermiş olduğu gayretten ötürü kötüleme yönüne git-

---

114) Önceki satırlarda işaret ettiğimiz ifadeler burada bitiyor.

memiştir. Hatta onların bu özelliklerini, tercemei hallerini verirken övgüye layık özellikler olarak anlatmıştır. Onun bu özellikleri övgüyle bildirmesi, ona göre de bunların bid'at olmadığının bir delilidir. Bu husus ne kendisinden öncekiler nezdinde ne de kendi zamanındakiler yanında tenkid konusu olmamıştır.

Beşincisi: Hz. Peygamber (As)'dan sabit olan her şey bid'at değildir. Ki, bu, gayet açıktır ve esas büyük dayanak da budur. Buna istinaden *taabbudde* fazla gayret göstermek hususu Hz. Peygamber (as)'dan da sabit olan bir husustur. İmam Buhari'nin Hz. Aişe (r. ha) dan tahriç ettikleri hadise göre Hz. Aişe validemiz şöyle buyurmuşlardır: «Hz. Peygamber kalkar, ayakları şişinceye kadar namaz kılarlardı. Ona bu husus sorulurdu da? Şöyle cevap verirdi: «Ben şükreden bir kul olmayayım mı?»[115].

Tirmizî de, sahih dediği ve Hz. Muğîre (r)'den tahriç ettikleri hadiste Muğîre demiştir ki: «Hz. Rasulullah ayakları şişinceye kadar namaz kılarlardı. Ona dendi ki: «Senin geçmiş ve gelecek bütün günahların bağışlandığı halde sende mi bu kadar külfete katlanıyorsun?» Buyurdular ki: «Ben şükreden bir kul olmayayım mı?»[116].

---

115) Buharî, Teheccüd, 6. Tefsir, Süre, 48. B. 2. Rikak, 20. Müslim, Münafikûn, B. 18. H. 79-80-81 (2819-2820), İbnu Mace, İkâmet, B. 200. H. 1419-1420, Nasâî, Kıyamulleyl, B. 17. H. 1639 1645, Tirmizî, Salât: 187. Ahmed, Hanbel, Müsned, 4/251-255.

116) Bkz. önceki kaynaklar.

İbni Maceh ve Nesaî'nin yine Muğîre'den tahriçlerine göre demiştir ki: «Rasulullah (as), ayakları şişinceye kadar namaz kılardı. Kendisine: «Ey Allah'ın Rasulü, Allah, senin geçmiş ve gelecek bütün günahlarını bağışlamıştır» dendi. Rasulullah: «Ben Allah'ın şükreden bir kulu olmayayım mı» buyurdular.»[117].

Nesaî'nin Ebu Hureyre (r)'den tahriç ettikleri hadise göre diyorki: «Hz, Peygamber (as) ayakları yarılıncaya kadar namaz kılarlardı»[118]. kastalanî ise «el Mevahibu'l Ledünniyye, '7/457» de şöyle yazıyor: «İbni Battal demiştir ki, bu hadise göre insan, bedenine zarar verse de kendisi için pek ağır gelebilecek ibadetleri yapacağına cevaz vardır. Çünkü Hz. Peygamber (as) kendisi için olmuş ve olacak olanı bildiği halde bunu yaptığına göre, böyle bir bilgisi olmayanların yapması nasıl olmasın? Kaldı ki o, cehennemlik olup olmadığı hakkında da bir güvenceye sahip değildir. Yani cehennemden kurtulduğuna dair elinde birşeyi bulunamamaktadır. Hafız İbni Hacer'in de söylediği gibi işi bıkkınlık verecek hale getirmedikçe devamında mahzur yoktur. Çünkü Hz. Peygamber (as), bedenine zarar verse de Rabbine ibadet etmekten asla usanmazdı, bu hususta her zaman en üstün güce sahip bulunuyordu.

Nitekim sahih bir hadiste şu ifadeleri görüyoruz: «Gözümün nuru namazdır.»[119] Fakat başka-

117) Bkz. önceki kaynaklar.
118) Bkz. önceki kaynaklar.

larına gelince şayet bunların ibadetten bıkkınlık duyması gibi bir hal ile karşı karşıya bulunmaları söz konusu ise, bu takdirde böyle kimselerin nefislerini bu şekilde zorlamamaları gerekir.

Sual: Şayet, Hz. Peygamber (as) Efendimizin bir gecesini tamamen ihya ederek veya bir rekatta Kur'an okuyarak veya onbir rekattan fazla kılmış diye bir şey sabit değildir. Nitekim Ebu Davud'da bu manada Sa'd b. Hişam'dan ve bunun da Hz. Aişe'den tahriçlerine göre Hz. Aişe (r. ha) demiştir ki: «Hz. Peygamber (as) bir gecesini sabaha kadar kıyamla tamamlıyarak geçirmedi. Bir gecede asla Kur'an'ı okumadı. Ramazan ayı dışında başından sonuna kadar bir ayın tamamını da oruçlu geçirmedi. Fakat (as) Efendimiz bir namaz kıldıklarında ona devam ederlerdi.»[120].

Bu hadisin Darimi'nin «Sünen»indeki lafzı ise şöyledir: «Hz. Peygamber (as), bir ahlak edindiği zaman, onu devamlı yapmayı çok severdi. Allah'ın Nebisi Sabaha kadar kaim olmadı, bir gecede Kur'an'ın tamamını okumadı. Ramazan ayı dışında bir ayı tamamen oruçlu geçirmedi»[121]

(119) Buharî, Mevakît, 41. Menakıb, 25. Edeb, 88, Ahmed. B. Hanbel: 3/128-199-285, 1/197-198. Nasâî, Nisa, B. 1. H. 3928-3929-3930.

(120) Nasâî, Sıyaf, B. 70. H. 2340 2366. B. 76. H. 2381 2386. B. 35. H. 2179 2185. Ebu Davud, Tatavvu' (Salatulleyl) 26. H. 1342.

121) Buharî, savm, 52, 53, Ebu Davud, Tatavvu' (Salatulleyl 26. H. 1342. Ahmed b. Hanbeli 1/227-241-271,301-321

Müslim'in lafzı da şöyledir: «Hz. Aişe (r. ha), Sa'd'a hitaben «ey oğlum» Allah'ın Nebisi bir namaz kıldığı zaman, ona devam etmeyi severdi (isterdi). Şayet uykusu baskın gelirse veya gece kıyamından ötürü bir ağrı hasıl olursa, gündüz on iki rekat namaz kılarlardı. Allah'ın Nebisinin bir gecede Kur'anın hepsini okuduğunu bilmiyorum. Bir gece sabaha kadar namaz kıldığını ve Ramazan dışındaki bir ayda tamamen oruç tuttuğunu da bilmiyorum, dedi»[122].

Yine Müslim'in bir rivayeti de şöyledir: «Hz. Aişe (r. ha) dedi ki: «Onu (Hz. Peygamberi) sabaha kadar namaz kıldığını ve ramazan dışında peşpeşe oruç tuttuğunu görmedim»[123].

İbni Mace'nin rivayetide şu merkezdedir: «Hz. Peygamber (as) in sabaha kadar Kur'anın tamamını okuduğunu bilmiyorum»[124]. Yine gerek Buharî ve gerekse başka hadis ravileri Hz. Aişe'den tahriç yapmışlardır: «Allah'ın Rasûlü (as) ne ramazanda ve ne de başka bir ayda 11 rekattan fazla namaz kılmadı.»[125].

6/54-84-95-109-128-158-171-189 199 218 228 231 233 - 242 - 244 - 246 250. Müslim, misafirin, H. 139-141, Sıyam, 174-178. Hadisler. Yine H: 181-184-185-187-194-197-198. Nesar, sıyam, B. 35-70. Kıyamulleyl. B. 2-17-36-44-53. İbni Mace, Sıyam, 30. İkame, B. 123. 181. Darimî, Salât: 148-165, Savın, 36. Muratta, Salatulleyl, H. 4. 8. 9. Tirmizî, Salât. B. 208-209. Vitir, 6. Buharî, vitir, 1, Tehevvûd, 3-16. Teravih-1-Tefsir, süre 3, B. 17. Ahmed b. Hanbel: 6/36-39-73.

122) Bkz. Önceki kaynaklar.
123) Bkz. Önceki kaynaklar.
124) Bkz. Önceki kaynaklar.
125) Bkz. Önceki kaynaklar.

Bütün bu gösterdiğimiz deliller, bir gecede on bir rekattan fazla namaz kılmanın, gecenin tamamını kıyamla geçirmenin ve bir gün ve gecede Kur'an'ı hatmetmenin bid'at olduğunu gösterir. Buna ne dersiniz?

Cevap Birincisi: Önce şunu söyleyeyim. Nebi (as)'den gecelerini ihya ettiği sabittir. Bu, onun ibadet etmek için bütün gecesini uykusuz geçirmesi durumudur. Nitekim Müslim ve Ebu Davud ve başkaları Hz. Aişe'den tahriçte bulunmuşlardır. Hz. Aişe (r. ha) diyor ki: «Ramazan ayının son on günü girdiği zaman Hz. Peygamber (as) gecelerini ihya ederdi. Ailesini uyandırırdı ve kadınlardan elini eteğini çekerdi.»[126]. İmam Nevevî (8/71) de şunları yazıyor: «Gecesini namaz kılarak ve daha başka ameller işleyerek uykusuz olarak tamamını geçirirdi.» İbnu'l Esîr el Cezerî[127]

126) Buhasî, Leyletulkadr, 5. Ahmed b. Hanbel: 1/132-6/67-68-146. Müslim, İtikaf, H. 7. Ebu Davûd, Ramazan, B. 1. Nesaî, Kıyamulleyl B. 17. İbni Mace, Sıyam, B. 57

127) Ebu's Saadât Mübarek b. Ebu Kerem Muhammed el Cezerî. İbnu Amr'ın Ceziresine nisbetle bu isimle anılmaktadır. Burası Mavsil kasabalarındandır. Eserleri: en Nihaye fî Garibi'l Hadîs, Camiu'l Usûl fî Ahadîsir Rasûl, Şerhu Müsnedi's Şafii vb. gibi. İlimce alimlerin en şöhretlisi ve kudretlisidir. h. 606 da vefa etmiştir. Ayrıca İbnu'l Esir Cezerî diye tanınan bir kardeşi de vardır. Bu zat Ebul Feth Nasrullah b. Ebul Keremdir. «el Müsülü's Sair fî Edebi'l Katibi ve'ş Şair» vb. divanların sahibidir. Bu alanda mahirdir. 637 h. de vefat etmiştir. Bir başka kardeşleri de yine İbnu Esir el Cezerî diye bilinir. Bu da İzzuddîn Ebul Hasan Ali b. Ebul Kerem'dir. Eserleri: el Kâmil fi't Tarih, Üsdü'l Ğabe fî Ahbari's Sahabe vb. gibi. h. 630 da vefat etmiştir. Nitekim İbnu Hallikan da Vefeyatu'l A'yan da böyle yazıyor. (M. rh.)

de «Nihayetü Garibi'l Hadîs, 1/276» da şöyle yazıyor: «Geceyi ihya demek; geceleyin ibadet etmek ve uykuyu terketmek suretiyle bütün geceyi uyanık geçirmektir.»

Abd b. Humeyd ve İbnu Ebi'd Dünya «Kitabü't Tefekkür» de, İbnu Hibban «Sahihinde», İbnu Merduye ve el Isbahânî «et Terğîb ve't Terhîb»-te ve İbnu Asakir, Ata'dan tahriç etmişlerdir. Ata (r) diyor ki, Hz. Aişe'ye: «Rasûlullah (as) ta gördüğün en hayret verici şey nedir, bana bildir.» dedim. O da: «Onun hangi şeyi benim acaibime gitmiş olmasın ki... O (as) gece gelir, benimle birlikte yatağa girer, sonra derdi ki: «Bana izin ver (beni bırak) Rabbime ibadet edeyim. Kalkar, abdest alır, sonra namaz kılar ve ağlar hatta göz yaşları göksünün üzerine akar, sonra rükûa varır tekrar ağlar, sonra secdeye varır ve ağlar, sonra başını kaldırır ve ağlardı. Böylece ta sabaha kadar Hz. Bilal gelip ona namazın vakti geldiğini bildirinceye kadar devam ederdi. Dedim ki «Ey Allah'ın rasûlü seni ağlatan şey nedir? Allah (cc) senin geçmiş ve gelecek bütün günahlarını bağışlamıştır» Buyurdular ki: «Ben şükreden bir kul olmayayım mı? Ve niçin yapmayacakmışım ki, Allah (cc) benim üzerime bu gece şunu nazil etmiştir: «Gerçekten, göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde, sağduyulu, akıl sahipleri için, Allah'ın Varlığını, kudret ve azametini gösterir kesin deliller vardır.»[128].

---

128) Ali İmran Suresi, âyet: 190

Ayrıca Hz. Aişe (r) nin «Hiç bir gecesinin tamamen ihya etmedi» tarzındaki rivayetleri, Hz. Peygamber (as)'ın hemen hemen bütün vakitlerini böyle geçirmedi, ihya etmedi manasınadır. Yoksa tamamını red değildir. Yine «Hz. Peygamber (as) on bir rekattan fazla kılmadı» haberi de «Hz. Peygamber genelde böyle on bir rekat kılardı, fakat fazla kıldığı da vakidir» manasını taşır. Yoksa tamamen red değildir. Çünkü Hz. Peygamber (as)'in bundan fazla kıldığı değişik ve müteaddid rivayetlerde mevcuttur. Nitekim 15 rekat namaz kıldığı rivayet edilmiştir. İmam Nevevî de Müslim Şerhinde sayfa (6/18) de buna işaret etmiştir. Yine bazı rivayetlerde varid olduğuna göre: «Hz. Peygamber (as) ramazanda cemaatsız olarak yirmi rekat namaz kılmıştır.» Ancak bunun senedi zayıftır. Bu hususta lehte ve aleyhte vaki olan durumları «Tuhfetu'l Ahyar, s. 194» isimli eserinde açıkladım.

İkinci olarak: Hz. Peygamber (as) bütün gecelerini ihya etmemiş olduğunu, bir gecede Kur'an'ı Kerimin tamamını okumadığını ve on bir rekata bir ilave yapmadığını teslim ettikten sonra deriz ki, tıpkı bunun benzeri hadisler Hz. Peygamberin ibadette teşeddüt hususunda rivayetler varid olmuştur. İşte Hz. Peygamber (as)'in kıyamı, aykaları şişinceye dek namaz kılması... İşte sadece bu bile bu şekilde pek çok fazla ibadetlerden bid'at isminin kaldırılmasına yeterdir. Çünkü bid'at denince, o şey bizzat kendisi veya benzeri Hz. Peygamber (as) zamanında işlenmemiş olacaktır. Yoksa, ibadetin bütün şekil ve işlenişleri

mutlaka Hz. Peygamber (as)'dan sabit olmuş olması şart değildir.

Üçüncü olarak : Her ne kadar Hz. Peygamber (as), ümmetine acıyarak her zaman böyle bir zahmete ve külfete girişmemiş ise de, Hz. Peygamber (as) in, bizlere sünnetine tabi olmayı ve onların yollarına girmeyi emretmişlerdir. O halde bu nasıl bid'at olabilir. Nitekim kitabımızın baş taraflarında buna işaret etmiştik.

Altıncısı : Hz. Peygamber (as) herkese gücü nisbetinde ibadet etme konusuna cevaz vermişlerdir. Hz. Aişe (r)'den Ebu Davud'un tahriçlerine göre Hz. Aişe demiştir ki: «Resulullah (as) buyurdular ki: «Amelden gücünüzün yettiğini işleyin. Siz usanmadıkça Allah ta usanmaz[129]. Allah'ın nezdinde amelin en sevimlisi az da olsa

---

129) Hadis manası : «Allah (cc), sizden fazlını ve ihsanını kesmez, ta'ki siz ibadetten alıştığınızı kesmedikçe. Şüphesiz pek aşırı ibadet veya derine gitmek onu sonunda bırakmaya götürebilir. Allah'ın fiiline bıkkınlık ve usanç dendi, bu müşakele ve mukabele yoluyladır, yani bir benzetmedir. Nitekim : «Kim sizin üzerinize saldırırsa siz de aynen ona saldırın» gibi. (bkz. Bakara, 194). Buhari, İman, 32. Teheccüd, 18, Savm, 52, Libas : 43. Müslim Misafirin H. 215-221, Sıyam, H. 127. Ebû Davud, Tatavvu', B. 27. Nesaî, Kıble, B. 13. Kıyamulleyl, B. 17, İmam, B. 29. İbni Mace, Zühd, B. 28. Muvatta, Salatulleyley. (H. 4. Ahmed, b. Hanbel : 6/40 - 51 - 61 - 84 - 122 - 189 - 199.

devamlı olanıdır. Hz. Peygamber bir amel işlediğinde onu devamlı işlerdi[130]».

İmam Buhari de yine Hz. Aişe (r. ha)'den merfu olarak tahriç etmiştir: «Size, amellerden gücünüz nisbetinde yapmanızı emrederim. Siz bıkmadıkça Allah (cc) bıkmaz.[131]»

Ebu Nuaym da, «Hilye, 9/20» de Abdurrahman b. Mehdi'nin tercemesini verirken yine Hz. Aişe'den merfu olarak şöyle rivayet ediyor: «Sizden herhangi biriniz, amelden gücü yettiğini yüklensin. Çünkü gerçekten, siz usanmadıkça Allah usanmaz. Orta yolu tutun, doğru olun.[132]». Bu konuda varid olan haberler meşhurdur. Allah'ın izniyle dördüncü bölümde bununla ilgili bazı haberler yer alacaktır.

Herkesin gücü nisbetinde ibadet etmesi ve işi usanç ve bıkkınlığa vardırmaması hususu aydınlığa kavuşunca, deriz ki; insanların güçleri aslında birbirinden farklıdır. Nitekim nice insanlar vardır ki, birinin yaptığı işe diğerinin gücü yetmez, yine niceleri de vardır ki, bir şeyden usanır, fakat bir başkası ondan usanmaz ve bıkkınlık gelmez. Nice insanlar vardır ki, pek hızlı okuduğu halde, başka konularda okumadaki hızlılığı görülmez. Veya bir başkası o hızda okuyamaz.

Nitekim; Seyyid Ebu Bekr b. Ahmed b. Ebu Bekr-ki 1053 yılında vefat etmiştir - On günde İh-

---

(130-131-132) Bkz. önceki kaynaklar.

Hilyedeki rivâyet şöyledir: «Sizden her hangi biriniz gücü yetmediği bir şeyi yüklenmesin. Çünkü......

yayı okuyup bitirmiştir. Hatta çoğu vakit pek kalın bir cildi bir günde mütalaa ederek bitirmiştir.

«el Kamus, Sifru's Saade» sahibi Mecduddin Şirazî, Sahihi Müslim'i üç günde okumuştur. Kastallanî, Buhari'yi beş oturumu biraz geçkin bir zaman zarfında okumuştur. Hafız Ebu Bekir Hatip ise Sahihi Buhariyi üç mecliste (oturumda) okumuştur.

Hafız İbni Hacer de «Sünen'i İbni Mace»yi dört oturumda okumuştur. Yine Sahihi Müslimi ve Nesaî'nin «Kitabu'l Kebir»ini on oturumda okuyup bitirmiştir. Her oturum yaklaşık dört saat sürmüştür. Tabaranî'nin Mucem'i Sağîrini öğle ile ikindi arasında tek oturumda okumuştur. Nitekim Muhammed b. Fadl Muhibbî «Hulasatu'l Eser Fi A'yani'l Hadî Aşar, 172 ve 173» te böyle bildirmiştir.

Muhibbi bu ifadelerden sonra şunları ilave ediyor; Hatib'in tarihinde bildirildiğine göre İsmail b. Ahmed Nisabûrî Buhari'yi üç oturumda okuyup bitirmiştir. Akşamdan başlayıp fecir (sabah) vaktinde okumayı kesmiş, sonra kuşluk vakti başlayıp akşama kadar devam etmiş, üçüncü oturumu da yine akşamdan sabaha kadar sürmüştür. Yine hikaye edildiğine göre Hafız Mağrib Abdûsî Buhariyi yani yağmur duası günlerinde bir günde okumuştur.

Abdulvahhab Şa'ranî, «el Yevakît ve'l Cevahîr»de kendisinden bahisle on büyük cilt olan Fütühatı her gün iki defa okuduğunu, mütalaa ettiğini bildirmiştir.[133].

Yafiî'nin hikaye ettiğine göre bazı abidler, Kur'an'ı Kerim'i hatibin cuma günü hutbeyi okuması süresi kadar bir zaman içerisinde okuyup hatm ederleredi. İşte bu ve benzeri hususlar, Rical'in ahvalini bildiren kitapları mütalaa eden (biyoğrafi kitaplarını inceleyen) kişilerin gözünden kaçamıyacak olan hususlardır ki, insanların bir çokları buna güç yetiremezler.[133].

Bu anlatılanların esası, Allah (cc), insan nefsini çeşitli şeylerden zevk ve haz duyar şekilde yaratmıştır. Bu nefislerden melekiyyet haline gelmiş bulunan nefisler vardır ki bir an olsun Allah'a ibadetten ayrı duramazlar. Nasıl ve hangi şey olursa olsun şayet nefis bir şeye karşı haz ve lezzet duyarsa, o şeyi aşırı bir şekilde yapsa da kendisine bıkkınlık ve usanç gelmez. Fakat böyle bir hazdan yoksun olan ise hemen bıkar.

---

133) bkz. «el Yevakit ve'l Cevahir» s. 2/180. Ancak buradaki ifade günde iki buçuk defa...

134) «A'lamu'l Ahyar»da Kefevî'nin anlattığına göre, «el Fetava et Tarsûsiyye» sahibi Kadiyul Kudât Nureddin Ali b. Ahmed Tarsûsi'nin biyoğrafisinden bahsederken, İbrahim b. Ali'nin Kur'an'ı çok az bir zaman zarfında okuyup hatmettiğini belirtmiştir. Öyleki bir çok önde gelen zevatın huzurlarıyla Teravih namazını onlara üç saat kırk dakika içerisinde hatim ile kıldırmıştır. Bunu Abdulkadir Kuraşî anlatmıştır. (M. rh).

Her iki asılda (Nureddin Tarsusi) olarak gelmiştir. Doğrusu İmaduddun tarsusi'dir. Müellfin «el Fevaidu'l Behiyye, 117» sayfasında böyle geçiyor.

İşte Ümmeti Muhammediyye'nin alimleri ki çoğu tanınmış tasniflerin sahibi bulunmaktadır. İmam Zehebî, İbnu Hacer, Süyûtî ve benzerleri bir an olsun, büyük zevatların ömürleri ve hayatlarıyla ilgili bir anlarını zayi etmeyip kaydetmişlerdir. Bütün zamanlarını mütalaaya ve tasnife ayırmışlardır. Bundan da hiç bir zaman kendilerine asla bir bıkkınlık ve usanç gelmemiştir. Yafiî'nin anlattığına göre kendisi bazı geceleri kitapların mütalaası için sabahlara kadar uyumaz, fakat bundan asla bir bıkkınlık duymazdı.

Nitekim bu aciz kul da (kitabın müellifi Abdulhay Leknevî), kitapların mütalaası ve tasnifinden zevk duyar hale gelmiştir. Saatlerce çok kalın ciltli bir kaç eseri mütalaa ederim, bazı geceleri de akşamdan oturur gece yarılarına kadar hem de hiç ara vermeksizin —Sadece yatsı namazı için verdiğim ara dışında— kitap tasnifiyle meşgul olurum da bana hiç bir bıkkınlığın geldiğini hissetmedim. Bunu bana bahşeden Allah'ıma hamd olsun.

Kısaca deriz ki, insanların mizacları ve yaratılışları güç yetirme noktasından farklıdır. Bu itibarla kim kendisine her hangi bir usanç ve bıkkınlık gelmeden fazla ibadet etmeye, okumaya, geceleri kaim olmaya ve benzeri durumlara güç yetirirse bunu yapması kendisi için caizdir. Önceki konularda zikri geçen hadisler bu konuda bizim için delildir. Fakat kim de bu hususta bir bıkkınlık ve yorgunluk duyarsa onunda bunu bırakması yani ısrar etmemesi gerekir. Ancak bir

kimsenin kalkıp da Hz. Peygamber (as)'in işlemiş olduğu şeye bir ilave yapmak, ziyadede bulunmak caiz değildir derse bu fahiş bir hata olur.

Sual: Hz. Peygamber (as) Efendimiz insanların en efdali ve onun nefsi de (ruhu da) nefislerin en üstünüdür. Bu itibarla başkasının yapamıyacağını kendisi yapabilir. Nitekim Hz. Aişe validemiz (r. ha) şöyle demişlerdir: «Allah Rasûlünün yapabildiğini hanginiz yapabilir?»[134]. Bununla beraber o (as) Efendimiz, bu zatların yaptıkları bir çalışma gibi bir gayrete girmemiştir. Bu da onun nezdinde bu gibi şeylerin hoş görülmediğinin delili olamaz mı derseniz?

Cevap: Evet, Rasûlullah'ın (as) başka insanların yapamadığını yapabilir olduğu bir gerçektir. Fakat o, bir çok ibadetleri, ümmetine duymuş olduğu şefkat ve merhamet sebebiyle terketmiştir. Böylece ümmetine ve tabilerine zorluk olsun istemiyordu. Hatta Hz. Aişe validemiz (r. ha)'nın kavli bunu teyid etmekte ve buna delalet etmektedir: «Hz. Peygamber, yapmayı sevdiği ve istediği bir ameli, insanlar da (müslümanlar da) yapar ve sonra onlara farz olur endişesiyle terkederdi,[136].

Hatta Allah Rasulü bir kaç gece teravih namazını cemaatle birlikte kıldıkları halde, onlara

135) bkz. Ebu Davud, 2/48. Buhar), Rikak, 17. Müslim, Müsafirin H.217.

136) Buhar), Teheccüd, 5. Müslim, Misafirîn, H. 77. Ebu Davud, Tatavvu' B. 12. Muvatta' Sefer, H. 29. Ahmed. B. Hanbel, 6/34 - 168 - 170 - 178 - 223.

farz kılınır endişesiyle teravih namazını cemaatla kılmayı terketmiştir. Nitekim Hz. Aişe validemizden rivayet edildiğine göre diyor ki: «Rasulullah (as) bevletti. Hz. Ömer (r), arkasında bir ibrik su ile durup bekledi. Bunun üzerine Rasulullah: «Bu nedir ya Ömer-» dedi. Hz. Ömer de: «Bu, abdest almanız için sudur» cevabını verdi. Rasulullah (as) buyurdular ki: «Ben ayak yoluna gittiğim her vakit abdest almayı emretmedim. Eğer bunu yapmış olsaydım bu, mutlaka sünnet olurdu»[137]. Nitekim bunun benzeri hadisler çoktur.

137) Buharî, Teheccüd, 5. Ebu Davud Ramazan 1, Taharet, 22, Nesaî, Kıyamulleyl, B. 4. İbni Mace, Taharet, B. 7. B. 84. Ahmed. B. Hanbel: 6/95.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Bu bölümde aşırı gibi gözüken bu tür ibadet etme gayretleri konusundaki şüpheleri ortadan kaldırmaya çalışacağız. Bir de çeşitli şartlarla alimlerin bu tür aşırı gözüken ibadetlere cevaz verdiklerine dair ibareleri, görüşleri göstereceğiz.

Şurası iyice bilinmelidir ki, İbadette aşırı gitmenin yasaklığına dair bazı haberler varid olmuştur. Böyle haberlerden bazıları, kesin olarak bu tür ibadet etmenin yasaklandığını sandılar. Halbuki bunlar yasak konusu olanla olmayanı düşünemediler. Biz bunları leh ve aleyhteki görüşlerle birlikte ele alacağız.

1 — Bunların başında Havlâ el Esediye hadisi gelmektedir. Bu hadisi Müslim, Hz. Aişe'den tahriç etmiştir. Bu rivayete göre; Havla binti Tuveyt b. Habib b. Esed b. Abduluzzâ kendisine uğramış ve yanında da Rasulullah (as) bulunmaktadır. (Hz. Aişe) Dedim ki: «Bu, Havlâ binti Tuveyt'tir. İddia ettiklerine göre o geceleri uyumuyor.» Bunun üzerine Rasulullah (as) şöyle buyurdular: «Geceleri uyumuyor mu?! Gücünüzün erdiği kadar ameledin. Vallahi siz bıkıp usanmadıkça Allah usanmaz.» [138].

---

138) bkz. Müslim Misafirîn, H. 220. Ahmed. B. Hanbel 6/247 40 51 61 84. 2/163 199. Müslim, Misafirîn, H. 215 221. Buharî, İmam, B. 32, Teheccüd, B. 18, Savm.

Yine Hz. Aişe'ye ait bir rivayete göre: «Rasulullah (as) yanıma geldi. Yanımda da bir kadın bulunuyordu. «Bu kadın kimdir?» diye sordu. Ben de «Bu, uyumayıp namaz kılan kadındır» dedim. Buyurdular ki: «Amelden, gücünüzün yettiğini işleyin. Vallahi Sizler usanmadıkça Allah (cc) usanmaz. Allah'a en sevimli olan din, sahibinin devam edip sürekli olarak yaptığıdır»[139]. Ebu Üsame'nin hadisine göre bu kadın Esedoğullarındandır.

Yine Hz. Aişe'den, Yanımda Beni Esed'den bir kadın vardı. Bu sırada Rasulullah yanıma geldi ve: «Bu kimdir» diye sordu. Dedim ki «Falanca kadındır, geceleri uyumuyor» Onun namazıyla ilgili kendisine bilgi verildi. Hz. Peygamber (as) buyurdular ki: «Vazgeç! Amellerden gücünüzün yettiğini işlemenizi emrederim. Gerçekten sizler bıkıp usanmadıkça Allah usanmaz.»[140].

Nesaî de yine Hz. Aişe validemizden tahriç ettikleri hadise göre: «Hz. Peygamber (as), Hz. Aişe'nin yanına gelir ve yanında bir kadın vardır. Hz. Peygamber (as) Hz. Aişe'ye, yanındaki kadının kim olduğunu sorar. O da, falanca kadındır, geceleri uyumuyor ve onun namaz kıldığını Hz. Peygambere anlatıyor. Rasulullah (as) da: «Vazgeç! Size gücünüz yettiğini tavsiye ve emir buyu-

---

B. 52, Libas: B. 43, Müslim sıyam. H. 177. Ebu Davud, Tatavvu', B. 27, Nesaî, Kıble, B. 13, Kuyamulleyl, 17. İmam, 29, İbni Mace İkamet, B. 178. Zühd, 28. Muvatta' Salatulleyl, 4.

139) Bkz. önceki kaynaklar.

140) Bkz. önceki kaynaklar.

rurum. Vallahi sizler bıkmadıkça Allah (cc) bıkıp usanmaz. Ancak Allah'a din bakımından en sevimli olan şey, sahibinin devam ettiği (sürekli yaptığı) şeydir.[141]».

2 — Yine bu konuyla ilgili olarak Hz. Zeynep hadisidir. Müslim bu hadisi Enes (r)'ten tahriç etmiştir. Demiştir ki: «Rasulullah (as), mescide girdiğinde iki direk arasında gerilmiş bir ip gördü. «Bu nedir?» diye sordu. Dediler ki: «Zeynep, namaz kılıyor, kendisi üşenip yorulduğunda (düşmemek için) ona tutunuyor». Hz. Peygamber (as) da: «Onu çözün. Sizden biriniz gücü ve neşesi yerinde iken namaz kılsın, ancak yorulunca (tembelleşince) veya üşenince otursun.[142]».

Bu hadisi Şerifin Nesaî'deki lafzı da şöyledir: «Rasulullah (as) mescide girdi. İki direk arasında uzatılmış bir ip gördü. «Bu ip nedir?» diye sordu. Dediler ki: «Bu, Zeyneb'e aittir. Namaz kılıyor, yorulduğu zaman buna tutunuyor. Rasulullah (as): «Onu çözün. Sizden biriniz henüz canlılığı, neşesi yerinde iken namaz kılsın. Ancak yorulduğun da otursun.» buyurdular.[143]».

Ebu Davud'da Enes'ten rivayet ettiği hadise göre: «Rasulullah (as) mescide girdi, iki direk arasında uzatılmış bir ip bulunuyordu. «Bu ip nedir?» diye sordu. Dediler ki: «Zeynep, namaz kı-

---

141) Bkz. önceki kaynaklar.

142) Buharî, Teheccüd, 18. Müslim, Misafirin, 219. Nesaî, Kıyamulleyl, B. 17. Ebu Davud, Tatavvu' B. 18, İbni Mace, İkamet, 184. Müsned, 3/101.

143) Bkz. önceki kaynaklar.

lıyor, tembelleştiğinde veya üşendiğinde ona yapışıyor.» Hz. Peygamber: «Onu çözün. Sizden biriniz henüz canlılığı üzerinde iken namaz kılsın. Tembelleştiğinde veya üşendiğinde otursun.[144]».

«Dendi ki, Ya Rasulallah! Bu, Hamne binti Cahş'a aittir. Namaz kılıyor, yorulunca da buna dayanıyor. «Rasulullah (as) buyurdular ki: «Gücü yettiği sürece namaz kılsın, fakat yorulduğunda otursun.»[145].

Bu hadiste ravi yanılmıştır. Çünkü doğrusu, bu kadın, Hamne binti Cahş değildir. Zeyneptir. Çünkü önceki rivayetlere mutabakat ancak böyle sağlanabilir.

BİR İZAH

Müellif diyor ki, bu hadiste «Makûs namazın (Ters bir şekilde kılılnan namazın» batıl olduğuna bir delil bulunmaktadır. Çünkü gecelerini kıyam ile namaz kılarak geçiren bir kimsenin yorulması halinde gerili bulunan bir ipe bir süre asılması veya dayanması durumundan menedildiğine göre *makûs* namazından da haydi haydi menedilir. Çünkü böyle bir namaz şer'î ölçülere muhaliftir. Nitekim Muhaddis Mevlana Hasan Ali Haşim el Leknevî, Ebu Davud'un Süneni'ni okuduğu sırada kendi eliyle tashih edip ve haşiyeler yazdığı bu

---

144) Bkz. önceki kaynaklar.
145) Bkz. önceki kaynaklar.

eserin hamişlerinde bu hususa işaret etmektedir.(146).

3 — Bu konuya ait diğer bir hadis de Abdullah b. Amr b. As (rd) hadisidir. Abdullah b. Amr diyor ki: «Hz. Peygamber (As) bana şöyle söylediler: «Senin geceleri kaim olduğunu ve gündüzleri de oruç tuttuğunu haber almadım mı sanıyorsun?» Evet öyle yapıyorum, dedim. Buyurdular ki, «Eğer böyle yaparsan gözlerin içe çöker, gücün

(146) Müellifin yukarıda (Makûs namaz) ifadesinden neyi demek istediğini doğrusu anlayamadım. Bunu öğrenmek için bir çok fıkıh kitabı da karıştırdım lügat kitaplarını gözden geçirdim, fakat bulamadım. Ancak gördüğüm kadarıyla (Makûs) ifadesinin en yakın manası: «adamın, devenin iki ön ayağını bağladıktan sonra ipi ayaklarının arasından geçirip boşta kalan ucunu da arka böğürüne bağlaması demektir.» Nitekim «el Faik, en Nihaye, el Kamûs» ve benzeri diğer lüğat kitaplarında böyle geçmektedir.

Bu durumda bunu luğat manasında düşündüğümüzde «elleri arkaya iple bağlamak» olur. Veya «Namaz kılarken elleri arkaya bağlamak» manasınadır. Ancak örfî anlamda «Makûs'un manasını düşündüğümüzde, bunu şöyle düşünmek gerekir:» *Şer'an namaz kılan bir kimseden istenen mutad şeklin tam tersine ellerini arkaya bağlaması halidir.* Bu tarzda yani namazda ellerini öne koyup bağlamast gerekirken ters bir şekilde arkaya bağlaması namazın meşru sıfatına aykırı bulunmasında kimsenin bir Şüphesi kalmamaktadır. Çünkü böyle bir namaz meşru namaz kılış şekline muhaliftir.

Aynî «el Bidaye, 1/799» da, İbnu Kudame «el Muğnî, 2/8» de «MAKUS NAMAZINI» elleri arkaya bağlamak diye tefsir etmeleri bu namazın nehyedildiğini teyid etmektedir. İbnu Kudame'deki ifade şöyledir: «Saçları örgülü ve sarkık veya elleri arkaya bağlı olarak namaz kılmak mekruhtur. Müslim de «4/208» de İbni Abbas'tan rivayetle: «O (İbnu Abbas), Abdullah b. Haris'i, başının saçlarını arkaya topuz yapılmış olduğu halde

kalmaz. Nefsinin sende hakkı var, hanımının sende hakkı var. Ancak bazan oruç tut, ara sıra da tutma. Bazı geceleri kaim olarak namaz kıl ve bazan da uyu»[147]

Müslim de, ki rivayetde Abdullah diyorki: «Hz. Peygamber (as)'e «Yaşadığım müddetçe devamlı geceleri nafile ibadet edeceğim ve gündüzleri de oruçlu geçireceğim dediğim» haber verildi. Rasulullah (as): «Şunları şunları söyleyen sen misin?» diye sordu. Kendisine dedim ki: «Ya Rasûlallah, onu demiştim.» Bunun üzerine Rasulullah (as) buyurdular ki: «Sen buna güç yetiremezsin. Bazan oruç tut, fakat bazan da tutma, bazan uyu, bazı geceleri de ibadetle geçir. Her aydan üç gün oruç tut. Çünkü her bir iyiliğe on misli ecir vardır. İşte bu, ömür boyu oruç tutmak gibidir. Ben dedim ki, «ben bundan fazlasına da-

namaz kıldığını görünce kalkıp çözer. Abdullah b. Haris, namazını bitirince İbni Abbas'a döner ve: «Benim saçımdan sana ne» der. O da: «Bu şekilde namaz kılan kimse tıpkı kolları arkasına bağlı namaz kılan gibidir» diye buyururken Rasulullah (As)'tan duydum» diyor.

Zannımıza göre burada benzetilmek istenen namaz her halde «elleri arkaya bağlamak yani «ma'kûs» suretiyle kılınan namaz olsa gerek. Bu durumda Hz. Zeynep hadisinden daha çok, bu hadis buna işaret etmektedir. Fakihler, ellerini arkaya bağlayarak namaz kılanlar için eserlerinde ayrı bir bölüm açmamışlardır. Nitekim namazda ellerini böğrüne koyanlar için de bir bölüm açmamışlardır. Müellifin burada buna ayrı bir başlık açması belki de bunu ilk söyleyenine ve kaynağına nisbet etmek maksadıyladır. En iyisini bilen Yüce Allah (cc)'tır.

147) Buharî, ilgili bölümler, Teheccûd, 20. Savm, 59. Enbiya, 37. Müslim, Sıyam, H. 187 188. Nesaî, Sıyam, 78. Müsned, 2/189.

yanıklıyım.» Buyurdular ki: «O halde bir gün oruç tut, iki gün tutma» dedim ki, bundan fazlasına dayanırım. «O zaman bir gün orç tut, bir gün iftar et. İşte bu, Davud (as)'un orucudur ve o oruçların en faziletlisi de budur.» buyurdular. «Bundan fazlasına tutmaya gücüm vardır» dedim. Rasulullah (as): «Bundan daha faziletli oruç yoktur» buyurdular. Abdullah b. Amr diyor ki: «(Keşke) Rasulullah'ın söylediği üç gün orucu tutmuş olsaydım, benim için ailemden, malımdan ve çocuğumdan daha hayırlı olurdu.»[148].

Yine Müslim'in Abdullah b. Amr'dan diğer bir rivayetin de şöyle deniliyor: Abdullah b. Amr: «Devamlı oruç tutuyordum ve her ece Kur'an okuyordum.» Ya ben, Rasulullah (as)'a anlatıldım veya bana birini gönderdi de ben de kendisine gittim. Bana buyurdular ki: «Senin sürekli oruç tuttuğun, her gece Kur'an okuduğun haberini almadığımı mı sanıyorsun?» «Haber almışsınızdır Ya Rasulallah! Ancak bundan tek amacım, sadece hayırdır» dedim. Buyurdular ki: «Her ayda üç gün oruç tutman senin için yeter.» «Dedim ki, daha fazlasını da tutabilirim.» Buyurdular ki: «Hanımımının sende hakkı vardır, ziyaretçilerinin sende hakkı vardır. Cesedinin sende hakkı vardır. Allah'ın peygamberi Davud (as)'un orucunu tut. Çünkü o, insanlar içerisinde Allah'a en çok ibadet edendi. «Davud (as)'un orucu nasıldır, Ya Rasulallah?» diye sordum. Buyurdular ki: «O bir

148) «Çocuğum» ibaresi müslimde yoktur. Hadis için Bkz. önceki kaynaklar.

gün oruç tutar, bir gün de tutmazdı.» Yine buyurdular ki: «Her ayda bir Kur'anı hatmet.» Ey Allah'ın Peygamberi! Ben bundan daha fazlasını okumaya muktedirim» dedim. Buyurdular ki: «Kur'anı her yirmi günde bir hatmet» Dedim ki: «Ya Nebiyyallah! Ben daha fazlasını okuyabilirim». Buyurdular ki: «Her on günde bir hatim indir.» Dedim ki: «Ya Rasulallah! Ben daha fazlasını okuyabilirim.» Buyurdular ki: «Her yedi günde bir hatim indir ve bundan fazlasını da yapma. Çünkü hanımının sende hakkı bulunmaktadır. *Ziyaretçilerinin senin üzerinde hakkı vardır ve cesedinin sende hakkı vardır. «Abdullah diyor ki: «Ben ısrar ettim ve yüküm ağırlaştı.» Abdullah demiştir ki, Rasulullah (as) bana demişlerdi ki: «Sen bilmiyorsun. Olur ki ömrün uzun olur» Ben, Nebi (as)'nin dediği yaşa geldim. Yaşlandığımda: «Rasulullah (as)'ın ruhsatını kabul etmiş olmamı isterdim.»*[149].

Müslimin Farklı bir rivayetinde o, bir gün oruç tutar, bir gün iftar ederdi. Düşman ile karşılaşınca da kaçmazdı.» Bunun üzerine Abdullah: «Ya Rasulallah, bu sonuncusunu ben nasıl elde edebilirim?» dedi.[150].

Bir gün oruç tutup, bir gün tutmamak, düşmanla karşılaşıldığında güç ve kuvvetinin yerinde olması içindir. Fakat, Abdullah (r) diyor ki, düşmanla karşılaşıp kaçmamak Hz. Davud'un

---

149) Enbiya, B. 37. Savm, 55. Edeb, 84. Nikah, 89, Teheccüd, 20, Sıyam, 192 - 57 59. Müslim, Sıyam, H. 182, 186-187-188. Nesaî, Sıyam 76-78 Müsned, 2/194-198-199-200.

150) Bkz. önceki kaynaklar.

hasletidir. Bu benim için pek zordur. Ben buna nasıl muvaffak olabilirim.

Değişik bir rivayette de Abdullah b. Amr şöyle derdi: «Keşke ben, ruhsat olanı kabul etseydim»[151].

Ebu Nuaym da yine ondan rivayetle: «Rasulullah (As)'a, benim: «Yaşadığım müddetçe gündüzleri oruç tutacağım, geceleri de sabahlara kadar namaz kılacaağım, dediğim» haber verilmiş. Bunun üzerine bana dediler ki: «Sen misin, yaşadığım sürece gündüzleri oruç tutup, geceleri de namaz kılarak geçireceğim, diyen». Evet, annem ve babam sana feda olsun öyle. Buyurdular ki: «Sen buna güç yetiremezsin.»[152].

Yine Ebu Nuayın, Abdullah'a ait bir başka rivayette şunları zikrediyor: «Rasulullah (As) evime girdi ve dedi ki: «Abdullah! Senin geceleri namaz kılmak ve gündüzün de oruç tutmak üzere kendini bir yükümlülük altına aldığın haberini almadım mı sanıyorsun? Dedim ki. «evet, bunu yapıyorum». Buyurdular ki: «Haftada üçgün oruç tutman yeter.» Ben ısrar ettim. Israr edince de işim zorlaştı. Dedim ki, ben bundan fazlasını da tutabilirim. Şöyle buyurdular: «Gözlerinin senin üzerinde hakkı vardır. Misafirlerinin sende hakkı varadır. Hanımının (Ailenin) sende hakkı vardır.[153]».

Ayrıca Ebu Nuaym bunu değişik tariklerle de rivayet etmiştir. Bunun dışında Ebu Davud, Ne-

---

151) Bkz. Önceki kaynaklar

152) Ebu Nuaym, Hilye, 1/283 ve önceki kaynaklar.

153) Hilye, 1/284 önceki kaynaklar.

saî, İbni Maceh muhtelif tarikler ve birbirine yaklaşık lafızlarla rivayet etmişlerdir. Ben sadece burada verdiğim rivayetlerle yetiniyorum. Konunun daha fazla uzamasını istemediğim için burada kesiyorum.(154)

4 — Bu hadislerden biri de Ebu Derdâ (R) hadisidir. Ebu Nuaym, bu hadisi tahriç etmiştir. Ebu Derda'dan rivayete göre: «Selman'ı Farisi (r), evlerine gitmiş, Ebu Derda'nın hanımının pek eski ve önemsiz elbiseler içinde olduğunu görmüş. Ona: «Nedir böyle giydiğin bu elbise?» diye sormuş. O da diyor ki: «Kardeşin, kadınları istemiyor. O, gündüzleri oruçlu geçiriyor, geceleri de namaz kılarak. «Bunun üzerine Selman, Ebu Derda'ya dönerek: «Senin hanımının sen de hakkı var. Namaz kıl ve uyu. Arasıra oruç tut, bazan da tutma.» der. Bu durum Hz. Peygamber (As)'e ulaştığında: «Selman'a ilim verilmiştir» buyurmuşlardır.(155).

Yine Ebu Nuaym, Ebu Cuhayfe'den yaptığı rivayete göre, demiştir ki: «Selman (r), Ebû Derda'yı ziyarete geldi. Bu arada Ümmü Derdâ'yı, dağınık bir vaziyette görür. Ona bunun sebebini sorar. O da: «Kardeşin bundan böyle dünya ile ilgili birşeye ihtiyaç duymuyor. Geceleri namaz kılıyor, gündüzleri de oruç tutuyor. Ebu Derda gelince; Selman ona hoş geldin dedi. Ona yemek getirildi

154) Buharî, Savm, 51. Edeb, 86. Tirmizî, Birr, B. 64. Zühd, 64. Müslim, İmaret, H. 146. Ebu Davud, Vitir, B. 20. Nesaî, Zînet, B. 54. Müsned, 4/137-396-411.

155) Hilye, 1/188 önceki kaynaklar.

(Sofrayı ona yaklaştırdı). Selman ona, «Ye» dedi. O da oruçluyum, dedi. Selman, senin üzerine yemin ettim. Mutlaka yiyeceksin. Sen yemedikçe ben, yemeyeceğim. dedi. Onunla birlikte yemek yedi. Onun yanında geceledi. Gecenin bir bölümü gidince, Ebu Derda kalktı, Hz. Selman kendisine mani oldu ve sonra dedi ki: «Ya Ebâ Derdâ, Rabbinin sende hakkı var, ailenin sende hakkı var, cesedinin sende hakkı var. Her hak sahibine hakkını ver. Bazan oruç tut, bazan da tutma. Bazan gece kalk bazan da uyu. Ailene (hanımına) git.»[156]. Buharî ve Ebu Davud bunun benzerini rivayet etmişleredir.

5 — Bir başka hadis ise, Hz. Peygamber (as) Efendimizin amelini soran sahabenin hadisleridir. Bu hadisi, Enes (r)'den Buharî ve Müslim tahriç etmişlerdir. Ayrıca bunlar dışında başka hadis imamları da bu hadisi rivayet etmişlerdir.

Hz. Enes (r)'den rivayete göre: «Üç kişi Peygamber Efendimiz (As)'in pâk ve temiz hanımlarının evlerine gelip, Peygamberimizin ibadetine dair sual sorarlar. Hz. Peygamberin amelinden haberdar edildiklerinde adeta bunu azımsadılar ve: «Biz nerde, Rasûlullah nerde? Zira onun geçmiş ve gelecek günahları bağışlanmıştır. İçlerinden biri şöyle konuşur: «Bundan böyle ben ebedi olarak her gece namaz kılarak geçireceğim. Bir diğeri de, ben sürekli oruç tutacağım, hiç iftar etmeyeceğim (yani arada sırada tutmamazlık etmeye-

---

156) Hilye, 1/188 ve önceki kaynaklar.

ceğim), Üçüncüsü de: «Ben de kadınlardan ayrılıp hiç evlenmeyeceğim» diye konuştular.

Hz. Peygamber (As) geldi ve şöyle buyurdu: «Siz misiniz şöyle şöyle konuşanlar?» Allah'a yemin ederim ki, sizden daha çok Allah'tan korkan ve onun için sizden daha fazla takva sahibi olan benim. Fakat ben hem oruç tutuyor, bazan da iftar ediyorum. Hem namaz kılıyor ve uyku da uyuyorum. Hanımlarla da evleniyorum. Bundan böyle her kim benim sünnetimden yüz çevirirse, o benden değildir.»[157].

Nesâî'nin rivayetinde şu fazlalığı görüyoruz: «Bazıları, ben et yemeyeceğim» dediler.[158].

Yine Buhari, Müslim ve Ahmed b. Hanbel'in Enes'ten yaptıkları bir başka rivayet ise şöyledir: «Peygamberimizin Ashabından bir gurubu, Hz. Peygamber'in hanımlarına, Hz. Peygamber (As) in tenhadaki ibadetinden sordular. Bazıları bunun üzerine; kadınlarla evlenmeyeceğim, bazısı da hiç bir yatakta yatmıyacağım, bazısı da et yemeyeceğim, kimisi de, oruç tutacağım. fakat (arada sı-

157) Buharî, 9/90. Lafız Buhari'ye aittir. Müslim, 9/175. Aynî Umdetu'l Karide diyor ki, Abdurrazzaktan rivayet edilen Said b. Müseyyeb'in mürselinde bu üç zatın isimleri şöyledir: Ali b. Ebu Talib, Abdullah b. Amr b, As ve Osman b. Maz'ûn (R. hum). Buharî, Nikah, 1. Fedailul- Kur'ân, 13. İmam, 3. Tevhid, 1, Nikah, 10-16-28-29-37-43. Ebu Davud, Vitir, 18. Müslim Nikah 5. Muvatla' Kur'an, H. 17. Müsned, 3/35-241-259-285-

158) Bkz. önceki kaynaklar.

rada) iftar etmeyeceğim» dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (As.) Efendimiz kalktı ve Allah (cc)'a hamd ve sena ettikten sonra buyurdular ki: «Nedir şöyle şöyle konuşan kavimlerin durumu? Fakat ben, hem namaz kılıyor ve hem uyuyorum. Bazan oruç tutuyor, bazan da tutmuyorum. Kadınlarla da evleniyorum. Kim benim sünnetimden yüz çevirirse o benden değildir.»[159].

6 — Osman b. Maz'ûn, Ali b. Ebu Talib ile bu iki sahabî dışındaki kimselerin hadisi de yine bir başka delildir. Bu hadisi Ebu Davud «Mürsellerin» de tahriç etmiştir. İbnu Cerir de Ebu Malik'ten, Maide suresi, 87. ayetiyle tahriç etmiştir. Ayet meali: «Ey iman edenler! Allah'ın size helal kıldığı nimetlerin temiz ve hoşlarını kendinize haram etmeyin, aşırı da gitmeyin. Çünkü Allah aşırı gidenleri sevmez.» Bu âyet Osman b. Maz'ûn ile arkadaşları hakkında nazil olmuştur ki, bunlar bir çok şeyleri ve bu arada kadınlarla evlenmeyi kendilerine haram kılmışlardı. Hatta bunlardan bazısı - cinsel organını kesmeye bile karar vermişti.[160].

İbni Cerir (r)'in İkrime (rd)'den tahriç et-

159) Müslim, 9/175, Ahmed, 3/241-259. Bu rivayet Buhari'de bulamadım. Ancak «Zehairu'l Mevarîs»e yapılan müracaatta (1/73). Buharinin bu hadisi sadece bir kez, bu da önceki lafızla rivayet ettiği ortaya çıkar. Fakat bu lafız Müslime aittir. Değişik kitaplara bakıldığında, fihristlere baş vurulduğunda bu rivayetin müslime ait olduğu, görülür. Nitekim İbni Hacer ve Aynî de bunu Müslim'e nisbet etmişlerdir. Ebu Davud, 44. Müsned, 5/434 ve önceki kaynaklar.

160) İbni Cerir, 7/7.

tiğine göre, İkrime demiştir ki: «Hz. Peygamber (As)'in ashabından kimi insanlar, kendilerini iğdiş yapmaya, et yememeye ve kadınları terketmeye karar verdiler. Bunun üzerine mealini sunduğumuz maide 87. âyeti nazil oldu.[161].

Abd b. Humeyd, İbnu Cerir[162]. İbnu Münzir İkrime'den tahriç etmişlerdir. İkrime (rd) de Osman b. Maz'ûn (rd) den, sahabenin bazıları hakkında şu rivayette bulunuyor: «Bazısı «Ben et yemeyeceğim», kimisi «Yatakta yatmayacağım», kimisi: «Kadınlarla evlenmeyeceğim», bazısı da: «Oruç tutup iftar etmeyeceğim» demişlerdi de, Maide 87. âyeti nazil oldu.»

İbni Cerir[163], Abdurrazzak, İbnul Münzir Ebu Kılabe'den tahriç etmişlerdir. Ebu Kılabe demiştir ki: «Hz. Peygamber (As)'in ashabından bazı insanlar dünyayı terketmeyi istediler. Kadınları terkediyorlar, sırf ibadet etmek için inzivaya çekiliyorlar. İşte bunun üzerine Rasulullah (As) kalktı ve bunlar hakkında çok ağır konuştu, sonra da şöyle buyurdular: «Sizden öncekiler, kendilerini zora koşmaları sebebiyle helak oldular. Nefislerini zora koştular. Allah (cc) da işlerini zorlaştırdı. İşte onların kalıntıları olan manastırlar ve inziva yerleri bunun örneğini teşkil etmektedir. Allah'a ibadet edin, O'na asla hiç bir şeyi ortak koşmayın. Haccediniz. Umre yapınız ve dosdoğru olunuz ki, Allah sizi istikamette kılsın.» Ebu Kı-

161) İbni Cerir, 7/7.
162) İbni Cerir, 7/7.
163) İbni Cerir, 7/5.

labe derki, Maide 87. âyeti onlar hakkında nazil oldu.

Abdurrazzak ile İbnu Cerir(164)'in tahriçlerine göre, Katade (rd) Maide 87. âyeti için şu rivayeti bildiriyor: «Bu ayet, Hz. Peygamber (As) Efendimizin bazı ashabı hakkında nazil olmuştur ki bunlar; dünyadan el etek çekmeyi (bir rivayette de yeni elbise giymemeyi), Zühd üzere yaşamayı istemişlerdi. Hz. Ali b. Ebu Talib ile Osman b. Maz'ûn (rd. huma) bunlardandır.»

İbni Cerir (rh), Süddî (rd)'den tahriç etmiştir. Süddî diyor ki: «Bir gün Rasûlullah (As) Efendimiz oturdu. İnsanlara (ashabına) öğütte bulundu. Sonra kalktı ve onları korkutmaya (uyarmaya) devam etti. Hz. Peygamber (As)'in ashabından bir grup insan ki, bunlar on kadar kişiydiler, içlerinde Hz. Ali ve Osman b. Maz'ûn da bulunuyordu, şöyle dediler: «Hıristiyanlar kendilerine bazı şeyleri haram kılmışlardı. Biz de bundan böyle et yemeyi ve et yağını kendimize haram kılalım. Bazıları uykuyu, bazısı kadınları kendilerine haram ettiler. Hz. Osman b. Maz'ûn kendisine kadınları haram kılanlardan idi. Ailesine yaklaşmazdı. Hanımı Hz. Aişe validemiz (rd. ha)'ya gelir. Hz. Aişe ona: «Nedir bu halin, rengin niye değişik, taranmıyor musun, koku sürünmüyor musun?» diye sordu. O da cevabında dedi ki: «Nasıl koku sürünebilirim ve nasıl taranabilirim ki? bunca zamandan beri kocam bana yaklaşmadı

---

164) İbni Cerir, 7/7.

ve elbisemi kaldırmadı.» Onun bu sözüne hepsi güldüler. Onlar böyle gülüyorlarken Hz. Peygamber (As) içeri giriverdi. «Sizi güldüren şey nedir?» diye sordu. Dediler ki «İbni Cerir'deki rivayette Hz. Aişe dedi ki: «Ya Rasûlallah- Bu kadın Havlâ'dır. Ona işinden sordum (durumunu sordum). O da dedi ki, şu zamandan beri kocam benim elbisemi bir defa olsun kaldırmadı.» Hz. Peygamber (As) ona birini gönderdi ve onu çağırttı ve ona: «Nedir vaziyyetin?» diye sordu. O da dedi ki: «Ben, sırf ibadet etmek maksadıyla onu terkettim ve durumunu Rasulullah'a anlattı.» Hatta Osman b. Maz'ûn kendini hadım yapmak istiyordu. Rasûlullah (As) efendimiz buyurdular ki: «Senin için yemin ettim, git hanımına müracaat et ve onunla münasebet kur.» O da dedi ki: «Ya Rasûlallah! Ben oruçluyum.» Hz. Peygamber (As.): «O halde iftar et» dedi. O da hemen orucunu bozdu ve hanımına gitti. Havlâ (rd. ha) tekrar Hz. Aişe validemiz (rd. ha'ya) geldi. Bu defa sürmelenip, koku sürünüp taranmıştı. Hz. Aişe gülerek, durumun nedir? diye sordu. O da, o (yani kocası), dün kendisine geldiğini söyledi. İşte bu hadise üzerine Rasûlullah (As) şöyle buyurdular: «O kavimlerin halleri nedir ki, kendilerine kadınları haram kılıyorlar, yemekleri ve uykuyu yasaklıyorlar? İyi dinleyin! Ben hem uyurum, hem de geceleri namaz kılarım. Hem iftar eder, bazan da oruç tutarım Kadınlarla da nikahlanırım (evlenirim). Her kim benim sünnetimden yolumdan ay-

rılırsa o, benden değildir.» Bunlar hakkında maide suresi, 87. âyeti nazil oldu.[165].

İbnu Cerir[166], İbnu Münzir ve Ebu'ş Şeyh, İkrime'den tahriç etmişlerdir. İkrime diyor ki: «Osman b. Maz'ûn, Ali b. Ebî Talib, Abdullah b. Mesûd, Mikdad b. Esved ve Ebû Huzeyfe'nin mevlası salim dünyadan el etek çekmeye karar verdiler. Evlerde oturdular, kadınlardan ayrı kaldılar. Yemeklerin temiz ve iyilerini, elbiselerin güzellerini kendilerine haram kıldılar. Kendilerini hadımlaştırmaya karar verdiler. Geceleri sabaha kadar uyumayıp ibadetle ve gündüzleri de oruçla geçirmeye karar kıldılar. Mezkûr âyet nazil oldu. Hz. Peygamber onlara birini gönderip şöyle buyurdu: «Nefislerinizin, gözlerinizin, hanımlarınızın sizde hakları vardır. Namaz kılın, fakat uyuyun da. İftar da edin. Sünnetimizi terk edenler bizden değildirler.»

İşte bu hadisler, haberler ve benzeri deliller bize en yüksek sesle seslenerek diyorlar ki, ibadette, kullukta aşırılığa gitmek, taat hususunda fazlaca ileri gitmek şeriatte memnudur, yasaktır. Bu aşırılık bembeyaz bir yolda olan müslüman milletine yakışmaz.

Bu kadar aşırı gidip gayret safredenler, fazla ibadette bulunanlar, aslında Hz. Peygamber (As)' in yasakladığı bir fiili işlemiş oluyorlar. O halde bunların yaptıklarına değer vermemek gerek.

---

165) İbni Cerir, 7/7.
166) İbni Cerir, 7/8.

Esas önemli olan, Rasûlullah (As)'ın söylemiş olduğudur.

Şimdi bu şekilde söyleyenlere cevap verelim.

A — Havlâ (rd. ha) hadisine gelince. Burada Hz. Peygamber (As) onu fazlaca namaz kılmaktan menetmiyor. Aksine gücü nisbetinde ona izin ve cevaz veriyor. Zira gücünün üzerinde bir çaba sarfetmek, kişiyi usanca götürür. Bu da işlenen ameli büsbütün terke sebep olur. İşte buna dikkat çekiliyor.

B — Hz. Zeynep (rd. ha) hadisi ise. O yoruluncaya ve usanıncaya kadar namaz kılıyordu. Bunun sonunda da germiş olduğu ipe tutunuyordu. Dinleniyordu. Hz. Peygamber (As) onu böyle bir davranıştan menetmiştir. Bu da üzerinde tartışılacak bir konu değildir.

C — Abdullah b. Amr hadisi ise, Hz. Peygamber (As) onun karar vermiş olduğu hususu sonuna kadar sürdüremeyeceğini bilmesi dolayısıyla söylemiştir. Ona ruhsat yolunu göstermiştir. Böylece ona nefsinin, hanımının kendisi üzerinde hakları olduğunu bildirmiş, ayrıca bunu yaptığı takdirde gözlerinin kuvvetini kaybedeceğini, bedeninin zayıf düşeceğini anlatmıştır. İşte buda gösteriyor ki çok aşırı bir şekilde nafilelerde ileri gitmek kişiye usanç getirebilir bu da insanı tembelliğe sürükler. Veya işin daha tehlikelisi menedildiği, nehyedildiği bazı şer'î hakların bile ihlalına sebebiyet verebilir. Yoksa kesin olarak bu hadiste

mutlak bir yasak var olduğuna delalet etmesi söz konusu değildir.

D — Ebu Derda (rd) hadisi. Bu öyle bir karara varmıştı ki, Nafile ibadetlere aşırı bir şekilde devam etmesi ve bunu kendisi için zorunlu kılması, esas üzerinde vacip olan bazı hakları terketmeye neden oluyordu. İşte Hz. Selman (rd), onu bundan menetmiştir, nehyetmiştir. Ayrıca bu hadis, esas hak ve görevlere fütur getirecek tarzda nafilelerde aşırı gitmeyi nehyediyor. Yoksa mutlak bir nehiy değildir.

E — Ashabtan bir grubun Hadisi ki, bunlar Rasulullah (As)'ın amelini azımsamışlardı. Onun affedildiği için fazla ibadet etmediğini sanmışlardı. Bunun için de Allah'ın kendilerine farz kılmadığı şeyleri nefislerine farz kıldılar. Kolay yolu tercihten yüz çevirdiler. Bundan ötürü de Rasulullah (As) kendilerini böyle yapmaktan menetmişti, onları doğru yola, kendi yoluna sevketmişti. Buyurmuştu ki: «(Benim üzerinde bulunduğum şeyi iyi bulmadığına inanarak, bazı ashabın yaptıkları gibi) kim sünnetimden yüz çevirirse, o (benim yoluma sülük edenlerin ve benim hidayetimle doğruya yönelenlerin yolunda) yani benim yolumda değildir.»

Bu, şu demek değildir, bir adam kendi gücü nisbetinde fazla bir amel işlemeye ki bu amel Allah'ın farz kılmadığı bir ameldir, kendi yolunu Rasulullah'ın yolundan daha üstün kabul etmemek kaydıyla işlerse bu caiz değildir manasını taşımaz. Yani bir kimse kendi yaptığı fazla nafile

ibadeti, Allah Rasulünun yaptığından üstün tutmadıkça bu caizdir ve Rasûlullah (AS)'ın sünnetinin dışında değildir.

F — Osman b. Maz'ûn ve başkalarının hadisi ise ki, bunlar da kendilerine Allah'ın haram kılmadığı şeyleri haram kılmışlardı. Yine Allah (cc) ın kendilerine farz kılmadığı bir şeyi farz kılmaya kalkışmışlardı. Bundan da nehyolunmuşlardı. Bu hadiste de kendisini bir şeye aşırı bir şekilde zorlamaya dair mutlak bir men yoktur. Ancak men edilen nokta, şeriatla ilgisi bulunmayan bir şeyi yenilik yapmak suretiyle yani bid'at meydana getirerek bir şeye karar vermek hususudur. Bunun dışında menedilen bir şey yoktur.

Bu konuda en güzel tahkiki, «Tarikatı Muhammediyye» isimli eserinde Birgivî hazretleri yapmıştır. O, yukarıdaki hadislerle selefin aşırı bir şekildeki ibadetleri arasında görülen çelişkiyi en güzel bir biçimde telif etmiş ve bunun çelişki olmadığını göstermiştir.

«Tarikatı Muhammediye bi Şerhi'n Nablusî, 1/231» de şöyle yazıyor:

«İbadette aşırı ileri gitmek, fazla nafile ibadet konusundaki yasak aslında iki sebebe dayanmaktadır. Bunlardan biri *Limmîdir*. Diğeri ise *İnnîdir*. Burhanı Limmî; Nefsi helak etmeye götürmek, ya da başkaları için üzerimizdeki hakkı zayî etmek, ya ibadeti terketmek veya ibadete devamı terketmek gibi bir sonuca götürür ki, doğru değildir.

İnnî ise; bilindiği gibi Peygamberimiz Hz. Muhammed (As) alemlere rahmet olarak gönderildi. O, Allah (cc) tarafından desteklenmektedir. Ümmetten hiç bir kimsenin güç yetiremeyeceği şeye o, güç yetirir. O, insanlara göre Allah'tan en çok korkan, onlara göre en çok takva sahibi bulunanıdır. Onlardan daha çok Allah'ı bilendir. Bu itibarla ondan hiç bir vakit cimrilik tasavvur edilemeyeceği gibi, nasihatı terketmek gibi birşey de düşünülemez. Onda ne (bezginlik), ne de tembellik vaki olmaz. Hele din işinde cehil asla söz konusu değildir. Eğer ibadetle ilgili olarak ve Allah'a yaklaşmak için, üzerinde bulunduğu yoldan başka, daha üstün, daha faziletli ve daha faydalı bir yol olmuş olsaydı mutlaka ya onu bizzat işler veya açıklar ya da ona teşvikte bulunur. Böylece onun üzerinde bulunduğu şeyin daha faziletli olduğu ve Allah'ı bilme ve tanıma bakımından daha iyi olduğu kesinlik kazanmış oluyor.[167].

O halde onlardan rivayet olunan şeyler, onların yapmış oldukları bu sıkıntılı ve ağır ibadetler ya kalblerindeki hastalığı tedavi etmek veya iba-

---

167) Burhanı Limmî, Mantıkta terim olarak, müessirden esere delil diye gösterdikleridir. Meselâ; Nefsi helaka götüren şey, ne olursa olsun, müslümanı ibadette kendisini aşırı yorması sebebiyle işte bu, men edilmeye müsebbib ve müessirdir. Burhanı İnn' ise, Mantıkta eserden müessire gitme yoludur. Meselâ; Mademki Hz. Peygamber (As) alemlere rahmettir. İşte bu, aşırı nafile ibadet etmek suretiyle kendisini yormaya mani bir eser ve illettir. Bu iki tanımı Şeyh Muhammed Sefercelânî (rh), «el Kutufu'd Daniye fi'l Ulûmi's Semaniye» s. 289 da ve Seyyid Şerif Curcanî de «et Ta'rifât» isimli eserinin (30). sayfasında Limmî ve İnnî tarifini yapmışlardır.

det, onlar için adeta sahih bir gıda gibi bir tabiat, bir huy halini almıştır. Bu itibarla bunlar her hangi bir hakkı zayi etmeksizin, devamı da bırakmaksızın veya kendi yaptığı şeyin, beşerin en üstünü olan Peygamberimizin üzerinde bulunduğu şeyden veya söylediği şeydenp daha üstün olduğuna itikat etmeksizin böyle bir ibadetten lezzet ve haz duyuyorlar da ondan dolayı işliyorlar.

Fakat bizim Peygamberimiz (As), kemal yönünden en üstün dereceye ulaşmıştır. Bu öyle bir derecedir ki, hiç bir şey onu kalbî teveccühten men edemez. Ne insanlarla konuşurken, ne de yer ve içerken, ne uyurken ne de kadınlarına yaklaşırken evet ne muhalata halinde ne de uzlet halinde iken teveccüh halinden ayrı değildi. O, sürekli Rabbiyle her anında kalbî teveccüh halinde idi. Onun bazı zahiri ibadetlerde kısıntı yapması, yani yapmaması böyle bir ibadetin hem kendisi ve hem de ümmeti için daha faziletli bulunmasındandır. Halbuki Hz. Peygamber (As)'ın telezzüzü daimîdir. Sırf zahirî ibadetlere özgü değildir.

Nitekim meşayihten bazıları böyle bir dereceye ulaşmışlardır. Hatta demiştir ki: «Beni şu anda gören zındık olur, fakat bundan önceki halde gören ise sıddîk olur.» Öyleki işin sonunda zahirî ibadetleri sadece farzları, vacipleri ve sünnetleri işlemek suretiyle yerine getirir. Bununla yetinir. Yer, içer ve herkes gibi o da uyur. Ancak işin başında pek fazla ibadet etmek suretiyle gayret sarfeder, riyazata çekilir. Onun bu gayret ve çabasını gören kimse tıpkı onun gibi ibadete ve riyazata

çalışır, öyleki sıddîk olur. Ancak o kimseyi işin sonunda görenler (sadece farz, vacip ve sünnetle yetinip, yeyip, içip ve uyuduğunu görenler) ise fazla ibadeti, riyazatı ve tarikatı inkar eder, hem de esastan inkar eder, onun küfre düşmesinden korkulur.

Selefi Salihinden nakl olunan bu şekildeki aşırı bir titizlik yukarıda geçen iki illetten yani Lîmmî ve İnnîden hali değildir. Yani bunlardan biriyle ilgilidir. İşte bu konuda en güzel yorum ve en gerçek ifade. Ne ifrat ne de tefrit. İşte bu iki yol arasında kendine bir yol ara.»[168].

Nablusî'nin tarikatı Muhammediye şerhi «el Hadikatü'n Nediyye»de şunları görüyoruz: «Geçmiş selefimizle ilgili olarak varid olan bu aşırılıkların, riyazatın, yorgunlukların ve gayretlerin hepsi asla hiç bir yönden Hz. Muhammed (As)'in dinine muhalif değildir. Aksine bunlar hem kitapta ve hem de sünnette varid olmuş şeylerdir. Yani gerek kitapta gerekse sünnette bunlara gücü olanlar için cevaz bulunmaktadır. Ancak bu gibi şeyleri kendilerine vacip kılmaksızın ve buna vakit bulanlar için bu, mümkündür. Zira insanın zaid bir nafile ibadetle kendini mükellef tutması, yani mükellef bulunduğu şeyin dışında fazla olarak nafile ibadet yapması kendisi için sevap kazanmaya vesiledir.[169].

---

168) Bkz. Nablusî, «el Hadikatü'n Nediye, Şerhu Tarikati Muhammediye» 1/231.
169) Bkz. Agk. 1/228. vd.

Nitekim, gücü yetmeyenler için ve kendilerine usanç gelmelerinden korkulanlar için kitap ve sünnette bunların amelde orta yolu tutmalarına işaret bulunmaktadır. Din'de hem kolaylık vardır. Hem de güçlük ve sıkıntı. İlgili âyet mealleri Şöyledir:

«Ey iman edenler! Gerçek takvaya yaraştığı gibi, Allah'tan korkup sakının ve her halde müslümanlar olarak can verin.»[170].

Diğer âyet meali: «Onun için, gücünüz yettiği kadar Allah'tan korkun»[171].

Birinci âyette güçlüğü ve sıkıntıyı görüyoruz. İkinci âyette ise kolaylığa işaret edilmektedir. Nitekim Hz. Peygamber (As)'in fiillerinden bahsedilirken, savmi visaldan yani iftar etmeksizin oruca devamdan ve çok aç kaldığından bahsedilmiştir. İşte bu güçlüktür. Ayrıca Hz. Peygamber (As)'in Hz. Zeyneb'e ipin çözülmesiyle ilgili emri ve Abdullah b. Amr'a ibadette fazla ileri gitmemeyi emir buyurmaları da bir teshil ve kolaylıktır.

Nitekim, Peygamberimiz Hz. Muhammed (As) in visal orucunu tuttuğu varid olmuştur.[172]. Hatta çok aç kalması sebebiyle mübarek karınlarına taş bağladıkları da yine yapılan rivayetler arasındadır.[173]. Yine daha önce işaret ettiğimiz gibi Hz.

---

170) Ali İmran s. âyet: 102.
171) Teğabun s. âyet: 16.
172) Buharî, Savm, B. 20, İ'tisam, 5, Tememnnî, B. 9, Müslim, Sıyam, H. 56-59-60. Müsned. 2/21-102 3/124-253. 6/126.
73) Bkz. önceki kaynaklar.

Peygamber (As), geceleri mübarek ayakları şişinceye kadar namaz kılarlardı. Hatta bu hususta sadece Peygamberimiz değil, müminlerin anneleri ezvacı tahirat bile çok oruç tutmuşlar ve geceleri ibadetle geçirmişlerdir. Bu konuda varid olan hadisler mevcuttur. Nitekim Hz. Zeyneb (rd. ha)'in ip germesi bunu göstermektedir. Fakat Hz. Peygamber (As), kendisine şefkati dolayısıyla ipi çözdürmüştür.

Bundan dolayı, Abdullah b. Amr, Hz. Peygamber (as) kendisini fazla ibadetten nehyedince, bu nehiyden bunun masiyete dönüşmesini anlamamamış, aksine yaşlandığı zaman şöyle konuşmuştur: «Keşke Rasûlullah'ın ruhsatını kabullenseydim.» Böylece o, Hz. Peygamber (As)'in kendisine emretmiş olduğu şeyi «RUHSAT» diye isimlendirmiş ve kendisinin işlediğine de «AZİMET» demiştir. Fakat Hz. Peygamber (As)'in emrettiği şeyi sadece «Din» diye adlandırmamıştır.

Geçen âyetleri ve hadisleri iyice düşündüğümüzde şu gerçek ortaya çıkar ki, bütün bu şeyler Allah (cc)'tan bu ümmete rahmettir. Hz. Peygamber (As)'den de müminler için bir ruhsattır. Dinde kendileri için bir güçlük yoktur. Çünkü Cenab'ı Hakkın: «Allah'ın size helal kıldığı nimetlerin temiz ve hoşlarını kendinize haram kılmayın» Maide 87. âyeti bizim için şu gerçeği dile getirmektedir.

«Allah'ın size helal kıldığı bu şeyleri ruhsatları inkar etmek suretiyle haram kılmaya kalkışmayınız. «Eğer bu şeyleri haram kılmazlar ve fani olan şeyler hususunda bundan uzak kalmak

kaydıyla almayı terkederlerse, onların bu fiillerinde bir masiyet yoktur. Yani kendilerini bir nafile ibadete mecbur kılmaksızın işlerlerse, bunun için de mübah olan bir şeyi haram cihetine gitmezlerse böyle yapmanın masiyyet olmayacağını belirtmek istiyor.

Nitekim Rabbimiz bir başka âyetlerinde şöyle buyuruyorlar: «De ki: Allah'ın kulları için çıkardığı zineti, temiz ve hoş rızıkları kim haram etmiş» (174)

Yine Buhari ile Müslimin'in rivayet ettikleri hadisin sonundaki Hz. Peygamber (As)'in şu ifadeleri: «Kim benim sünnetimden yüz çevirirse o benden değildir» hadisi şu gerçeği ortaya koymaktadır. Onların: «Biz nerede Rasulullah nerede? Onun bütün günahları bağışlanmıştır.» ifadelerine karşılık, bu hadis şu gerçeği dile getiriyor: «Kim benim yapatıklarımın caiz olduğuna ve ruhsat verdiklerime itikat etmezse, gidip ondan daha ağırını yapmaya kalkarsa işte bunlar şer'î olan ruhsatı iptal etmiş, ortadan kaldırmış olurlar. Bundan ötürü Hz. Peygamber de onlar için söyleyeceğini söylemiştir. Onların böyle bir «anlam çıkarmasına» meydan bırakmamıştır. Bunun için «Kim benim sünnetimden yüz çevirirse, benden değildir» buyurmuştur.»

İşin özü şudur ki; Geçen selefi salihin (rd. hum), kendileri için AZİMET yolunu seçmişlerdir. Çünkü hepsi de gayret ve azimet sahibi kişi-

174) A'raf Sûresi, âyet: 32.

lerdi. Yine kendileri ruhsatların sıhhatini itiraf etmişler ve avam için yani halk tabakası için ruhsat ile fetva vermişlerdir. Onları yani avamı bu ruhsatları işlemeye de teşvik etmişlerdir. Nitekim Hz. Peygamber (As) da bazan ruhsatla amel etmeyi emir buyurdukları halde kendileri azimet yolunu seçmişlerdir. Bunun en açık örneği de Visal orucunda yani hiç iftar etmeksizin peşpeşe oruç tutma hadisinde görülmüştür.(175).

Kastallanî merhumun Buharî şerhi «İrşadü's Sarî» de, «Hz. Peygamber (As), ayakları şişinceye kadar kıyamda bulunurlardı» hadisinin açıklamasında şu ifadelere yer veriyor: «Bu hadisten şu manayı çıkarmak durumundayız. Bu hadise göre, «kişi, kendi bedenine zarar verse de fazla ibadette bulunabilir. Ancak işi bıkkınlık ve usanç verecek noktaya getirmemek gerek. Çünkü Hz. Peygamber (As)'in durumu herkesin durumlarından çok daha üstündür. Bu şekilde fazla ibadet etmek, vucuduna zarar verse de onu asla ibadet etmekten usandırmıyor, bıkkınlık getirmiyordu. Hatta kendisinden sahih olarak rivayet edildiğine göre buyurmuştur ki: «Gözümün nuru namazdır.»(176). Fakat Hz. Peygamber (As) den başkası için şayet bir bıkkınlıktan ve usançtan korkulursa, böyle bir kimsenin kendisini, bıkkınlık derecesinde zorlamaması gerek. Evet, Çok fazla ibadet etme yönünü yani azimeti almak en faziletli olan şeydir. Çün-

---

175) Bkz. «el Hadîkatü'n Nedîyye, Şerhu't Tarikati'l Muhammediye» s. 1/228.

176) Bkz. Müsned, 3/128, Nesaî, 7/62. Hz. Enes (rd)'ten. ve 176'daki kaynaklar.

kü kendisinin geçmiş ve gelecek günahları affedilmiş bulunan Hz. Peygamberin hali ve fiili böyle olunca, durumunu bilmeyen, sırtına günahlar yüklenmiş bulunan ve cehennem azabından emin olmayan kimsenin hali nice olmalı?»[177]. Üçüncü bölümde anlattığımız gibi bunun benzeri «el Mevahibu'l Ledünniyye»de de geçmiştir.[178].

İmam Nevevî (rh)'nin «el Ezkar» isimli eserinde şu ifadeleri görüyoruz: «Selefin, Kur'an'ı Kerim'i hatmetmeleri konusunda değişik adetleri bulunmaktadır. Bunlardan kimileri her iki ayda bir hatim indirirler Kimisi ayda bir hatim indirir. Kimisi ongünde bir, kimi sekiz günde bir, kimisi de yedi günde bir hatim indirirlerdi. İşte bu tarz bir hatim adeti bir çok selefin adetiydi. Bunlar dışında seleften bazıları da her altı gecede bir, kimi her dört gecede bir, yine çokları da üç gecede bir hatim indirirlerdi. Hatta bir çok kişiler de her gecede yani günde bir hatim indirirlerdi.

Bir gurup ta bir günde iki hatim indirdiği gibi bazıları da üç hatim hatta bazısı ise bir günde sekiz adet hatim indirirlerdi. Bu sekiz hatim yapanlar dördü gündüz ve dördü de gece olmak üzere hatim indirirlerdi. Nitekim günde sekiz hatim indirenlerden Seyyid Celil b. Katip es Sûfî[179] bu-

---

177) Bkz. Kastallanî, «İrşadü's-Sârî Şerhu Sahihi'l Buharî» 2/380.

178) «el Mevahibu'l Ledünniyye bi Şerhi'z Zurkanî», 7/458.

179) Bu zat Ali b. Kâtip Hasan b. Ahmed'dir. Ebu Ali Rûzbârî ve başkalarıyla sohbeti bulunmaktadır. Hal yönünden

lunmaktadır. İşte bir günde ne kadar hatim indirildiğine dair bize ulaşan haberlere göre en fazlası sekiz hatim olmuştur. Bundan fazlası rivayet edilmemiştir.

Seyyid Celil Ahmed Davrakî kendi isnadıyla Tabiînin çok ibadet edenlerinden bulunan Mansur b. Zazan'dan rivayet ettiğine göre bu zat öğle ile ikindi arasında Kur'anı hatmederdi, ayrıca akşam ile yatsı arasında da yine bir hatim indirirdi. Ramazanda ise akşam ile yatsı namazı arasında iki hatim indirirlerdi ki bu dönemde bunlar yatsıyı gecenin dörtte birine tehir ederleredi.

İbnu Ebi Davud kendi sahih isnadıyla rivayet ettiğine göre Mücahid (rh) ramazanda Kur'an'ı akşam ile yatsı arasında hatmederdi.

Bir tek rekatta Kur'an'ı Kerim'i hatmedenlere gelince bunlar sayısızdır. Bu zevatın başında Hz. Osman b. Affan (rd), Temimu'd Darî ve Saîd b. Cubeyr gelir.

İşin gerçek tarafı şudur ki bu, şahısların durumuna göre değişmektedir. Kim ince düşüncesiyle bunun zevkine varırsa, o, bununla birlikte okuduğunu iyi anlamakla ve anladıklarını tefekkürle yetinsin. Fakat kim de ilim neşriyle meşgul ise yani muallimlik vb. görevleri yürütüyorsa veya

büyük bir zattır. Ebu Osman Mağribî kendisi ve şanını tazimle yadetmektedir. Onun hakkında diyor ki: «Ebu Ali b. Katip, saliklerdendir.» Nitekim şu söz bu zata aittir. «Korku kalbte yerleşince, o zaman, ancak onun dilediğini konuşur». Kendisi hicri 340 yılları dolayında vefat etmiştir (rh).- Bkz. Sülemî, «Tabakatu's Sûfyye, 386, 388» ve Kuşeyri risalesi, 27.

hükümet görevleriyle alakalı ise ya da gerek din ve gerekse bütün müslümanları ilgilendiren önemli maslahatlar ile meşgul bulunuyorsa böyle bir kimse de vakit bulduğu oranca meşgul bulunsun. Bu okuması veya meşguliyeti ondan bekleni̇leni ve yapacak işleri ihlal edecek dereceye götürmesin. Bu saydıklarımızdan olmayanlar yani böyle bir görevleri bulunmayanlar ise işi usanç ve bıkkınlığa götürmeyecek ve ayrıca okuduğunu anlamayacak bir şekilde hızlı okumamak kaydıyla dilediği kadar okumaya devam etsin.»

İmam Nevevi'nin, «el Minhac Şerhu Sahihi Müslim b. Haccac» isimli eserinde Abdullah b. Amr hadisini verirken şu izahları görüyoruz: «Selefi Salihin'in günlük Kur'an okumadaki adetleri değişikti. Herkes durumuna, anlayışına ve görevlerine göre Kur'an okumaya devam ederlerdi. Bu zatlardan bazısı Kur'an'ı ayda bir, bazısı yirmi günde bir, bazısı on günde bir, çoğu haftada bir, bir çokları üç günde bir ve yine bir çoğu da günde bir hatim indirirlerdi. Bazısı ise her gecede bir hatim, bazısı günde üç hatim, bazıları da sekiz hatim indirirlerdi ki, bu konuda elimize ulaşan haberlere göre en fazla sekiz hatim indirirlermiş.

İşin aslı şudur ki, bu zatlar imkan buldukça pek fazla Kur'an okumaya devam ederlerdi. Onlar bunun zevkine vardıkları zaman ve durumları müsait olduğunda böyle okurlardı. Yine böyle bir okuyuş tarzı gerek hususî bir görevleri ve gerekse bir kamu vazifeleri bulunmayıp ve fazla okuyarak ona mani teşkil edecek zamanlarda değil.

Eğer bir vazifeleri var ise mesela valilik, öğretmenlik gibi bir kamu görevi, üzerinde bulunuyorsa, bu takdirde görevine halel getirmeyecek şekilde hazzı ve neşesi yerinde iken, bıkkınlık ve usanç hali olmadan kendisi için mümkün olduğu kadar Kur'an okumayı adet edinmelidir. Yani ne görev için Kur'an'ı ihmal etmeli, ne de hep Kur'an okuyacağım diye vazifeyi bırakmalı veya ona bir halel getirmeli. Hepsine yeterince zaman ayırmalıdır. İşte Selefi salihinin yaptığı ve bizce çok görülen bu ibadetler ve okumalar bütün bu şeyler göz önünde bulundurularak düşünülmelidir. Onların yapatıkları şeyleri bu çerçevede değerlendirmek gerek.»[180] Nitekim bunun benzeri İmam Süyûtî'nin «el İtkan fî ulûmi'l Kur'an» adlı eserinde de görebiliriz.[181].

Bu konuda sözün özü şudur-ki saygıdeğer alimlere uymak suretiyle ben de onu tercih ediyorum:

Bütün bir geceyi kıyam ile geçirmek, bir gecede bir veya bir kaç hatim indirmek, bin rekat veya daha fazla namaz kılmak bu ve benzeri aşırı çabalar, riyazat hiç birisi bid'at değildir. Ayrıca Şeriatca da nehy edilmiş de değildir. Aksine teşvik olunan ve güzel görülen bir davranıştır. Ancak bunun da bazı şartları vardır. Şimdi bu şartları sırasıyla ele alalım:

---

180) Bkz. Nevevî, age. 8/42.
181) Süyûtî, age. 1/104.

Birincisi: Bunları yaparken ibadet lezzetini ve kalbi huzuru ortadan kaldıracak bir bıkkınlığa ve usanca işi götürmemek gerektir. Nitekim daha önceki sayfalarda geçen ve kaynaklarını verdiğimiz şu hadis bu konuya işaret etmektedir: «Sizden biriniz, neşesi yerinde iken ve dinç iken namaz kılsın.» Hadisi Müslim ve başkaları rivayet etmiştir. Demek isteniyor ki her hangi bir yorgunluk vb. bir durum yokken ve ibadet etme arzu ve iştiyakınız varken devam edin.

İkincisi: Bu ibadetleri yaparken, bundan daha önemli olan işleri ve görevleri ihmal etmemek gerek. Meselâ gecelerini nafile kılarak uykusuz geçiren bir kimse, bu hareketiyle uyuyup sabah namazını kaçırırsa, bu takdirde bütün gecesini ibadetle geçirmesi doğru değildir. Çünkü farz ibadet nafile ibadetten önemlidir.

Nitekim Ebu Bekr b. Süleyman b. Ebu Hasme'den İmam Malik'in tahriç ettikleri hadis buna delildir. Demiştir ki: «Ömer b. Hattab (rd). Süleyman b. Ebu Hasme'yi sabah namazında göremedi. Hz. Ömer çarşıya gitti. Süleyman'ın evi de mescid ile pazar arasında bulunuyordu. Bu arada Hz. Ömer (rd), Süleyman'ın annesi Şifa'ya uğradı ve ona: «*Sabahleyin mescidde Süleyman'ı göremedim*» dedi. O da dedi ki: «*O, gece namaz kılmaya devam etti, fakat bu arada uyuya kalmış.*» Hz. Ömer (rd) bunun üzerine demiştir ki: «*Sabah namazını cemaatla mescidde eda etmek, bana bir*

geceyi sabaha kadar ibadetle geçirmekten daha hayırlıdır ve sevimlidir.»[182].

Bu itibarla geceleri ibadetle geçirmek, devamlı oruç tutmak, eğer bir kimseyi cemaatı kaçırmaya, cenaze namazına katılmaya tedris ve tasnif yoluyla ilim yayımına ve neşrine ve benzeri şeylere engel olmaya götürüyorsa o zaman böylesi bir nafile ibadet doğru değildir.

«Bugün bazı kimselerin, farzı ayın olan cihadı bırakıp işi sadece bu mânâda ele almaları ve cihaddan, cihad ruhundan uzak yaşamaları ne acı gerçektir. Buna eğilmedikçe ve İslâmın esaslarını ayakta tutmak üzere çaba sarfetmedikçe, tağutlara dua ettikçe ne kıldığı namazının ve ne de orucunun kendisine bir yararı yoktur. (Çeviren)».

ÜÇÜNCÜSÜ Böyle bir nafile ibadetle nefsini meşakkate ve güçlüğe sokmamalıdır. Gücünün yettiğini yapmallıdır. Nitekim daha önce geçen bir hadiste Peygamberimiz (As) şöyle buyuruyorlardı: «Size, amellerden gücünüzün yettiğini tavsiye ederim.»[183].

DÖRDÜNCÜSÜ Bu şekildeki bir ibadeti yaparken şer'î hukuktan her hangi birini kaçırmamalı ve ihmal etmemelidir. Meselâ, Hanımının hakkını, çocuklaraının hakkını, misafirlerinin ve başkalarının haklarını ihmal etmemeleri gerekir.

---

182) Bkz. el Muvatta', 1/131. Cemat, H. 7.
183) Bkz. Buharî, 3/31. Bkz. 176'daki kaynaklar.

Nitekim Abdullah b. Amr hadisiyle Ebu'd Derda hadisi buna en iyi delildir.

BEŞİNCİSİ Bunları işleyen kimsenin şer'î ruhsatları iptal etmemesi gerekir. Yani şer'an verilen ruhsatları batıl kabul etmek, ruhsatlarla amel edenleri de atıl ve değersiz düşünmek cihetine gidilmemelidir. Bunu da, Hz. Peygamber (As) in amelini azımsayan ashabın hadislerinde görüyoruz.

ALTINCISI : Şeriatta vacip yani farz olmayan bir şeyi kendilerine vacip yani farz kılmamaları ve yine şeriat yönünden haram olmayan bir fiili veya şeyi kendilerine haram kılmamalarıdır. Bunun delili de Osman b. Maz'ûn hadisidir.

YEDİNCİSİ : İbadetlerin rükünlerine ait bütün haklarını vermelidir. Meselâ namazların rekatlarını artırması ve namazları horozun kafasını kaldırıp indirdiği gibi kılması caiz değildir. Yine Kur'an'ın *tertiline* riayet etmeksizin ve düşünmeksizin çokça okumak gibi şeyler de doğru değildir. Nitekim Peygamberimiz Hz. Muhammed (As)'in şu hadisi buna delildir: *«Kur'an'dan üç ayetten aşağı okuyan kimse Kur'anı anlıyamaz»* (184).

Bunu bir delil olarak ele alan bazı alimler, Kur'an'dan üç ayetten aşağı okumayı kerih

184) Buharî, İman, 32, Rihak, 18. Müslim, Misafirin, H. 216-217. Münafikûn, H. 78. Nesâî, Kıble 13. Kıyamulleyl, 19. Ebu Davud, Ramazan 8-9, Tatavvu! 27, İbni Mace, İkamet, 178, Zühd, 28. Darimî, Salât, 173. Müsned, 2/164-165-189-193-195-350. 5/219. 6/40-61-125-165... 6/176-180-241-268-273-322.

görmüşlerdir, doğru bulmamışlardır. Bazıları da şöyle söylemişlerdir, bu şekildeki bir okuyuş sevabı değil de, anlamayı ortadan kaldırır. İmam Tirmizî de Camiinde diyor ki: «Hz. Peygamber'den rivayet olulnan hadise göre, ehli ilimden bazıları, üç âyetten aşağı Kur'an okunamaz, bazıları da buna ruhsat vermişlerdir»[185].

Hz. Osman b. Affan (rd)'dan rivayet olunduğuna göre Ka'be'de kılmış olduğu tek rekat namazda Kur'anı baştan sona okumuştur. Saîd b. Cuber'den rivayet olunduğuna göre Ka'be'de iki rekatta Kur'an'ı tamamen okumuştur.»[186]. Kıraat ta Tertil üzere okumak, ilim ehlince daha iyidir ve güzeldir.»

SEKİZİNCİSİ Kendisi için kişinin arzu ettiği ve seçtiği nafile ibadeti her hangi bir özrü olmadan bırakmamalıdır. Bunu Hz. Peygamber (AS)'in şu hadislerinden anlıyoruz: «*Allah'a en*

---

185) Bkz. önceki kaynaklar.

186) Müellifin eserinde «iki rekat» olarak geçmekle birlikte Tirmizî ve şerhlerinde «Bir rekat» geçmektedir. Şeyh b. Alân «Şerhu'l Ezkar»da (3/234)te, Saîd b. Cubeyr'den gelen muhtelif rivayetleri şöyle cemetmiştir: «İbni Ebi Davud, Süfyanı Sevrî tarikiyle Hammad'dan -Ki bu zat Hammad b. Ebi Süleyman'dır- tahriç etmiştir. O da Saîd b. Cubeyr (rd)'den şöyle söylediğini duymuş: «Ka'be'de bir rekatta Kur'an'ı okudum.» Abdulmelik b. Ebu Süleyman tarikiyle yapılan tahriçte Saîd b. Cubeyr iki rekatta Kur'an'ı okurdu. Yine Kendisinden yapılan üçüncü bir tahrice göre o, Ka'be'de dört rekat kılmış ve hepsinde de Kur'anı okumuştur.» Böylece onun değişik zamanlarda namaz ktlarak Kur'anı tamamen okuduğu anlaşılmış olur. Bkz. önceki kaynaklar.

sevimli gelen ameller, az da olsa devamlı olanıdır.(187).

Abdullah b. Amr b. As (rd)'ten Buharî, Müslim ve başkalarının tahriçlerine göre Abdullah b. Amr şöyle demiştir: «*Bana Rasûlullah (As) dediler ki: Ey Abdullah! Falanca gibi olma sakın. Geceleri kaim olarak namaz kılarak geçiriyordu, sonra bıraktı.*» (188).

DOKUZUNCUSU Yaptığı nafile ibadet ve bu yöndeki çalışması ve gayreti müslümanlardan her hangi birisine bıkkınlık verecek noktaya getirmemesi gerek. Meselâ namazı cemaat halinde kılarken pek uzun sureleri okumak veya Kur'an'ın tamamını okumak suretiyle bıkkınlık vermemelidir. Çünkü bu tarz bir okuyuş iktida edenleri bıktırabilir. Zira aralarında zayıf olanlar, hasta olanlar ve ihtiyaç sahibi bulunanlar olabilir.

Bunu da Rasulullah (As)'ın şu hadislerinden çıkarıyoruz ki, hadisi Ebu Hureyre (rd)'den Buharî, Müslim ve diğerleri tahriç etmişlerdir. Rasûlullah (As) buyurmuştur ki: «*Sizden biriniz insanlara namaz kıldırdığında hafif kıldırsın (uzatmasın). Zira cemaat içerisinde zayıf olanlar, hastalar, yaşlılar bulunabilir. Fakat kendi başına kıldığında dilediğince uzatsın.*» (189).

---

187) Bkz. önceki kaynaklar.
188) Bkz. önceki kaynaklar.
189) Buhari İlim, 28. Ezan, 62. Müslim, Sâlât, H. 183-186. Tirmizî, Sâlât, 61. Nesaî, Mamet, 35. İbni Mace, İkamet, 48-49. Darîmî, Salât, 46. Muvatta, Cemaat, 13. Müsned. 2/256-271-317-393-486-502-536 3/75-255 4/118, 119, 218.

Yine Buharî ve Müslim Ebu Mes'ûd ansarî'den tahriç ettikleri hadiste bir adam Hz. Peygamber (As) gelip demiştir ki: «*Ya Rasulallah, bize falan kimse (Hz. Muaz b. Cebel rd.) namaz kıldırıyor, namaz kıldırırken uzatması sebebiyle neredeyse namazı terkedecek oldum.*» *Hiç bir mevizasında Rasulullah'ı bu kadar kızmış görmedim kalktı ve şöyle buyurdu:* «*Ey insanlar, sizden insanlara namaz kıldıranlardan bazıları nefret uyandırıyorlar. Namazı herkim kıldırırsa hafif kıldırsın. Çünkü içlerinde yaşlı olanlar, zayıflar ve ihtiyaç sahipleri bulunabilir.*»[190].

Yine Baharî ile Müslim'in tahriçlerine göre Hz. Cabir (rd)'den, demiştir ki: «Maaz b. Cebel (rd), arkadaşlarına yatsı namazını kıldırdı. Fakat kıraatı uzattı. Bir adam ayrıldı. Bu durum Hz. Muaza'a haber verildi. O da o kimse münafıktır, diye söyledi. Ancak bu söz, cemaattan ayrılan zata ulaşınca, Hz. Peygamber (As)'e gider ve Hz. Muaz'ın kendisi hakkında söylemiş bulunduğu ifadeyi billdirir. Bunun üzerine Hz. Peygamber (As), ona: «*Ey Muaz, sen bir fitneci mi olmak diliyorsun? Cemaate imamlık yaptığın zaman namazda «Ve'ş Şemsi ve Duhahâ ile, Sebbihisme Rabbikel A'layı ve İkra Bismi Rabbike ile Velleyli iza yağşa'yı oku*» dedi. Yani Hz. Peeygamber (As) kendisine Şems, A'la, Leyl ve alak surelerini tavsiye buyurmuştur.[191]. Ayrıca bu konuya dair daha bir çok rivayetler vardır.

---

190) Bkz. önceki kaynaklar.

191) Buharî, Edeb, B. 74. Müslim, Salât. H. 178-179.

ONUNCUSU Kişi, bu şekildeki bir gayret ve çabasını yaptığı şeyin, Rasulullah'ın yaptığından daha üstün bir amel olarak görmemelidir, böyle bir inanca da sapmamalıdır. Rasulullah'ın amelinden üstün görmeyeceği gibi ve bir çok ashabının da yaptığından daha üstündür, diye bir itikada kapılmamalı. Yani gerek Hz. Peygamberin ve gerekse ashabının amelini sakın olaki azımsamamalıdır.

İşte yukarıdaki şartları taşıyan her kes, onun nafile ibadetlerde sıkıntıya katlanması daha iyidir. Geçmiş riyazat erbabının hepsi bu şartları taşıdıklarından kendilerine böyle yapmaları caizdir. Kimse onları bundan dolayı tenkid etmemiştir. Fakat bu şartların birini taşımıyana da amelde orta yolu tutması kendisi için daha uygundur. İşte her insaf erbabının kabul ettiği orta yol da budur. Ne ifrat ne de tefrit yoktur. Bu derli toplu araştırmada geçenlerden hiç biri umulur ki, kafana takılmamıştır. Buna kuvvetlice yapış ve Allah'a şükredenlerden ol.

HATİME

Zamanımızda insanlar arasında bir çok sorular dönüp dolaşmaktadır. Meselâ Ramazan'ı Şerifin 27. gecesi veya diğer geceleri hakkında sorup duruyorlar. Bunlar bu zamanlarda mescid-

Buharî, Ezan, B. 60-63. Nesaî, İftitah, B. 63-71-70. İmamet, 39-41. İbni Maceh, Kkamet, B. 48. Ebu Davud, Salât, B. 124. Darimî, Salât, B. 65. Müsned. 3/124-299-300-308-369.

leri yaygılarla, sergilerle süslüyorlar, bir çok kandiller asıyorlar, lambalar yakıyorlar. Hafızlığı kuvvetli ve hızlı okuyabilen hafızları tayin ediyorlar. Hem de bunların (hafızların) hepsini bir gece için teravih namazını kıldırmak üzere tayin ediyorlar. Sırayla birbiri peşinde bunların arkasında namaz kılıyorlar. Bunlardan her biri iki rekatta veya daha fazla rekatta kendisince mümkün olduğu kadar Kur'an okuyor. sonra diğeri yerine geçiyor ve kaldığı yerden devam ediyor. Taki fecri sadık zamanına kadar veya seher vaktine kadar devam ettiriyorlar. Yani okuyucunun hızlı ve yavaş okuyuş durumuna göre namazı ya sabaha karşı veya seher vaktinde bitiriyorlar. Buna da gece hatmi adını veriyorlar. İşte bu yapılanlar caiz midir? Değil midir?

Aslında, bir gece içerisinde Kur'anı hatmetmek güzel ve arzulanan bir şeydir. Yalnız ona bazı çirkin ve doğru olmayan şeyler ilavesiyle yapılması kabihtir, çirkindir, doğru değildir. Yani izafi bid'at durumundadır.[192]. Aslında onların arasında dönüp dolaşan bu gibi hareketler ve doğru kabul ettikleri bu şeylerin bir kısmı iyi ve güzeldir, bir kısmı ise fenadır, çirkindir. Şimdi bir kaç yönden inceleyelim:

1 — Bir gecede Kur'anı hatmetmek güzel bir harekettir. Nitekim seleften bir çokları bunu işlemişlerdir. Hatta Hz. Osman b. Affan, Temimud-

---

192) Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Tarafımızdan yazılan Kur'an ve Hadise göre bid'at. (Petek Yayınları).

darî ve Said b. Cubeyr gibi Kur'an'ı bir tek rekatta hatm edenler bile olmuştur.

2 — Hızlı okumak. Bunların çoğu Kur'an'ın manasını tedebbür etmek, düşünmek, tertil ile okumak bir tarafa, doğru dürüst harfleri bile mahreçlerinden çıkarmamaktadırlar. İşte bu davranış çok çirkin ve kötü bir davranıştır. Nitekim İbni Ebi Davud, Müslim b. Mihrak'tan yaptığı tahrice göre Müslim demiştir ki; Hz. Aişe (rd. ha)'ya sordum ve: «Bazı kimseler var ki bunlardan birileri bir gecede Kur'an'ı iki veya üç defa okuyor. (Buna ne dersiniz)» dedim. Buyurdular ki: «*Okuyorlar, fakat okumaz olsunlar. Bir gün Hz. Peygamber ile birlikte bir gece kaim oldum. Bakara Ali İmran ve Nisa sûrelerini okudu. Fakat Rasulullah (As) tebşir ve müjdeleyici olan her bir ayete geldiğinde durur, dua eder, yalvarır ve yakarırdı. Yine geçmediği bir azab ve korkutucu ayet yoktu ki onda durup dua etmiş olmasın ve Allah'a sığınmış bulunmasın.*

Aksine bu okuyanlar o derece süratli okuyorlarki, süratleri sebebiyle bır çok ayetleri terkediyorlar ve yuvarlıyorlar. Yine onların bu hızlı okuyuşları sebebiyle arkadaki cemaat arasında bulunan fatih (yani ikaz edip onu açacak olan kişi) bile onu açmaya muktedir olamıyor. Hatta öylesi de varki fatihin açmasına bile kulak asmıyor ki, süratine ve hızına bir halel gelmiş olmasın. Bundan daha çirkin ne olabilir? Kaldı ki, ben bundan daha fenasını da gördüm. Hafız olan kişi okuma-

sını bitirdiğinde dinleyenlerin hepsi hemen ondan övgüyle söz ediyorlar ve diyorlar ki:

Ne hızlı okuyorsun! Sesin de ne kadar güzel? Daha buna benzer bir çok takdirkar sözler. Hiç birisi de kalkıp onu, tertili ve tecvidi elden bıraktığı için, ayetleri eksik okuduğundan ötürü ikaz da etmiyor.

3 — Dinleyicilerin tembelliği. Hafız olan kişi, okumak için namaza durduğunda, hafızın rukuunu bekliyor, o, rükua varıncaya kadar namaza durmuyor. Ancak birinci rekatın rukuunda imama iktida ediyor. İnsan, böylelerine şöyle diyesi geliyor: *«Onlar namaza kalktıklarında gönülsüz ve istemeye istemeye kalkarlar»*[193].

4 — İktida edenleri yani imama uyanları nefrete götürmek. Hafız olan kişi namazda kıraati uzatınca bu hal, namaza iştirak edenlere ağır geliyor. Bu defa kimisi oturuyor, kimisi de rekatı bozuyor, kimisi de ayakta fazla durmaya tahammül etmediği için tek ayak üzerinde dinleniyor, onu değiştirip bu defa diğeri üzerinde dinleniyor. Kimisi de rekatı bozup, namazın dışında Kur'an dinliyor. Bundan daha büyük bir ifsad ve bozgunculuk olabilir mi? İşte bundan dolayıdır ki fakihler, teravihte, kişilerin kendilerine ağır gelmeyecek ölçüde okumalarının doğru olacağını tayin ve tesbit etmişlerdir.

5 — İhtiyacın üzerinde kandiller yakmak da doğru bir şey değildir. Bundan kaçınmak gerek.

---

193) Nisa, Sûresi. âyet: 142.

Fakihler bu konuya da değişik yerlerde temas etmişlerdir. İşte bunlar ve benzeri şeyler bozgunculuktur, ifsaddır. Güzel olan bir şeyi çirkinlik noktasına götürmektir. Nice iyi ve güzel şeyler varki onlara kimi ilaveler yapılldığı için onu çirkinleştiriyor. Doğrusunu bilen Allah (cc)'tır. Çünkü Kitabın aslı O'nun nezdindedir.

6 — «Cuma günü cuma hutbesinde Nahl suresinin (90). ayetinden sonra yani «İnnallaha Ya'muru biladli» ayetinden sonra buna Ankebût suresinin (45) ayetinin sonunu yani «Vele zikrullahi ekber»i ilave etmek de bid'attır. Doğru bir davranış değildir. Çünkü kulaktan dinlemek suretiyle ezber yapanlar için bunun bir tek ayet olduğu fikrini uyandıracağından ve yanlış ezberlemeye vesile olacağından sakınmak gerek. (Çeviren)».

İşte bu makamdaki kelamın sonu geldi. İnsanların ve Cinlerin Efendisi Hz. Muhammed (As)'in hicretinden 1291 yl sonra Rebîussanî ayının 20. ci Cuma gününde bu eser bitti. Maşrikaynın Rabbi olan Allah'ın salat ve Selamı Hz. Peygamber'e ve âlinedir. Dualarımızın sonu Alemlerin Rabbi Allah'a hamd olsun. Salat ve Selam O'nun Rasûlü Muhammed'e, ehli Beytine, ashabına, hepsinedir.

Bu tercememiz 1404 h. yılı R. Ahir ayının dördüncü Cuma günü yani 6 Ocak 1984 günü Rabbimin izniyle sona erdi. Hamd O'na, Salat ve Selâm Ralûlullah'a ehli beytine, ashabına ve hidayette olanlara...

MÜELLİFİN, ESERİ HAZIRLARKEN BAŞVURDUĞU KAYNAKLAR

1 — Abdulaziz Buharî, Keşfu'l Esrar. İstanbul Tabı - 1308.

2 — Ahmed b. Hanbel, Müsned, Meymeniyye, baskısı. 1313.

3 — Aliyyu'l-Karî, Şerhu Şerhi Nuhbeti'l Fiker. İstanbul. 1327.
Aliyyu'l-Karî, Tabakatu'l Hanefiyye bizeyli'l Cevahir'il Mudiyye - 1332.

4 — Aynî, Umdetu'l Kâri Şerhu Hidaye, Nolekşor baskısı - Hindistan - 1293.

6 — Beyhakî, el İ'tikad, 1380 matbaa ismi yok.

7 — Darimî, Sünen Matbatu'l İ'tidal, Dımaşk, 1349.

8 — Dirasetü'l Lebîb Fi'l Üsveti'l Haseneti bi'l Habîb, Karaçi, 1377.

9 — Ebu Davud, Sünen, Mustafa Muhammed Tab'ı, 1354.

10 — Ebu Nuaym el Isbahanî, Hilyetü'l Evliye, M. Saade, 1351.

11 — Hadimî Şerhu Tarikati Muhammediyye. Daru'l Hilafe İstanbul, 1326.

12 — Hatibu Bağdadî, Tarihi Bağdàt, Saadet-1349.

13 — Hazrecî, Hulasatü't Tezhîbi'l Kemal. el Hayriyye Mat. 1323.

14 — Hakim, Müstedrek. Haydarabad Dekken-1334.

15 — Heytemî, Mecmau'z Zevaid, Matbaatü'l Kudsî, 1352.

16 — Hindiyye, Fetavayi Hindiyye, Bolak-1311.

17 — Kastallanî, İrşadu's Sarî, Bişerhi Sahihi'l Buharî, 1293.
Kastallanî, el Mehabu'l Ledünniyye, eş Şerefiyye, 1326.

18 — Aliyyu'l Karî, Mirkatu'l Mefatîh Şerhu Mişkati'l Masabîh. Meymenyiye,, 1309.

19 — Leknevî, el-Ecvibetu'l fadile li'l Esileti'l aşarati'l Kamile, Halep-1384.
Leknevî, er Raf u ve t Tekmîl fi'l Cerhi Ve t Ta dîl, Halep, 1383.
Leknevî, el Feraidu'l Behiyye fî Teracimi'l Hanefiyye, Saade, 1324.
Leknevî, es Siaye fî keşfi mafî şerhi'l Vikaye, T. Mustafaî, Hindistan-1306,

20 — İbnu Haceri Askalanî, el İsabe fî Temyizi's Sahabe, Saadet, 1323.
İbnu Haceri Askalanî, Takrîbu't Tezhîb, Daru'l Kitap, 1380.

İbnu Haceri Askalanî, Tezhibu't Tezhîb, Haydarabad, Dekkan, 1325.

İbnu Hacer Askalanî, et Telbîsu'l Habîr, Matbaatu'l ansarî, Hind. 1308.

İbnu Hacer Askalanî, ed Düreru'l Kâmine fî Teracimi'l Miati's Samine, Haydarabad, Dekkan-1348.

İbnu Hacer Askalanî, Fethu'l Barî, Bi şerhi Sahihi'l Buharî, Bolak-1300

İbnu Hacer Askalanî, el Kafiyu'ş Şaf fî Tahrîci'l Ahadîsi'l Keşşaf, Mustafa Muhammed-1354.

İbnu Hacer Askalanî, Nuhbetu'l Fiker, 1323.

İbnu Hacer Askalanî, Lisanu'l Mîzan, 1357. Haydarabad.

21 — İbnu Haceri Mekkî, Fethu'l Mübîn bi şerhi'l Erbaîn., Meymeniyye - 1317

İbnu Esîr, el Lübab fî Tehzîbi'l Ensab, Mektebetu'l Kudsî, 1357.

İbnu Esîr, en Nihaye fî Garibi'l Hadîs, Mat. Osmaniyye, 1311.

23 — İbnu Hallikan, Vefeyatu'l A'yan, Meymeniyye, 1310.

24 — İbni Abidin, Reddü'l Muhtar Ale'd Dürri'l Muhtar - Bolak, 1272.

25 — İbni Abdilberr, Camiu'l-Beyan li'l ilmi ve fedailihi, Müniriyye, 1346.

26 — İbnu Nuceym, el Bahru'r Raik Şerhu Kenzi'd Dekaik, İlmiyye Mat. 1311

27 — İbnu Kesîr, el Bidaye ve'n Nihaye, Saadet, 1351.

28 — İbnu Hümam, Tahriru'l Usûl, Bolak, 1316.

29 — İbnu Emiri'l Hacc, et Takrîr ve't Tahbîr, Bolak, 1316.

30 — İbnu İmad, Şezeratü'z Zeheb, Mektebetu'l Kudsî, 1350.

31 — İbnu Recebi Hanbelî, Zeylü Tabakati'l Hanabile, Sünneti Muh. Mat. 1327.

32 — İbnu Teymiyye, Minhacu's Sünne, Bolak, 1321.

33 — İtkanî, Ğayetu'l Beyan, Şerhu'l Hidaye, yazma.

34 — İbrahîm Halebi, Ğunyetu'l Mütemellî Şerhu Münyeti'l Musallî, Mat. Darussade - İst. 1325.

35 — İbnu Melik, Fethu'l Ğaffar Bi şerhi'l Menar, Darussaade - İst. 1315.

36 — Münzirî, et Terğîb ve't Terkîb, Mustafa Babi... 1352.

37 — Merasîlü Ebî Davud, T. İlmiyye, 1310.

38 — İmam Malik, el Muvatta bi şerhi's Süyûtî, T. İsa Bab. Tarihsiz.

39 — Merğinanî, el Hidaye, bi şerhi Fethi'l Kadîr-Bolak, 1315.

40 — Nevevî, el Ezkâr, Mustafa Babi 1317.

Nevevî, et Tibyan fî Fedaili'l Kur'an, Mus. Babi. 1353.
Nevevî, el Mecmû', el Müniriyye, 1345.
Nevevî, el Minhac Şerhu Sahihi Müslim b. Haccac. T. Mt. Mısrıyye, 1347.

41 — Nablûsî, Zehairu'l Mevarîs fi'd Dilaleti ala etrafi'l Hadis, Tba'u Cemiyyeti'n Neşri'l Ezber, 1352.
Nablûsî, Şerhu Tarikatı Muhammediyye, T. Mat. Amire, 1290.

42 — Nesaî, Sünen, M. Mısrıyye, 1348.

43 — Süyûtî, Buğyetu'l Vuat fî tabakati'n Nühât, Saadet, 1326.
Süyûtî, el Camiu's Sağîr, Mustafa Muhammed T. 1352.

44 — Seyyid Cürcanî, et Ta'rifat, Matbai Hamidiyye, 1321.

45 — Sündî, Zebbü Zübabatiddirasât, Ala'l Mezahibi'l arbaati'l mütenasibât Karaçi, 1379.

46 — Sübkî Tabakatu'ş Şafiiyye, T. Hüseyniyye, 1324.

47 — Sahavî, el Makasidu'l Hasan. Daru'l Edebi'l Arabî, 1375.

48 — İmam Şafiî, er Risale. Mustafa Babi... 1358.

49 — Şa'ranî, Tabakatu's Sufiyye-Bolak. 1276.
Şa'ranî, el Yevakît ve'l Cevahîr, T. Meymeniyye. 1317.

50 — Şerhu'z Zerkanî Ale'l Mevahib - Bolak. 1291.

51 — Taftazanî, et Telvîh ala't Tavzîr, Darulkütübilarasiyyilkübrâ, 1327.

52 — Tahavî, Şerhu Maani'l asari'l Muhtelifeti'l Mesûre - T. Mustafaî, Hind. 1300.

53 — Tahtavî, Haşiyetü'd Dürri'l Muhtar Bolak, 1268.

54 — Tirmizî, Sünenüttirmizî bi şerhi'l Arabî, T. Mt. Mısrıyye, 1350.

55 — Yafiî, Mir'atu'l Cinan, Haydarabad - Hindistan, 1327.

56 — Zebîdi, Tacu'l Arûs, Şerhu'l Kamûs, el Hayriyye Mt. 1306.

57 — Zehebî, Menakibu Ebî Hanife ve Sahibeyhi, D. Kitabi'l Arabî, 1352.
Zehebî, Mîzanu'l 'İ'tidal, T. Saade, 1325.

58 — Zekeriyya Ansarî, Haşiyetü't Telvîh, Lukno - Hindistan, 1292.

59 Zeyleî, Kenz. Mt. Behiyye. 1312.

İ N D E K S

A

B

C

D

E

F

G

H

İ

K

L

M

N

O

Ö

R

S

Ş

U

V

Y

Z